

CORNELII NEPOTIS

VITAE.

POST CAROLUM HALMIUM

RECOGNOVIT

ALFREDUS FLECKEISEN.

EDITIO STEREOTYPA.

LIPSIAE
IN AEDIBUS B. G. TEUBNERI.
MDCCCXCVIII.

LIPSIAE. TYPIS B. G. TEUBNERI

DISCREPANTIA SCRIPTURAE HALMIANAE.

praef. § 2 sed ii erunt § 3 hi si didicerint § 4 eat mercede conducta

Milt. 1, 2 qui consulerent Apollinem Thraces (*sic plerumque*) 3 his 4 idque Lemnii 5 profectus] proficiscens 2, 3 quamvis perpetuo imperium 4 illi enim . . sese dedituros, se autem domum 3, 1 quo copias quibus singulis ipsorum urbium 3 hic cum . . a Scythis, Miltiades hortatus est 4 id et facile 5 Histiaeus 4, 1 Artaphernem, hisque 2 is est ab 3 quam celeri opus esset 5, 3 proelium commiserunt (namque arbores multis locis erant rarae) ne multitudine clauderentur 8, 1 nimiam] omnium 2 nam Chersonesi

Them. 1, 1 ordiendum 2 Acarnanam] Halicarnassiam 2, 4 copiis, quantas 3, 3 hic etsi 5, 3 haec est altera 6, 5 sive sacer *sive profanus* sive privatus 7, 2 quibus fides haberetur 5 urbem ut propugnaculum copias] classes 8, 2 absens proditionis damnatus est 3 principes animadvertisset hospitium erat 4 filiam eius parvulam arripuit et cum ea 9, 2 omnium] hominum 10, 1 Persarum [se] dedidit 10, 4 multis modis

Arist. 1, 1 Themistocli. itaque 2, 1 quo Mardonius fusus barbarorumque exercitus interfectus est 2 quam huius imperii quod eius aequitate quo duce Mardonius erat fugatus

Paus. 1, 3 Apollini donum 2, 1 ex his regionibus 2 in iis 4 agere] geri 5 collaudat, petit 3, 1 stolida] callida 7 quo argui posset 4, 1 super tali causa

4 audiri 6 quo] modo ne enuntiaret nec se 5, 4 sic Pausanias . . maculavit. hic cum . . efflavit

Cim.. 2, 2 idem iterum apud 5 sessores 3, 3 existimans *concedere quam armis* 4 in oppido 4, 1 imposuerit quo minus eius rebus 2 fortunae] fortuito 3 omnes devocaret mortuos

Lys. 1, 1 *sq.* enim cum Peloponnesiis sexto et vicesimo anno bellum gerentes confecisse apparet. id qua ratione consecutus sit, haut latet 2, 2 divertisset 3, 1 itaque hi decemviralem [illam] potestatem 2 Dodonam 5 de eo foret 4, 2 cum legisset magnitudine, tanta

Alc. 1, 1 quid natura 2 formosissimus, ad omnes resistere, dives, cum 3, 1 Nicias 4, 2 quo exisset 5 id quod usu venerat 6 qui] quod 5, 3 mentionem. erat 6 Thraeciae] Asiae in his 6, 2 et Siciliam amissam 8, 2 spopondit 5 moneo, iuxta 9, 2 eaque] qui ea 10, 2 convenissent] essent 3 hoc] hanc 4 casam, in qua quiescebat, eamque 11, 3 inserviunt

Thras. 1, 4 ad vires virtutemque valuisse [quam ducis prudentiam] vere 5 *verum*] quare 2, 2 illis huic etenim] haec enim 3 dicitur] dici 5 Munychiamque 7 exadversus 4, 1 honoris corona oleaginis

Con. 3, 2 velle: nemo enim sine hoc admittitur. huic 3 vocant]. hoc si 4 huic volebat 4, 3 fortem, prudentem

Dion. 1, 2 nobilem propinquitatem generosamque maiorum famam in his 2, 3 qui eum] quem 4 gravi 3, 1 mansit. cum 7, 3 frangebatur 8, 1 adit 2 dissidentes 5 conata 9, 2 agitari 3 iisque] hisque hi propter 4 illi ut limen eius intrarant 6 quoad] quod fenestras 10, 1 ii] hi

Iph. 1, 4 pedites appellabantur loricarum et pro sertis atque aënis 2, 4 Romani appellati sunt

Chabr. 1, 2 fidente summo duce Agesilao cater-

vis, reliquam 3, 3 alienam opulentium intueantur fortunam quoad] cum 4 Lesbo Sigeo 4, 1 aspiciebant 2 dirigere

Timoth. 1, 2 in quo oppugnando superiori mille et 3 suam ferre 2, 1 dein] idem 3, 2 dantur duo 5 [etiam potentiae in crimen vocabantur] exactus] coactus 4, 1 avus Conon 3 patriae sanctiora

Dat. 1, 2 hic multis milibus regiorum interfectis magni 2, 1 intrassent, profligati 3, 2 ita] qua 3 quem cum omnes conspicerent 4, 3 iis] his 4 tum] eum quem] quae 6, 1 quasdam Arsideum cum magna 3 ceteri consilium sequerentur; in vulgus 5 persequitur tantum: qui cum . . pervenerat, Datames 7, 1 Sysinas qui, cum cogitasset, facere auderet et prius cogitare quam conari consuesset 3 deligit dimicare eo vellet 8, 1 statuit congredi 5 amicitiamque hortatus est 9, 4 in eum locum 10, 1 si ei rex 11, 1 maiores exercitus parari 3 diverse

Epam. 1, 1 Polymnidis 3, 2 quod interdum 5 virgo amici nubilis, quae propter consilium 6 cum confecerat, priusquam acciperet res 4, 1 adulescentulum quinque talentis ad suam perduxit voluntatem, quem tum Epaminondas plurimum diligebat 2 Diomedonte prae patriae caritate 4 exiret 6 quorum separatim 5, 3 eos] hos 6, 2 Alcmaeonem procreasse 7, 1 cuius errore eo esset deducta illa multitudo militum, ut 5 conferre 9, 1 hostibus caede multisque 10, 1 cum reprehenderetur, quod liberos non relinqueret, a Pelopida . . diceret, 'vide' 3 malos defendere

Pelop. 1, 1 sin] si 3 adversus resistere 2, 4 ii] hi 5 cum Athenis interdiu exissent 3, 2 etiam quod ab Archino uni ex his, Archiae 4, 3 periculis adfuit 5, 1 etiam] cum

Ages. 1, 2 a maioribus Lacedaemoniis traditus, ut duos 3 utraque suum virilem sexum 2, 1 ut exercitus emitterent 5 conciliari 5, 3 dixit 6, 1 ad exeundum premeretur, ut . . divinaret, exire noluit. idem

2 id se quoque] et se quoque id 7, 4 differret cuiusvis 8, 2 in Aegyptum iisset eodemque comites omnes accubuissent vestitu in his non beatissimos esse 5 vilia] illa

Eum. 1, 1 maior, sed multo illustrior atque etiam honoratior, quod magnos homines virtute metimur, non fortuna 3 enim] ille 3, 4 summi] summa 4, 2 hostibus 5, 1 qui deseruerant in his 6 iumenta nitida 6, 1 utrum regnum repetitum in Macedoniam veniret (nam . . habitabat) et eas res 7, 1 quam alii Macedonum 8, 2 cum quibus steterint, quam adversus quos fecerint 9, 2 quod diebus 4 ut] et 11, 3 deuteretur victo 5 succubuerit. non [enim] virtute hostium, sed amicorum perfidia decidi.' neque id erat falsum. [nam et . . venusta.] 13, 1 in his 2 quod nemo 3 et uno 4 ii] hi

Phoc. 1, 1 notior integritas 4 iis] his 2, 4 populi, et Atheniensium 3, 2 in his 4, 1 Piraei 2 facultas et dicendi causam. inde iudicio

Timol. 1, 3 regni posset 2, 2 quem et ex quanto 3, 2 detecta] deserta 4 obtinere, maluit 5, 2 homines] omnes 3 de quo vellet, impune

Ham. 1, 5 tenuerant 2, 2 ii] hi 3 impetrarint 4 in his

Hann. 2, 2 corruptum alia atque antea sentire 3, 3 duxit. saltum 4 qua] quae 4, 3 hoc itinere etiamtum 5, 1 profectus est nullo 2 obiecto visu 6, 2 inde] in 7, 3 etiam nunc 4 imperator] praetor 6 anno post [praeturam] profugit 8, 1 quarto] tertio ad bellum Antiochi spe fiduciaque inducerentur, cui 3 quam Thermopylis 4 conflixit. quo 9, 4 tolleret secumque 10, 1 Poenus illusis Cretensibus omnibus exercuit 2 et terra: quo magis cupiebat eum Hannibal opprimi. sed . . societatem: quem 11, 3 cuius etsi 4 petit 12, 5 quid esset 13, 3 ex his Sosilus Sosilo

Cat. 2, 1 exque ea 2 priori 3, 4 aut fierent aut

Att. 1, 4 perpetuo fuerit 3, 3 habebant. igitur . .

in ea potissimum urbe 4, 2 cui] qui 5, 4 tantae] tanta 6, 2 effusi 7, 3 Attici autem quies tanto opere Caesari 8, 1 illud tempus occiso Caesare, quo convertisse [videretur] 4 se neque] sed neque 9, 2 venditabant] dabant 4 Attico, sponsor 10, 3 quoque est Attici 4 eius] illius 5 fuit. neque enim .. salutis [sed coniuncti] 6 laude fertur 12, 3 triumviri 13, 4 potius diligentia . . est industriae 15, 1 non liberalis, sed levis arbitrabatur . . non posset 3 potest] poterat 16, 3 desiderabit 18, 3 qui a quoque ortus 4 Claudii de Marcellorum 5 nam de viris, qui Romani populi credendum est 20, 1 scriberet] mitteret 5 [intercedere]

CORNELII NEPOTIS
LIBER DE EXCELLENTIBUS DUCIBUS EXTERARUM GENTIUM.

PRAEFATIO.

Non dubito fore plerosque, Attice, qui hoc genus 1
scripturae leve et non satis dignum summorum viro-
rum personis iudicent, cum relatum legent, quis mu-
sicam docuerit Epaminondam, aut in eius virtutibus
commemorari, saltasse eum commode scienterque tibiis
cantasse. sed hi erunt fere, qui expertes litterarum 2
Graecarum nihil rectum, nisi quod ipsorum moribus
conveniat, putabunt. ii si didicerint non eadem omni- 3
bus esse honesta atque turpia, sed omnia maiorum
institutis iudicari, non admirabuntur nos in Graiorum
virtutibus exponendis mores eorum secutos. neque 4
enim Cimoni fuit turpe, Atheniensium summo viro,
sororem germanam habere in matrimonio, quippe cum
cives eius eodem uterentur instituto. at id quidem
nostris moribus nefas habetur. laudi in Creta ducitur
adulescentulis quam plurimos habuisse amatores. nulla
Lacedaemoni vidua tam est nobilis, quae non ad cenam
eat [mercede] condictam. magnis in laudibus tota fere 5
fuit Graecia victorem Olympiae citari, in scaenam vero
prodire ac populo esse spectaculo nemini in eisdem
gentibus fuit turpitudini. quae omnia apud nos partim
infamia, partim humilia atque ab honestate remota
ponuntur. contra ea pleraque nostris moribus sunt 6
decora, quae apud illos turpia putantur. quem enim

Romanorum pudet uxorem ducere in convivium? aut
cuius non mater familias primum locum tenet aedium
7 atque in celebritate versatur? quod multo fit aliter
in Graecia. nam neque in convivium adhibetur nisi
propinquorum, neque sedet nisi in interiore parte
aedium, quae gynaeconitis appellatur, quo nemo ac-
8 cedit nisi propinqua cognatione coniunctus. sed hic
plura persequi cum magnitudo voluminis prohibet, tum
festinatio, ut ea explicem, quae exorsus sum. quare
ad propositum veniemus et in hoc exponemus libro
de vita excellentium imperatorum.

I. MILTIADES.

1 Miltiades, Cimonis filius, Atheniensis, cum et an-
tiquitate generis et gloria maiorum et sua modestia
unus omnium maxime floreret eaque esset aetate, ut
non iam solum de eo bene sperare, sed etiam con-
fidere cives possent sui, talem eum futurum, qualem
cognitum iudicarunt, accidit ut Athenienses Cherso-
2 nesum colonos vellent mittere. cuius generis cum
magnus numerus esset et multi eius demigrationis
peterent societatem, ex iis delecti Delphos delibera-
tum missi sunt [qui consulerent Apollinem], quo po-
tissimum duce uterentur. namque tum Thraeces eas
regiones tenebant, cum quibus armis erat dimicandum.
3 [his] consulentibus nominatim Pythia praecepit, ut
Miltiadem imperatorem sibi sumerent: id si fecissent,
4 incepta prospera futura. hoc oraculi responso Mil-
tiades cum delecta manu classe Chersonesum profectus
cum accessisset Lemnum et incolas eius insulae sub
potestatem redigere vellet Atheniensium, idque *ut*
5 Lemnii sua sponte facerent postulasset, illi irridentes
responderunt tum id se facturos, cum ille domo
navibus profectus vento aquilone venisset Lemnum.
hic enim ventus ab septemtrionibus oriens adversum

tenet Athenis proficiscentibus. Miltiades morandi tem- 6
pus non habens cursum direxit, quo tendebat, per-
venitque Chersonesum.

Ibi brevi tempore barbarorum copiis disiectis, tota 2
regione, quam petierat, potitus, loca castellis idonea
communiit, multitudinem, quam secum duxerat, in agris
collocavit crebrisque excursionibus locupletavit. neque 2
minus in ea re prudentia quam felicitate adiutus est.
nam cum virtute militum devicisset hostium exercitus,
summa aequitate res constituit atque ipse ibidem
manere decrevit. erat enim inter eos dignitate regia, 3
quamquam carebat nomine, neque id magis imperio
quam iustitia consecutus. neque eo setius Athenien-
sibus, a quibus erat profectus, officia praestabat. qui-
bus rebus fiebat ut non minus eorum voluntate perpe-
tuum imperium obtineret, qui miserant, quam illorum,
cum quibus erat profectus. Chersoneso tali modo con- 4
stituta Lemnum revertitur et ex pacto postulat ut
sibi urbem tradant: [illi enim dixerant, cum vento
borea domo profectus eo pervenisset, sese dedituros]
se *enim* domum Chersonesi habere. Cares, qui tum 5
Lemnum incolebant, etsi praeter opinionem res ceci-
derat, tamen non dicto, sed secunda fortuna adver-
sariorum capti resistere ausi non sunt atque ex in-
sula demigrarunt. pari felicitate ceteras insulas, quae
Cyclades nominantur, sub Atheniensium redegit po-
testatem.

Eisdem temporibus Persarum rex Darius ex Asia 3
in Europam exercitu traiecto Scythis bellum inferre
decrevit. pontem fecit in Histro flumine, qua copias
traduceret. eius pontis, dum ipse abesset, custodes
reliquit principes, quos secum ex Ionia et Aeolide
duxerat, quibus singularum urbium perpetua dederat
imperia. sic enim facillime putavit se Graeca lingua 2
loquentes, qui Asiam incolerent, sub sua retenturum
potestate, si amicis suis oppida tuenda tradidisset,
quibus se oppresso nulla spes salutis relinqueretur.

1*

in hoc fuit tum numero Miltiades [cui illa custodia
3 crederetur]. hic, cum crebri afferrent nuntii male rem
gerere Darium premique a Scythis, hortatus est pontis
custodes, ne a fortuna datam occasionem liberandae
4 Graeciae dimitterent. nam si cum iis copiis, quas
secum transportarat, interisset Darius, non solum Europam fore tutam, sed etiam eos, qui Asiam incolerent
Graeci genere, liberos a Persarum futuros dominatione
et periculo. id facile effici posse: ponte enim rescisso
regem vel hostium ferro vel inopia paucis diebus in-
5 teriturum. ad hoc consilium cum plerique accederent,
Hestiaeus Milesius, ne res conficeretur, obstitit, dicens
non idem ipsis, qui summas imperii tenerent, expedire et multitudini, quod Darii regno ipsorum niteretur dominatio: quo exstincto ipsos potestate expulsos
civibus suis poenas daturos. itaque adeo se abhorrere
a ceterorum consilio, ut nihil putet ipsis utilius quam
6 confirmari regnum Persarum. huius cum sententiam
plurimi essent secuti, Miltiades non dubitans tam
multis consciis ad regis aures consilia sua perventura,
Chersonesum reliquit ac rursus Athenas demigravit.
cuius ratio etsi non valuit, tamen magno opere est
laudanda, cum amicior omnium libertati quam suae
fuerit dominationi.

4 Darius autem, cum ex Europa in Asiam redisset,
hortantibus amicis, ut Graeciam redigeret in suam
potestatem, classem quingentarum navium comparavit
eique Datim praefecit et Artaphernem iisque ducenta
peditum, decem equitum milia dedit, causam interserens se hostem esse Atheniensibus, quod eorum
auxilio Iones Sardis expugnassent suaque praesidia
2 interfecissent. illi praefecti regii classe ad Euboeam
appulsa celeriter Eretriam ceperunt omnesque eius
gentis cives abreptos in Asiam ad regem miserunt.
inde ad Atticam accesserunt ac suas copias in campum Marathona deduxerunt. is abest ab oppido cir-
3 citer milia passuum decem. hoc tumultu Athenienses

tam propinquo tamque magno permoti auxilium nus-
quam nisi a Lacedaemoniis petiverunt Phidippumque
cursorem eius generis, qui hemerodromoe vocantur,
Lacedaemonem miserunt, ut nuntiaret quam celerrimo
opus esse auxilio. domi autem creant decem praetores, 4
qui exercitui praeessent, in eis Miltiadem. inter quos
magna fuit contentio, utrum moenibus *se* defenderent
an obviam irent hostibus acieque decernerent. unus 5
Miltiades maxime nitebatur, ut primo quoque tempore
castra fierent: id si factum esset, et civibus animum
accessurum, cum viderent de eorum virtute non despe-
rari, et hostes eadem re fore tardiores, si animadver-
terent auderi adversus se tam exiguis copiis dimicari.

Hoc in tempore nulla civitas Atheniensibus auxilio 5
fuit praeter Plataeenses. ea mille misit militum. ita-
que horum adventu decem milia armatorum completa
sunt, quae manus mirabili flagrabat pugnandi cupi-
ditate. quo factum est ut plus quam collegae Mil- 2
tiades valeret. eius ergo auctoritate impulsi Athenien-
ses copias ex urbe eduxerunt locoque idoneo castra
fecerunt. dein postero die sub montis radicibus acie 3
regione instructa non apertissima (namque arbores
multis locis erant rarae) proelium commiserunt hoc
consilio, ut et montium altitudine tegerentur et ar-
borum tractu equitatus hostium impediretur [ne mul-
titudine clauderentur]. Datis etsi non aequum locum 4
videbat suis, tamen fretus numero copiarum suarum
confligere cupiebat, eoque magis, quod, priusquam
Lacedaemonii subsidio venirent, dimicare utile arbi-
trabatur. itaque in aciem peditum centum, equitum
decem milia produxit proeliumque commisit. in quo 5
tanto plus virtute valuerunt Athenienses, ut decem-
plicem numerum hostium profligarint, adeoque eos
perterruerunt, ut Persae non castra, sed naves petie-
rint. qua pugna nihil adhuc exstitit nobilius: nulla
enim umquam tam exigua manus tantas opes pro-
stravit.

6 Cuius victoriae non alienum videtur quale prae-
mium Miltiadi sit tributum docere, quo facilius in-
tellegi possit eandem omnium civitatum esse naturam.
2 ut enim populi Romani honores quondam fuerunt rari
et tenues ob eamque causam gloriosi, nunc autem
effusi atque obsoleti, sic olim apud Athenienses fuisse
3 reperimus. namque huic Miltiadi, qui Athenas totam-
que Graeciam liberarat, talis honos tributus est, in
porticu, quae Poecile vocatur, cum pugna depingere-
tur Marathonia, ut in decem praetorum numero prima
eius imago poneretur isque hortaretur milites proe-
4 liumque committeret. idem ille populus, posteaquam
maius imperium est nactus et largitione magistratuum
corruptus est, trecentas statuas Demetrio Phalereo
decrevit.

7 Post hoc proelium classem septuaginta navium
Athenienses eidem Miltiadi dederunt, ut insulas, quae
barbaros adiuverant, bello persequeretur. quo *in* im-
perio plerasque ad officium redire coëgit, nonnullas
2 vi expugnavit. ex his Parum insulam opibus elatam
cum oratione reconciliare non posset, copias e navi-
bus eduxit, urbem operibus clausit omnique commeatu
privavit, dein vineis ac testudinibus constitutis pro-
3 pius muros accessit. cum iam in eo esset, ut oppido
potiretur, procul in continenti lucus, qui ex insula
conspiciebatur, nescio quo casu nocturno tempore in-
census est. cuius flamma ut ab oppidanis et oppugna-
toribus est visa, utrisque venit in opinionem signum
4 a classiariis regiis datum. quo factum est ut et Parii
a deditione deterrerentur et Miltiades, timens ne classis
regia adventaret, incensis operibus, quae statuerat, cum
totidem navibus atque erat profectus Athenas magna
5 cum offensione civium suorum rediret. accusatus ergo
est proditionis, quod, cum Parum expugnare posset,
a rege corruptus infectis rebus discessisset. eo tem-
pore aeger erat vulneribus, quae in oppugnando oppido
acceperat. itaque cum ipse pro se dicere non posset,

verba fecit frater eius Stesagoras. causa cognita capitis 6
absolutus pecunia multatus est, eaque lis quinquaginta
talentis aestimata est, quantus in classem sumptus
factus erat. hanc pecuniam quod solvere in praesentia
non poterat, in vincla publica coniectus est ibique
diem obiit supremum.

Hic etsi crimine Pario est accusatus, tamen alia 8
causa fuit damnationis. namque Athenienses propter
Pisistrati tyrannidem, quae paucis annis ante fuerat,
nimiam civium suorum potentiam extimescebant. Mil- 2
tiades, multum in imperiis magistratibusque versatus,
non videbatur posse esse privatus, praesertim cum
consuetudine ad imperii cupiditatem trahi videretur.
nam *in* Chersoneso omnes illos quos habitarat annos 3
perpetuam obtinuerat dominationem tyrannusque fuerat
appellatus, sed iustus. non erat enim vi consecutus,
sed suorum voluntate, eamque potestatem bonitate re-
tinebat. omnes autem et dicuntur et habentur tyranni,
qui potestate sunt perpetua in ea civitate, quae liber-
tate usa est. sed in Miltiade erat cum summa huma- 4
nitas tum mira communitas, ut nemo tam humilis
esset, cui non ad eum aditus pateret; magna aucto-
ritas apud omnes civitates, nobile nomen, laus rei
militaris maxima. haec populus respiciens maluit illum
innoxium plecti quam se diutius esse in timore

II. THEMISTOCLES.

Themistocles, Neocli filius, Atheniensis. huius 1
vitia ineuntis adulescentiae magnis sunt emendata vir-
tutibus, adeo ut anteferatur huic nemo, pauci pares
putentur. sed ab initio est ordiendus. pater eius 2
Neocles generosus fuit. is uxorem Acarnanam civem
duxit, ex qua natus est Themistocles. qui cum minus
esset probatus parentibus, quod et liberius vivebat et
rem familiarem neglegebat, a patre exheredatus est.

3 quae contumelia non fregit eum, sed erexit. nam cum
iudicasset sine summa industria non posse eam ex-
stingui, totum se dedidit rei publicae, diligentius amicis
famaeque serviens. multum in iudiciis privatis versa-
batur, saepe in contionem populi prodibat; nulla res
maior sine eo gerebatur; celeriter quae opus erant
4 reperiebat, facile eadem oratione explicabat, neque
minus in rebus gerendis promptus quam excogitandis
erat, quod et de instantibus, ut ait Thucydides, veris-
sime iudicabat et de futuris callidissime coniciebat.
quo factum est ut brevi tempore illustraretur.

2 Primus autem gradus fuit capessendae rei publi-
cae bello Corcyraeo: ad quod gerendum praetor a
populo factus non solum praesenti bello, sed etiam
2 reliquo tempore ferociorem reddidit civitatem. nam
cum pecunia publica, quae ex metallis redibat, lar-
gitione magistratuum quotannis interiret, ille persuasit
populo ut ea pecunia classis centum navium aedifica-
3 retur. qua celeriter effecta primum Corcyraeos fregit,
deinde maritimos praedones consectando mare tutum
reddidit. in quo cum divitiis ornavit, tum etiam peri-
4 tissimos belli navalis fecit Athenienses. id quantae saluti
fuerit universae Graeciae, bello cognitum est Persico.
nam cum Xerxes et mari et terra bellum universae in-
ferret Europae, cum tantis copiis *eam invasit*, quantas
5 neque ante nec postea habuit quisquam: huius enim
classis mille et ducentarum navium longarum fuit,
quam duo milia onerariarum sequebantur, terrestris
autem exercitus septingenta peditum, equitum quadrin-
6 genta milia fuerunt. cuius de adventu cum fama in
Graeciam esset perlata et maxime Athenienses peti
dicerentur propter pugnam Marathoniam, miserunt
Delphos consultum, quidnam facerent de rebus suis.
deliberantibus Pythia respondit, ut moenibus ligneis
7 se munirent. id responsum quo valeret cum intelle-
geret nemo, Themistocles persuasit consilium esse
Apollinis, ut in naves se suaque conferrent: eum enim

a deo significari murum ligneum. tali consiljo probato 8
addunt ad superiores totidem naves triremes suaque
omnia, quae moveri poterant, partim Salamina, partim
Troezena deportant: arcem sacerdotibus paucisque ma-
ioribus natu ad sacra procuranda tradunt, reliquum
oppidum relinquunt.

Huius consilium plerisque civitatibus displicebat 3
et in terra dimicari magis placebat. itaque missi sunt
delecti cum Leonida, Lacedaemoniorum rege, qui Ther-
mopylas occuparent longiusque barbaros progredi non
paterentur. ii vim hostium non sustinuerunt eoque
loco omnes interierunt. at classis communis Graeciae 2
trecentarum navium, in qua ducentae erant Athenien-
sium, primum apud Artemisium inter Euboeam con-
tinentemque terram cum classiariis regiis conflixit.
angustias enim Themistocles quaerebat, ne multitu-
dine circumiretur. hinc etsi pari proelio discesserant, 3
tamen eodem loco non sunt ausi manere, quod erat
periculum, ne, si pars navium adversariorum Euboeam
superasset, ancipiti premerentur periculo. quo factum 4
est ut ab Artemisio discederent et exadversum Athenas
apud Salamina classem suam constituerent.

At Xerxes Thermopylis expugnatis protinus ac- 4
cessit astu idque nullis defendentibus interfectis sacer-
dotibus, quos in arce invenerat, incendio delevit. cuius 2
flamma perterriti classiarii cum manere non auderent
et plurimi hortarentur, ut domos suas discederent
moenibusque se defenderent, Themistocles unus restitit
et universos pares esse posse aiebat, dispersos testa-
batur perituros, idque Eurybiadi, regi Lacedaemonio-
rum, qui tum summae imperii praeerat, fore affirmabat.
quem cum minus quam vellet moveret, noctu de ser- 3
vis suis quem habuit fidelissimum ad regem misit, ut
ei nuntiaret suis verbis, adversarios eius in fuga esse:
qui si discessissent, maiore cum labore et longinquiore 4
tempore bellum confecturum, cum singulos consectari
cogeretur: quos si statim aggrederetur, brevi universos

oppressurum. hoc eo valebat, ut ingratiis ad depug-
5 nandum omnes cogerentur. hac re audita barbarus,
nihil doli subesse credens, postridie alienissimo sibi
loco, contra opportunissimo hostibus adeo angusto
mari conflixit, ut eius multitudo navium explicari non
potuerit. victus ergo est magis etiam consilio The-
mistocli quam armis Graeciae.

5 Hic etsi male rem gesserat, tamen tantas habe-
bat reliquias copiarum, ut etiamtum iis opprimere
posset hostes: iterum ab eodem gradu depulsus est.
nam Themistocles, verens ne bellare perseveraret, cer-
tiorem eum fecit id agi, ut pons, quem ille in Helles-
ponto fecerat, dissolveretur ac reditu in Asiam ex-
2 cluderetur, idque ei persuasit. itaque qua sex mensibus
iter fecerat, eadem minus diebus triginta in Asiam
reversus est seque a Themistocle non superatum, sed
3 conservatum iudicavit. sic unius viri prudentia Graecia
liberata est Europaeque succubuit Asia. haec altera
victoria, quae cum Marathonio possit comparari tro-
paeo. nam pari modo apud Salamina parvo numero
navium maxima post hominum memoriam classis est
devicta.

6 Magnus hoc bello Themistocles fuit neque minor
in pace. cum enim Phalerico portu neque magno
neque bono Athenienses uterentur, huius consilio tri-
plex Piraei portus constitutus est iisque moenibus
circumdatus, ut ipsam urbem dignitate aequipararet,
2 utilitate superaret. idem muros Atheniensium restituit
praecipuo suo periculo. namque Lacedaemonii cau-
sam idoneam nacti propter barbarorum excursiones, qua
negarent oportere extra Peloponnesum ullam urbem
muros habere, ne essent loca munita, quae hostes pos-
siderent, Athenienses aedificantes prohibere sunt conati.
3 hoc longe alio spectabat atque videri volebant. Athe-
nienses enim duabus victoriis, Marathonia et Sala-
minia, tantam gloriam apud omnes gentes erant con-
secuti, ut intellegerent Lacedaemonii de principatu

sibi cum iis certamen fore. quare eos quam infir- 4
missimos esse volebant. postquam autem audierunt
muros strui, legatos Athenas miserunt, qui id fieri
vetarent. his praesentibus desierunt ac se de ea re
legatos ad eos missuros dixerunt. hanc legationem 5
suscepit Themistocles et solus primo profectus est:
reliqui legati ut tum exirent, cum satis alti tuendo
muri exstructi viderentur, praecepit: interim omnes,
servi atque liberi, opus facerent neque ulli loco par-
cerent, sive sacer sive privatus esset sive publicus, et
undique, quod idoneum ad muniendum putarent, con-
gererent. quo factum est ut Atheniensium muri ex
sacellis sepulcrisque constarent.

Themistocles autem, ut Lacedaemonem venit, adire 7
ad magistratus noluit et dedit operam, ut quam lon-
gissime tempus duceret, causam interponens se colle-
gas exspectare. cum Lacedaemonii quererentur opus 2
nihilo minus fieri eumque in ea re conari fallere, in-
terim reliqui legati sunt consecuti. a quibus cum
audisset non multum superesse munitionis, ad ephoros
Lacedaemoniorum accessit, penes quos summum erat
imperium, atque apud eos contendit falsa iis esse de-
lata: quare aequum esse illos viros bonos nobilesque
mittere [quibus fides haberetur], qui rem explorarent:
interea se obsidem retinerent. gestus est ei mos, tres- 3
que legati functi summis honoribus Athenas missi
sunt. cum his collegas suos Themistocles iussit pro-
ficisci iisque praedixit, ut ne prius Lacedaemoniorum
legatos dimitterent quam ipse esset remissus. hos 4
postquam Athenas pervenisse ratus est, ad magistratus
senatumque Lacedaemoniorum adiit et apud eos liber-
rime professus est: Athenienses suo consilio, quod
communi iure gentium facere possent, deos publicos
suosque patrios ac penates, quo facilius ab hoste pos-
sent defendere, muris saepsisse neque in eo quod in-
utile esset Graeciae fecisse. nam illorum urbem [ut] 5
propugnaculum oppositum esse barbaris, apud quam

6 iam bis copias regias fecisse naufragium. Lacedae-
monios autem male et iniuste facere, qui id potius
intuerentur, quod ipsorum dominationi quam quod
universae Graeciae utile esset. quare, si suos legatos
recipere vellent, quos Athenas miserant, se remitte-
rent, *cum* aliter illos numquam in patriam essent re-
cepturi.

8 Tamen non effugit civium suorum invidiam. nam-
que ob eundem timorem, quo damnatus erat Miltiades,
testularum suffragiis e civitate eiectus Argos habi-
2 tatum concessit. hic cum propter multas virtutes
magna cum dignitate viveret, Lacedaemonii legatos
Athenas miserunt, qui eum absentem accusarent, quod
societatem cum rege Perse ad Graeciam opprimendam
3 fecisset. hoc crimine absens damnatus est. id ut audi-
vit, quod non satis tutum se Argis videbat, Corcyram
demigravit. ibi cum eius principes *insulae* animadver-
tisset timere, ne propter se bellum iis Lacedaemonii
et Athenienses indicerent, ad Admetum, Molossum
4 regem, cum quo ei hospitium *non* erat, confugit. huc
cum venisset et in praesentia rex abesset, quo maiore
religione se receptum tueretur, filium eius parvulum
arripuit et cum eo se in sacrarium, quod summa co-
lebatur caerimonia, coniecit. inde non prius egressus
est, quam rex eum data dextra in fidem reciperet,
5 quam praestitit. nam cum ab Atheniensibus et Lace-
daemoniis exposceretur publice, supplicem non pro-
didit monuitque ut consuleret sibi: difficile enim esse
in tam propinquo loco tuto eum versari. itaque Pyd-
nam eum deduci iussit et quod satis esset praesidii
6 dedit. hic in navem omnibus ignotus nautis escendit.
quae cum tempestate maxima Naxum ferretur, ubi
tum Atheniensium erat exercitus, sensit Themistocles,
si eo pervenisset, sibi esse pereundum. hac necessi-
tate coactus domino navis, quis sit, aperit, multa polli-
7 cens, si se conservasset. at ille clarissimi viri captus
misericordia diem noctemque procul ab insula in salo

navem tenuit in ancoris neque quemquam ex ea exire
passus est. inde Ephesum pervenit ibique Themisto-
clem exponit. cui ille pro meritis postea gratiam
rettulit.

Scio plerosque ita scripsisse, Themistoclem Xerxe 9
regnante in Asiam transisse. sed ego potissimum Thu-
cydidi credo, quod *et* aetate proximus de iis, qui illo-
rum temporum historiam reliquerunt, et eiusdem civi-
tatis fuit. is autem ait ad Artaxerxen eum venisse
atque his verbis epistulam misisse: 'Themistocles veni 2
ad te, qui plurima mala omnium Graiorum in domum
tuam intuli, quamdiu mihi necesse fuit adversum
patrem tuum bellare patriamque meam defendere. idem 3
multo plura bona feci, postquam in tuto ipse et ille
in periculo esse coepit. nam cum in Asiam reverti
vellet proelio apud Salamina facto, litteris eum cer-
tiorem feci id agi ut pons, quem in Hellesponto fe-
cerat, dissolveretur atque ab hostibus circumiretur:
quo nuntio ille periculo est liberatus. nunc autem 4
confugi ad te exagitatus a cuncta Graecia, tuam petens
amicitiam: quam si ero adeptus, non minus me bonum
amicum habebis, quam fortem inimicum ille expertus
est. te autem rogo, ut de iis rebus, quas tecum collo-
qui volo, annuum mihi tempus des eoque transacto
ad te venire patiaris.'

Huius rex animi magnitudinem admirans cupiens- 10
que talem virum sibi conciliari veniam dedit. ille
omne illud tempus litteris sermonique Persarum dedit:
quibus adeo eruditus est, ut multo commodius dicatur
apud regem verba fecisse, quam ii poterant, qui in
Perside erant nati. hic cum multa regi esset polli- 2
citus gratissimumque illud, si suis uti consiliis vellet,
illum Graeciam bello oppressurum, magnis muneribus
ab Artaxerxe donatus in Asiam rediit domiciliumque
Magnesiae sibi constituit. namque hanc urbem ei rex 3
donarat, his quidem verbis, quae ei panem praeberet
(ex qua regione quinquagena talenta quotannis redi-

bant), Lampsacum autem, unde vinum sumeret, Myunta,
ex qua obsonium haberet.
Huius ad nostram memoriam monumenta man-
serunt duo: sepulcrum prope oppidum, in quo est se-
4 pultus, statua in foro Magnesiae. de cuius morte mul-
timodis apud plerosque scriptum est, sed nos eundem
potissimum Thucydidem auctorem probamus, qui illum
ait Magnesiae morbo mortuum neque negat fuisse
famam, venenum sua sponte sumpsisse, cum se, quae
regi de Graecia opprimenda pollicitus esset, praestare
5 posse desperaret. idem ossa eius clam in Attica ab
amicis sepulta, quoniam legibus non concederetur, quod
proditionis esset damnatus, memoriae prodidit.

III. ARISTIDES.

1 Aristides, Lysimachi filius, Atheniensis, aequalis
fere fuit Themistocli atque cum eo de principatu con-
2 tendit: namque obtrectarunt inter se. in his autem
cognitum est, quanto antestaret eloquentia innocen-
tiae. quamquam enim adeo excellebat Aristides abs-
tinentia, ut unus post hominum memoriam, quem
quidem nos audierimus, cognomine Iustus sit appel-
latus, tamen a Themistocle collabefactus testula illa
3 exilio decem annorum multatus est. qui quidem cum
intellegeret reprimi concitatam multitudinem non posse,
cedensque animadvertisset quendam scribentem, ut pa-
tria pelleretur, quaesisse ab eo dicitur, quare id faceret
aut quid Aristides commisisset, cur tanta poena dignus
4 duceretur. cui ille respondit se ignorare Aristiden,
sed sibi non placere, quod tam cupide laborasset, ut
5 praeter ceteros Iustus appellaretur. hic decem anno-
rum legitimam poenam non pertulit. nam postquam
Xerxes in Graeciam descendit, sexto fere anno quam
erat expulsus, populi scito in patriam restitutus est.
2 Interfuit autem pugnae navali apud Salamina,

quae facta est prius quam poena liberaretur. idem
praetor fuit Atheniensium apud Plataeas in proelio,
quo fusus barbarorum exercitus Mardoniusque inter-
fectus est. neque aliud est ullum huius in re militari 2
illustre factum quam eius imperii memoria, iustitiae
vero et aequitatis et innocentiae multa, in primis quod
huius aequitate factum est, cum in communi classe
esset Graeciae simul cum Pausania [quo duce Mar-
donius erat fugatus], ut summa imperii maritimi ab
Lacedaemoniis transferretur ad Athenienses: namque 3
ante id tempus et mari et terra duces erant Lacedae-
monii. tum autem et intemperantia Pausaniae et
iustitia factum est Aristidis, ut omnes fere civitates
Graeciae ad Atheniensium societatem se applicarent
et adversus barbaros hos duces deligerent sibi.

Quos quo facilius repellerent, si forte bellum 3
renovare conarentur, ad classes aedificandas exercitus-
que comparandos quantum pecuniae quaeque civitas
daret, Aristides delectus est qui constitueret, eiusque
arbitrio quadringena et sexagena talenta quotannis
Delum sunt collata: id enim commune aerarium esse
voluerunt. quae omnis pecunia postero tempore Athe-
nas translata est. hic qua fuerit abstinentia, nullum 2
est certius indicium quam *quod*, cum tantis rebus prae-
fuisset, in tanta paupertate decessit, ut qui efferretur
vix reliquerit. quo factum est ut filiae eius publice 3
alerentur et de communi aerario dotibus datis collo-
carentur. decessit autem fere post annum quartum
quam Themistocles Athenis erat expulsus.

IV. PAUSANIAS.

Pausanias Lacedaemonius magnus homo, sed va- 1
rius in omni genere vitae fuit: nam ut virtutibus
eluxit, sic vitiis est obrutus. huius illustrissimum est 2
proelium apud Plataeas. namque illo duce Mardonius,

satrapes regius, natione Medus, regis gener, in primis omnium Persarum et manu fortis et consilii plenus, cum ducentis milibus peditum, quos viritim legerat, et viginti equitum haud ita magna manu Graeciae
3 fugatus est, eoque ipse dux cecidit proelio. qua victoria elatus plurima miscere coepit et maiora concupiscere. sed primum in eo est reprehensus, quod ex praeda tripodem aureum Delphis posuisset epigrammate inscripto, in quo haec erat sententia: suo ductu barbaros apud Plataeas esse deletos eiusque
4 victoriae ergo Apollini *id* donum dedisse. hos versus Lacedaemonii exsculpserunt neque aliud scripserunt quam nomina earum civitatum, quarum auxilio Persae erant victi.

2 Post id proelium eundem Pausaniam cum classe communi Cyprum atque Hellespontum miserunt, ut
2 ex iis regionibus barbarorum praesidia depelleret. pari felicitate in ea re usus elatius se gerere coepit maioresque appetere res. nam cum Byzantio expugnato cepisset complures Persarum nobiles atque in eis nonnullos regis propinquos, hos clam Xerxi remisit, simulans ex vinclis publicis effugisse, et cum iis Gongylum Eretriensem, qui litteras regi redderet, in quibus haec fuisse scripta Thucydides memoriae prodidit:
3 'Pausanias, dux Spartae, quos Byzantii ceperat, postquam propinquos tuos cognovit, tibi muneri misit seque tecum affinitate coniungi cupit: quare, si tibi
4 videtur, des ei filiam tuam nuptum. id si feceris, et Spartam et ceteram Graeciam sub tuam potestatem se adiuvante *te* redacturum pollicetur. his de rebus si quid agere volueris, certum hominem ad eum mittas
5 face, cum quo colloquatur.' rex tot hominum salute tam sibi necessariorum magno opere gavisus confestim cum epistula Artabazum ad Pausaniam mittit, in qua eum collaudat *ac* petit, ne cui rei parcat ad ea efficienda, quae polliceretur: si perfecerit, nullius
6 rei a se repulsam laturum. huius Pausanias voluntate

cognita alacrior ad rem gerendam factus in suspicio-
nem cecidit Lacedaemoniorum. quo facto domum re-
vocatus, accusatus capitis absolvitur, multatur tamen
pecunia, quam ob causam ad classem remissus non est.

At ille post non multo sua sponte ad exercitum 3
rediit et ibi non stolida, sed dementi ratione cogitata
patefecit: non enim mores patrios solum, sed etiam
cultum vestitumque mutavit. apparatu regio utebatur, 2
veste Medica; satellites Medi et Aegyptii sequebantur;
epulabatur more Persarum luxuriosius, quam qui ad-
erant perpeti possent; aditum petentibus [conveniundi] 3
non dabat, superbe respondebat, crudeliter imperabat.
Spartam redire nolebat; Colonas, qui locus in agro
Troade est, se contulerat; ibi consilia cum patriae
tum sibi inimica capiebat. id postquam Lacedaemonii 4
rescierunt, legatos cum clava ad eum miserunt, in qua
more illorum erat scriptum: nisi domum reverteretur,
se capitis eum damnaturos. hoc nuntio commotus, 5
sperans se etiamtum pecunia et potentia instans peri-
culum posse depellere, domum rediit. huc ut venit,
ab ephoris in vincla publica est coniectus: licet enim
legibus eorum cuivis ephoro hoc facere regi. hinc
tamen se expedivit, neque eo magis carebat suspicione:
nam opinio manebat eum cum rege habere societatem.
est genus quoddam hominum, quod Hilotae vocatur, 6
quorum magna multitudo agros Lacedaemoniorum colit
servorumque munere fungitur. hos quoque sollici-
tare spe libertatis existimabatur. sed quod harum 7
rerum nullum erat apertum crimen, quo coargui pos-
set, non putabant de tali tamque claro viro suspicioni-
bus oportere iudicari et exspectandum, dum se ipsa
res aperiret.

Interim Argilius quidam adulescentulus, quem 4
puerum Pausanias amore venerio dilexerat, cum epi-
stulam ab eo ad Artabazum accepisset eique in suspi-
cionem venisset aliquid in ea de se esse scriptum,
quod nemo eorum redisset, qui [super tali causa]

eodem missi erant, vincla epistulae laxavit signoque
detracto cognovit, si pertulisset, sibi esse pereundum.
2 erant in eadem epistula quae ad ea pertinebant, quae
inter regem Pausaniamque convenerant. has ille lit-
3 teras ephoris tradidit. non est praetereunda gravitas
Lacedaemoniorum hoc loco. nam ne huius quidem
indicio impulsi sunt ut Pausaniam comprehenderent,
neque prius vim adhibendam putaverunt, quam se ipse
4 indicasset. itaque huic indici, quid fieri vellent, prae-
ceperunt. fanum Neptuni est Taenari, quod violari
nefas putant Graeci. eo ille [index] confugit in ara-
que consedit. hanc iuxta locum fecerunt sub terra,
ex quo posset exaudiri, si quis quid loqueretur cum
5 Argilio. huc ex ephoris quidam descenderunt. Pau-
sanias, ut audivit Argilium confugisse in aram, per-
turbatus venit eo. quem cum supplicem dei videret
in ara sedentem, quaerit, causae quid sit tam repen-
tini consilii. huic ille, quid ex litteris comperisset,
6 aperit. quo magis Pausanias perturbatus orare coepit,
ne enuntiaret neu se meritum de illo optime proderet:
quodsi eam veniam sibi dedisset tantisque implicatum
rebus sublevasset, magno ei praemio futurum.

5 His rebus ephori cognitis satius putarunt in urbe
eum comprehendi. quo cum essent profecti et Pau-
sanias placato Argilio, ut putabat, Lacedaemonem re-
verteretur, in itinere, cum iam in eo esset ut com-
prehenderetur, ex vultu cuiusdam ephori, qui eum
2 admoneri cupiebat, insidias sibi fieri intellexit. itaque
paucis ante gradibus, quam qui eum sequebantur, in
aedem Minervae, quae Chalcioicos vocatur, confugit.
hinc ne exire posset, statim ephori valvas eius aedis
obstruxerunt tectumque sunt demoliti, quo celerius
3 sub divo interiret. dicitur eo tempore matrem Pau-
saniae vixisse eamque iam magno natu, postquam de
scelere filii comperit, in primis ad filium claudendum
4 lapidem ad introitum aedis attulisse. hic cum semia-
nimis de templo elatus esset, confestim animam effla-

vit. sic Pausanias magnam belli gloriam turpi morte maculavit. cuius mortui corpus cum eodem nonnulli 5
dicerent inferri oportere, quo ii qui ad supplicium essent dati, displicuit pluribus, et procul ab eo loco infoderunt, quo erat mortuus. inde posterius *dei* Delphici responso erutus atque eodem loco sepultus *est*, ubi vitam posuerat.

V. CIMON.

Cimon, Miltiadis filius, Atheniensis, duro admodum 1
initio usus est adulescentiae. nam cum pater eius litem aestimatam populo solvere non potuisset ob eamque causam in vinclis publicis decessisset, Cimon eadem custodia tenebatur neque legibus Atheniensium emitti poterat, nisi pecuniam, qua pater multatus erat, solvisset. habebat autem in matrimonio sororem ger- 2
manam suam, nomine Elpinicen, non magis amore quam more ductus: namque Atheniensibus licet eodem patre natas uxores ducere. huius coniugii cupidus 3
Callias quidam, non tam generosus quam pecuniosus, qui magnas pecunias ex metallis fecerat, egit cum Cimone ut eam sibi uxorem daret: id si impetrasset, se pro illo pecuniam soluturum. is cum talem con- 4
dicionem aspernaretur, Elpinice negavit se passuram Miltiadis progeniem in vinclis publicis interire, quoniam prohibere posset, seque Calliae nupturam, si ea quae polliceretur praestitisset.

Tali modo custodia liberatus Cimon celeriter ad 2
principatum pervenit. habebat enim satis eloquentiae, summam liberalitatem, magnam prudentiam cum iuris civilis tum rei militaris, quod cum patre a puero in exercitibus fuerat versatus. itaque hic et populum urbanum in sua tenuit potestate et apud exercitum plurimum valuit auctoritate. primum imperator apud 2
flumen Strymona magnas copias Thraecum fugavit,

oppidum Amphipolim constituit eoque decem milia
Atheniensium in coloniam misit. idem iterum *impe-
rator* apud Mycalen Cypriorum et Phoenicum ducen-
3 tarum navium classem devictam cepit eodemque die
pari fortuna in terra usus est. namque hostium na-
vibus captis statim ex classe copias suas eduxit bar-
barorumque maximam vim uno concursu prostravit.
4 qua victoria magna praeda potitus cum domum re-
verteretur, quod iam nonnullae insulae propter acer-
bitatem imperii defecerant, bene animatas confirmavit,
5 alienatas ad officium redire coëgit. Scyrum, quam eo
tempore Dolopes incolebant, quod contumacius se ges-
serant, vacuefecit, possessores veteres urbe insulaque
eiecit, agros civibus divisit. Thasios opulentia fretos
suo adventu fregit. his ex manubiis arx Athenarum,
qua ad meridiem vergit, est ornata.

3 Quibus rebus cum unus in civitate maxime flo-
reret, incidit in eandem invidiam quam pater suus
ceterique Atheniensium principes: nam testarum suf-
fragiis [quod illi ὀστρακισμόν vocant] decem annorum
2 exilio multatus est. cuius facti celerius Athenienses
quam ipsum paenituit. nam cum ille animo forti in-
vidiae ingratorum civium cessisset bellumque Lace-
daemonii Atheniensibus indixissent, confestim notae
3 eius virtutis desiderium consecutum est. itaque post
annum quintum, quam expulsus erat, in patriam re-
vocatus est. ille, quod hospitio Lacedaemoniorum
utebatur, satius existimans *Graeciae civitates de contro-
versiis suis inter se iure disceptare quam armis* conten-
dere, Lacedaemonem sua sponte est profectus pacem-
4 que inter duas potentissimas civitates conciliavit. post,
neque ita multo, Cyprum cum ducentis navibus im-
perator missus, cum eius maiorem partem insulae
devicisset, in morbum implicitus in *oppugnando* oppido
Citio est mortuus.

4 Hunc Athenienses non solum in bello, sed etiam
in pace diu desideraverunt. fuit enim tanta liberalitate,

cum compluribus locis praedia hortosque haberet, ut
numquam in eis custodem posuerit fructus servandi
gratia, ne quis impediretur, quominus eis rebus qui-
bus quisque vellet frueretur. semper eum pedisequi 2
cum nummis sunt secuti, ut, si quis opis eius indi-
geret, haberet quod statim daret, ne differendo vide-
retur negare. saepe, cum aliquem offensum fortunae
videret minus bene vestitum, suum amiculum dedit.
cottidie sic cena ei coquebatur, ut, quos invocatos 3
vidisset in foro, omnes ad se vocaret, quod facere
nullo die praetermittebat. nulli fides eius, nulli opera,
nulli res familiaris defuit: multos locupletavit, com-
plures pauperes [mortuos], qui unde efferrentur non
reliquissent, suo sumptu extulit. sic se gerendo mi- 4
nime est mirandum, si et vita eius fuit secura et
mors acerba.

VI. LYSANDER.

Lysander Lacedaemonius magnam reliquit sui 1
famam, magis felicitate quam virtute partam: Athe-
nienses enim *adversus* Peloponnesios bellum gerentes
sexto et vicesimo anno confecisse apparet, *neque* id 2
qua ratione consecutus sit latet: non enim virtute sui
exercitus, sed immodestia factum est adversariorum,
qui, quod dicto audientes imperatoribus suis non erant,
dispalati in agris relictis navibus in hostium venerunt
potestatem. quo facto Athenienses se Lacedaemoniis
dediderunt. hac victoria Lysander elatus, cum antea 3
semper factiosus audaxque fuisset, sic sibi indulsit,
ut eius opera in maximum odium Graeciae Lacedae-
monii pervenerint. nam cum hanc causam Lacedae- 4
monii dictitassent sibi esse belli, ut Atheniensium im-
potentem dominationem refringerent, postquam apud
Aegos flumen Lysander classis hostium est potitus,
nihil aliud molitus est quam ut omnes civitates in

sua teneret potestate, cum id se Lacedaemoniorum
5 causa facere simularet. namque undique, qui Athenien-
sium rebus studuissent, eiectis decem delegerat in una
quaque civitate, quibus summum imperium potestatem-
que omnium rerum committeret. horum in numerum
nemo admittebatur, nisi qui aut eius hospitio con-
tineretur aut se illius fore proprium fide confirmarat.
2 Ita decemvirali potestate in omnibus urbibus con-
stituta ipsius nutu omnia gerebantur. cuius de cru-
delitate ac perfidia satis est unam rem exempli gratia
proferre, ne de eodem plura enumerando defatigemus
2 lectores. victor ex Asia cum reverteretur Thasumque
devertisset, quod ea civitas praecipua fide fuerat erga
Athenienses, proinde ac si *non* iidem firmissimi sole-
rent esse amici, qui constantes fuissent inimici, per-
3 vertere eam concupivit. vidit autem, nisi in eo occul-
tasset voluntatem, futurum ut Thasii dilaberentur
consulerentque rebus suis * * *
3 Itaque ii decemviralem potestatem ab illo con-
stitutam sustulerunt. quo dolore incensus iniit con-
silia reges Lacedaemoniorum tollere. sed sentiebat id
se sine ope deorum facere non posse, quod Lacedae-
2 monii omnia ad oracula referre consuerant. primum
Delphicum corrumpere est conatus. cum id non po-
tuisset, Dodonaeum adortus est. hinc quoque repulsus
dixit se vota suscepisse, quae Iovi Hammoni solveret,
3 existimans se Afros facilius corrupturum. hac spe
cum profectus esset in Africam, multum eum anti-
stites Iovis fefellerunt. nam non solum corrumpi non
potuerunt, sed etiam legatos Lacedaemonem miserunt,
qui Lysandrum accusarent, quod sacerdotes fani cor-
4 rumpere conatus esset. accusatus hoc crimine iudicum-
que absolutus sententiis, Orchomeniis missus subsidio
5 occisus est a Thebanis apud Haliartum. quam vere
de eo *secus* foret iudicatum, oratio indicio fuit, quae
post mortem in domo eius reperta est, in qua suadet
Lacedaemoniis, ut regia potestate dissoluta ex omni-

bus dux deligatur ad bellum gerendum, sed *sic* scripta, ut deum videretur congruere sententiae, quam ille se habiturum pecunia fidens non dubitarat. hanc ei scripsisse Cleon Halicarnasius dicitur.

Atque hoc loco non est praetereundum factum 4
Pharnabazi, satrapis regii. nam cum Lysander praefectus classis in bello multa crudeliter avareque fecisset deque iis rebus suspicaretur ad cives suos esse perlatum, petiit a Pharnabazo ut ad ephoros sibi testimonium daret, quanta sanctitate bellum gessisset sociosque tractasset, deque ea re accurate scriberet: magnam enim eius auctoritatem in ea re futuram.
huic ille liberaliter pollicetur: librum grandem verbis 2
multis conscripsit, in quibus summis eum effert laudibus. quem cum *hic* legisset probassetque, dum signatur, alterum pari magnitudine *et* tanta similitudine, ut discerni non posset, signatum subiecit, in quo accuratissime eius avaritiam perfidiamque accusarat. Lysander 3
domum cum redisset, postquam de suis rebus gestis apud maximum magistratum quae voluerat dixerat, testimonii loco librum a Pharnabazo datum tradidit. hunc summoto Lysandro cum ephori cognossent, ipsi legendum dederunt. ita ille imprudens ipse suus fuit accusator.

VII. ALCIBIADES.

Alcibiades, Cliniae filius, Atheniensis. in hoc na- 1
tura quid efficere possit videtur experta. constat enim inter omnes, qui de eo memoriae prodiderunt, nihil illo fuisse excellentius vel in vitiis vel in virtutibus. natus in amplissima civitate summo genere, 2
omnium aetatis suae multo formosissimus, dives; ad omnes res aptus consiliique plenus (namque imperator fuit summus et mari et terra); disertus, ut in primis dicendo valeret, quod tanta erat commendatio oris

3 atque orationis, ut nemo ei posset resistere; cum tem-
pus posceret, laboriosus, patiens; liberalis, splendidus
non minus in vita quam victu; affabilis, blandus, tem-
4 poribus callidissime serviens: idem, simulac se re-
miserat neque causa suberat quare animi laborem
perferret, luxuriosus, dissolutus, libidinosus, intem-
perans reperiebatur, ut omnes admirarentur in uno
homine tantam esse dissimilitudinem tamque diversam
naturam.

2 Educatus est in domo Pericli (privignus enim eius
fuisse dicitur), eruditus a Socrate. socerum habuit
Hipponicum, omnium Graeca lingua loquentium di-
tissimum, ut, si ipse fingere vellet, neque plura bona
eminisci neque maiora posset consequi, quam vel na-
2 tura vel fortuna tribuerat. ineunte adulescentia amatus
est a multis more Graecorum, in eis a Socrate, de
quo mentionem facit Plato in symposio. namque eum
induxit commemorantem se pernoctasse cum Socrate
neque aliter ab eo surrexisse, ac filius a parente de-
3 buerit. posteaquam robustior est factus, non minus
multos amavit, in quorum amore, quoad licitum est
odiosa, multa delicate iocoseque fecit: quae referremus,
nisi maiora potiora haberemus.

3 Bello Peloponnesio huius consilio atque auctori-
tate Athenienses bellum Syracusanis indixerunt. ad
quod gerendum ipse dux delectus est, duo praeterea
2 collegae dati, Nicia et Lamachus. id cum appararetur,
prius quam classis exiret, accidit ut una nocte omnes
Hermae, qui in oppido erant Athenis, deicerentur
praeter unum, qui ante ianuam erat Andocidi (itaque
3 ille postea Mercurius Andocidi vocitatus est). hoc
cum appareret non sine magna multorum consensione
esse factum, quae non ad privatam, sed ad publicam
rem pertineret, magnus multitudini timor est iniectus,
ne qua repentina vis in civitate exsisteret, quae liber-
4 tatem opprimeret populi. hoc maxime convenire in
Alcibiadem videbatur, quod et potentior et maior quam

privatus existimabatur: multos enim liberalitate devin-
xerat, plures etiam opera forensi suos reddiderat. qua 5
re fiebat ut omnium oculos, quotienscumque in publi-
cum prodisset, ad se converteret neque ei par quis-
quam in civitate poneretur. itaque non solum spem
in eo habebant maximam, sed etiam timorem, quod
et obesse plurimum et prodesse poterat. aspergebatur 6
etiam infamia, quod in domo sua facere mysteria dice-
batur (quod nefas erat more Atheniensium) idque non
ad religionem, sed ad coniurationem pertinere existi-
mabatur.

Hoc crimine in contione ab inimicis compella- 4
batur. sed instabat tempus ad bellum proficiscendi.
id ille intuens neque ignorans civium suorum con-
suetudinem postulabat, si quid de se agi vellent, potius
de praesente quaestio haberetur, quam absens invidiae
crimine accusaretur. inimici vero eius quiescendum 2
in praesenti, quia noceri *ei* non posse intellegebant,
et illud tempus exspectandum decreverunt, quo *classis*
exisset, ut absentem aggrederentur, itaque fecerunt.
nam postquam in Siciliam eum pervenisse crediderunt, 3
absentem, quod sacra violasset, reum fecerunt. qua
de re cum ei nuntius a magistratu in Siciliam missus
esset, ut domum ad causam dicendam rediret, esset-
que in magna spe provinciae bene administrandae,
non parere noluit et in triremem, quae ad eum erat
deportandum missa, ascendit. hac Thurios in Italiam 4
pervectus, multa secum reputans de immoderata ci-
vium suorum licentia crudelitateque erga nobiles, uti-
lissimum ratus impendentem evitare tempestatem, clam
se ab custodibus subduxit et inde primum Elidem,
dein Thebas venit. postquam autem se capitis dam- 5
natum bonis publicatis audivit, et, id quod *numquam
antea* usu venerat, Eumolpidas sacerdotes a populo
coactos ut se devoverent, eiusque devotionis quo testa-
tior esset memoria, exemplum in pila lapidea incisum
esse positum in publico, Lacedaemonem demigravit.

6 ibi, ut ipse praedicare consuerat, non adversus patriam, sed inimicos suos bellum gessit, qui eidem hostes essent civitati: nam cum intellegerent se plurimum prodesse posse rei publicae, ex ea eiecisse plusque
7 irae suae quam utilitati communi paruisse. itaque huius consilio Lacedaemonii cum Perse rege amicitiam fecerunt, dein Deceleam in Attica munierunt praesidioque ibi perpetuo posito in obsidione Athenas tenuerunt. eiusdem opera Ioniam a societate averterunt Atheniensium. quo facto multo superiores bello esse coeperunt.

5 Neque vero his rebus tam amici Alcibiadi sunt facti quam timore ab eo alienati. nam cum acerrimi viri praestantem prudentiam in omnibus rebus cognoscerent, pertimuerunt ne caritate patriae ductus aliquando ab ipsis descisceret et cum suis in gratiam rediret. itaque tempus eius interficiundi quaerere in-
2 stituerunt. id Alcibiades diutius celari non potuit: erat enim ea sagacitate, ut decipi non posset, praesertim cum animum attendisset ad cavendum. itaque ad Tissaphernem, praefectum regis Darii, se contulit.
3 cuius cum in intimam amicitiam pervenisset et Atheniensium male gestis in Sicilia rebus opes senescere, contra Lacedaemoniorum crescere videret, initio cum Pisandro praetore, qui apud Samum exercitum habebat, per internuntios colloquitur et de reditu suo facit mentionem. *is* erat enim eodem quo Alcibiades sensu, populi potentiae non amicus et optimatium fautor.
4 ab hoc destitutus primum per Thrasybulum, Lyci filium, ab exercitu recipitur praetorque fit apud Samum, post suffragante Theramene populi scito restituitur parique absens imperio praeficitur simul cum Thrasy-
5 bulo et Theramene. horum in imperio tanta commutatio rerum facta est, ut Lacedaemonii, qui paulo ante victores viguerant, perterriti pacem peterent. victi enim erant quinque proeliis terrestribus, tribus navalibus, in quibus ducentas naves triremes amiserant,

quae captae in hostium venerant potestatem. Alci- 6
biades simul cum collegis receperat Ioniam, Hellespon-
tum, multas praeterea urbes Graecas, quae in ora sitae
sunt Thraeciae, quarum expugnarant complures, in eis
Byzantium, neque minus multas consilio ad amicitiam
adiunxerant, quod in captos clementia fuerant usi. ita 7
praeda onusti, locupletato exercitu, maximis rebus gestis
Athenas venerunt.

His cum obviam universa civitas in Piraeum de- 6
scendisset, tanta fuit omnium exspectatio visendi Al-
cibiadis, ut ad eius triremem vulgus conflueret, proinde
ac si solus advenisset. sic enim populo erat persua- 2
sum, et adversas superiores et praesentes secundas
res accidisse eius opera. itaque et *exercitum in* Sicilia
amissum et Lacedaemoniorum victorias culpae suae
tribuebant, quod talem virum e civitate expulissent.
neque id sine causa arbitrari videbantur. nam post-
quam exercitui praeesse coeperat, neque terra neque
mari hostes pares esse potuerant. hic ut e navi egres- 3
sus est, quamquam Theramenes et Thrasybulus eisdem
rebus praefuerant simulque venerant in Piraeum, tamen
unum omnes illum prosequebantur, et, id quod num-
quam antea usu venerat nisi Olympiae victoribus, co-
ronis laureis taeniisque vulgo donabatur. ille lacrimans
talem benivolentiam civium suorum accipiebat, remi-
niscens pristini temporis acerbitatem. postquam *in* 4
astu venit, contione advocata sic verba fecit, ut nemo
tam ferus fuerit, quin eius casui illacrimarit inimi-
cumque iis se ostenderit, quorum opera patria pulsus
fuerat, proinde ac si alius populus, non ille ipse qui
tum flebat, eum sacrilegii damnasset. restituta ergo 5
huic sunt publice bona, eidemque illi Eumolpidae
sacerdotes rursus resacrare sunt coacti, qui eum de-
voverant, pilaeque illae, in quibus devotio fuerat scripta,
in mare praecipitatae.

Haec Alcibiadi laetitia non nimis fuit diuturna. 7
nam cum ei omnes essent honores decreti totaque res

publica domi bellique tradita, ut unius arbitrio gereretur, et ipse postulasset ut duo sibi collegae darentur, Thrasybulus et Adimantus, neque id negatum esset, classe in Asiam profectus, quod apud Cymen minus ex sententia rem gesserat, in invidiam recidit:
2 nihil enim eum non efficere posse ducebant. ex quo fiebat ut omnia minus prospere gesta culpae tribuerent, cum aut eum neglegenter aut malitiose fecisse loquerentur, sicut tum accidit: nam corruptum a rege
3 capere Cymen noluisse arguebant. itaque huic maxime putamus malo fuisse nimiam opinionem ingenii atque virtutis: timebatur enim non minus quam diligebatur, ne secunda fortuna magnisque opibus elatus tyrannidem concupisceret. quibus rebus factum est ut absenti magistratum abrogarent et alium in eius locum
4 substituerent. id ille ut audivit, domum reverti noluit et se Pactyen contulit ibique tria castella communiit, Ornos, Bizanthen, Neontichos, manuque collecta primus Graecae civitatis in Thraeciam introiit, gloriosius existimans barbarorum praeda locupletari quam
5 Graiorum. qua ex re creverat cum fama tum opibus, magnamque amicitiam sibi cum quibusdam regibus Thraeciae pepererat.

8 Neque tamen a caritate patriae potuit recedere. nam cum apud Aegos flumen Philocles, praetor Atheniensium, classem constituisset suam neque longe abesset Lysander, praetor Lacedaemoniorum, qui in eo erat occupatus ut bellum quam diutissime duceret, quod ipsis pecunia a rege suppeditabatur, contra Atheniensibus exhaustis praeter arma et naves nihil erat
2 super, Alcibiades ad exercitum venit Atheniensium ibique praesente vulgo agere coepit: si vellent, se coacturum Lysandrum dimicare aut pacem petere [spopondit]; Lacedaemonios eo nolle classe confligere, quod
3 pedestribus copiis plus quam navibus valerent; sibi autem esse facile Seuthem, regem Thraecum, adducere ut eum terra depelleret: quo facto necessario aut classe

conflicturum aut bellum compositurum. id etsi vere 4
dictum Philocles animadvertebat, tamen postulata fa-
cere noluit, quod sentiebat se Alcibiade recepto nul-
lius momenti apud exercitum futurum et, si quid se-
cundi evenisset, nullam in ea re suam partem fore,
contra ea, si quid adversi accidisset, se unum eius
delicti futurum reum. ab hoc discedens Alcibiades 5
'quoniam' inquit 'victoriae patriae repugnas, illud mo-
neo, *ne* iuxta hostem castra habeas nautica: periculum
est enim, ne immodestia militum vestrorum occasio
detur Lysandro vestri opprimendi exercitus'. neque 6
ea res illum fefellit. nam Lysander, cum per specu-
latores comperisset vulgum Atheniensium in terram
praedatum exisse navesque paene inanes relictas, tem-
pus rei gerendae non dimisit eoque impetu bellum
totum delevit.

At Alcibiades, victis Atheniensibus non satis tuta 9
eadem loca sibi arbitrans, penitus in Thraeciam se
supra Propontidem abdidit, sperans ibi facillime suam
fortunam occuli posse. falso. nam Thraeces, postquam 2
eum cum magna pecunia venisse senserunt, insidias
fecerunt eaque quae apportarat abstulerunt, ipsum
capere non potuerunt. ille cernens nullum locum sibi 3
tutum in Graecia propter potentiam Lacedaemonio-
rum ad Pharnabazum in Asiam transiit, quem quidem
adeo sua cepit humanitate, ut eum nemo in amicitia
antecederet. namque ei Grynium dederat, in Phrygia
castrum, ex quo quinquagena talenta vectigalis capie-
bat. qua fortuna Alcibiades non erat contentus neque 4
Athenas victas Lacedaemoniis servire poterat pati.
itaque ad patriam liberandam omni ferebatur cogi-
tatione. sed videbat id sine rege Perse non posse 5
fieri, ideoque eum amicum sibi cupiebat adiungi neque
dubitabat facile se consecuturum, si modo eius con-
veniundi habuisset potestatem. nam Cyrum fratrem ei
bellum clam parare Lacedaemoniis adiuvantibus sciebat:
id si aperuisset, magnam se initurum gratiam videbat.

10 Hoc cum moliretur peteretque a Pharnabazo, ut
ad regem mitteretur, eodem tempore Critias ceterique
tyranni Atheniensium certos homines ad Lysandrum
in Asiam miserant, qui eum certiorem facerent, nisi
Alcibiadem sustulisset, nihil earum rerum fore ratum,
quas ipse Athenis constituisset: quare, si suas res
2 gestas manere vellet, illum persequeretur. his Laco
rebus commotus statuit accuratius sibi agendum cum
Pharnabazo. huic ergo renuntiat quae regi cum Lace-
daemoniis convenissent, nisi Alcibiadem vivum aut
3 mortuum sibi tradidisset. non tulit hoc satrapes et
violare clementiam quam regis opes minui maluit.
itaque misit Susamithren et Bagaeum ad Alcibiadem
interficiendum, cum ille esset in Phrygia iterque ad
4 regem compararet. missi clam vicinitati, in qua tum
Alcibiades erat, dant negotium ut eum interficiant.
illi cum ferro aggredi non auderent, noctu ligna con-
tulerunt circa casam eam, in qua quiescebat, eaque
succenderunt, ut incendio conficerent, quem manu su-
5 perari posse diffidebant. ille autem ut sonitu flammae
est excitatus, etsi gladius ei erat subductus, familiaris
sui subalare telum eripuit. namque erat cum eo qui-
dam ex Arcadia hospes, qui numquam discedere vo-
luerat. hunc sequi se iubet et id quod in praesentia
vestimentorum fuit arripit. his in ignem coniectis
6 flammae vim transiit. quem ut barbari incendium
effugisse viderunt, telis eminus missis interfecerunt
caputque eius ad Pharnabazum rettulerunt. at mulier,
quae cum eo vivere consuerat, muliebri sua veste con-
tectum aedificii incendio mortuum cremavit, quod ad
vivum interimendum erat comparatum. sic Alcibiades
annos circiter quadraginta natus diem obiit supremum.

11 Hunc infamatum a plerisque tres gravissimi histo-
rici summis laudibus extulerunt: Thucydides, qui eius-
dem aetatis fuit, Theopompus, post aliquanto natus,
et Timaeus: qui quidem duo maledicentissimi nescio
2 quo modo in illo uno laudando consentiunt. namque

ea, quae supra scripsimus, de eo praedicarunt atque
hoc amplius: cum Athenis, splendidissima civitate,
natus esset, omnes splendore ac dignitate superasse
vitae; postquam inde expulsus Thebas venerit, adeo 3
studiis eorum inservisse, ut nemo eum labore cor-
porisque viribus posset aequiperare (omnes enim Boeoti
magis firmitati corporis quam ingenii acumini serviunt);
eundem apud Lacedaemonios, quorum moribus summa 4
virtus in patientia ponebatur, sic duritiae se dedisse,
ut parsimonia victus atque cultus omnes Lacedaemo-
nios vinceret; fuisse apud Thraecas, homines vinolen-
tos rebusque veneriis deditos: hos quoque in his rebus
antecessisse; venisse ad Persas, apud quos summa laus 5
esset fortiter venari, luxuriose vivere: horum sic imi-
tatum consuetudinem, ut illi ipsi eum in his maxime
admirarentur. quibus rebus effecisse ut, apud quos- 6
cumque esset, princeps poneretur habereturque carissi-
mus. sed satis de hoc: reliquos ordiamur.

VIII. THRASYBULUS.

Thrasybulus, Lyci filius, Atheniensis. si per se 1
virtus sine fortuna ponderanda est, dubito an hunc
primum omnium ponam. illud sine dubio: neminem
huic praefero fide, constantia, magnitudine animi, in
patriam amore. nam quod multi voluerunt paucique 2
potuerunt, ab uno tyranno patriam liberare, huic con-
tigit ut a triginta oppressam tyrannis e servitute in
libertatem vindicaret. sed nescio quo modo, cum eum 3
nemo anteiret his virtutibus, multi nobilitate prae-
cucurrerunt. primum Peloponnesio bello multa hic
sine Alcibiade gessit, ille nullam rem sine hoc: quae
ille universa naturali quodam bono fecit lucri. sed 4
illa tamen omnia communia imperatoribus cum mili-
tibus et fortuna, quod in proelii concursu abit res a
consilio ad vices *rerum* virtutemque pugnantium. ita-

que iure suo nonnulla ab imperatore miles, plurima
vero fortuna vindicat seque his plus valuisse vere
5 potest praedicare. *verum* illud magnificentissimum
factum proprium est Thrasybuli. nam cum triginta
tyranni praepositi a Lacedaemoniis servitute oppres-
sas tenerent Athenas, plurimos cives, quibus in bello
parserat fortuna, partim patria expulissent partim
interfecissent, plurimorum bona publicata inter se di-
visissent, non solum princeps, sed etiam solus initio
bellum iis indixit.

2 Hic enim cum Phylen confugisset, quod est
castellum in Attica munitissimum, non plus habuit
secum triginta de suis. hoc initium fuit salutis Atti-
2 corum, hoc robur libertatis clarissimae civitatis. ne-
que vero hic non contemptus est primo a tyrannis
atque eius solitudo. quae quidem res et [illis] con-
temnentibus perniciei et [huic] despecto saluti fuit:
etenim illos segnes ad persequendum, hos autem tem-
3 pore ad comparandum dato fecit robustiores. quo
magis praeceptum illud omnium in animis esse debet,
nihil in bello oportere contemni, neque sine causa
4 dicitur matrem timidi flere non solere. neque tamen
pro opinione Thrasybuli auctae sunt opes: nam iam
[tum] illis temporibus fortius boni pro libertate lo-
5 quebantur quam pugnabant. hinc in Piraeum transiit
Munichiamque munivit. hanc bis tyranni oppugnare
sunt adorti, ab eaque turpiter repulsi protinus in
6 urbem armis impedimentisque amissis refugerunt. usus
est Thrasybulus non minus prudentia quam fortitu-
dine. nam cedentes violari vetuit (cives enim civibus
parcere aequum censebat), neque quisquam est vulne-
ratus nisi qui prior impugnare voluit. neminem iacen-
tem veste spoliavit, nil attigit nisi arma, quorum in-
7 digebat, quaeque ad victum pertinebant. in secundo
proelio cecidit Critias, dux tyrannorum, cum quidem
adversus Thrasybulum fortissime pugnaret.

3 Hoc deiecto Pausanias venit Atticis auxilio, rex

Lacedaemoniorum. is inter Thrasybulum et eos, qui
urbem tenebant, fecit pacem his condicionibus: ne
qui praeter triginta tyrannos et decem, qui postea
praetores creati superioris more crudelitatis erant usi,
afficerentur exilio neve bona publicarentur: rei pu-
blicae procuratio populo redderetur. praeclarum hoc 2
quoque Thrasybuli, quod reconciliata pace, cum plu-
rimum in civitate posset, legem tulit, ne quis ante
actarum rerum accusaretur neve multaretur, eamque
illi oblivionis appellarunt. neque vero hanc tantum 3
ferendam curavit, sed etiam ut valeret effecit. nam
cum quidam ex iis, qui simul cum eo in exilio fue-
rant, caedem facere eorum vellent, cum quibus in
gratiam reditum erat publice, prohibuit et id quod
pollicitus erat praestitit.

Huic pro tantis meritis honoris *causa* corona a 4
populo data est, facta duabus virgulis oleagineis. quam
quod amor civium et non vis expresserat, nullam
habuit invidiam magnaque fuit gloria. bene ergo Pit- 2
tacus ille, qui *in* septem sapientum numero est habi-
tus, cum Mytilenaei multa milia iugerum agri ei
muneri darent, 'nolite, oro vos,' inquit 'id mihi dare,
quod multi invideant, plures etiam concupiscant. quare
ex istis nolo amplius quam centum iugera, quae et
meam animi aequitatem et vestram voluntatem in-
dicent.' nam parva munera diutina, locupletia non
propria esse consuerunt. illa igitur corona contentus 3
Thrasybulus neque amplius requisivit neque quem-
quam honore se antecessisse existimavit. hic sequenti 4
tempore, cum praetor classem ad Ciliciam appulisset
neque satis diligenter in castris eius agerentur vigi-
liae, a barbaris ex oppido noctu eruptione facta in
tabernaculo interfectus est.

IX. CONON.

1 Conon Atheniensis Peloponnesio bello accessit ad rem publicam, in eoque eius opera magni fuit. nam et praetor pedestribus exercitibus praefuit et praefectus classis magnas mari *res* gessit. quas ob causas praecipuus ei honos habitus est. namque omnibus unus insulis praefuit, in qua potestate Pheras cepit,
2 coloniam Lacedaemoniorum. fuit etiam extremo Peloponnesio bello praetor, cum apud Aegos flumen copiae Atheniensium ab Lysandro sunt devictae. sed tum afuit, eoque peius res administrata est: nam et prudens
3 rei militaris et diligens erat imperator. itaque nemini erat iis temporibus dubium, si affuisset, illam Athenienses calamitatem accepturos non fuisse.

2 Rebus autem afflictis, cum patriam obsideri audisset, non quaesivit, ubi ipse tuto viveret, sed unde praesidio posset esse civibus suis. itaque contulit se ad Pharnabazum, satrapem Ioniae et Lydiae eundemquem generum regis et propinquum: apud quem ut multum gratia valeret, multo labore multisque effecit
2 periculis. nam cum Lacedaemonii Atheniensibus devictis in societate non manerent, quam cum Artaxerxe fecerant, Agesilaumque bellatum misissent in Asiam, maxime impulsi a Tissapherne, qui ex intimis regis ab amicitia eius defecerat et cum Lacedaemoniis coierat societatem, hunc adversus Pharnabazus habitus est imperator, re quidem vera exercitui praefuit Conon
3 eiusque omnia arbitrio gesta sunt. hic multum ducem summum Agesilaum impedivit saepeque eius consiliis obstitit, neque vero non fuit apertum, si ille non fuisset, Agesilaum Asiam Tauro tenus regi fuisse
4 erepturum. qui posteaquam domum a suis civibus revocatus est, quod Boeoti et Athenienses Lacedaemoniis bellum indixerant, Conon nihilo setius apud praefectos regis versabatur iisque omnibus magno erat usui.

Defecerat a rege Tissaphernes, neque id tam Ar- 3
taxerxi quam ceteris erat apertum: multis enim
magnisque meritis apud regem, etiam cum in officio
non maneret, valebat. neque id erat mirandum, si non
facile ad credendum adducebatur, reminiscens eius se
opera Cyrum fratrem superasse. huius accusandi 2
gratia Conon a Pharnabazo ad regem missus postea-
quam venit, primum ex more Persarum ad chiliarchum,
qui secundum gradum imperii tenebat, Tithrausten
accessit seque ostendit cum rege colloqui velle. huic 3
ille 'nulla' inquit 'mora est, sed tu delibera, utrum
colloqui malis an per litteras agere quae cogitas. ne-
cesse est enim, si in conspectum veneris, venerari te
regem [quod προσκύνησιν illi vocant] (nemo enim
sine hoc admittitur). hoc si tibi grave est, per me
nihilo setius editis mandatis conficies quod studes.'
tum Conon 'mihi vero' inquit 'non est grave quemvis 4
honorem habere regi, sed vereor ne civitati meae sit
opprobrio, si, cum ex ea sim profectus, quae ceteris
gentibus imperare consuerit, potius barbarorum quam
illius more fungar.' itaque quae volebat huic scripta
tradidit.

Quibus cognitis rex tantum auctoritate eius mo- 4
tus est, ut et Tissaphernem hostem iudicarit et La-
cedaemonios bello persequi iusserit et ei permiserit
quem vellet eligere ad dispensandam pecuniam. id
arbitrium Conon negavit sui esse consilii, sed ipsius,
qui optime suos nosse deberet, sed se suadere Phar-
nabazo id negotii daret. hinc magnis muneribus do- 2
natus ad mare est missus, ut Cypriis et Phoenicibus
ceterisque maritimis civitatibus naves longas impe-
raret classemque, qua proxima aestate mare tueri
posset, compararet, dato adiutore Pharnabazo, sicut
ipse voluerat. id ut Lacedaemoniis est nuntiatum, 3
non sine cura rem administrant, quod maius bellum
imminere arbitrabantur, quam si cum barbaro solum
contenderent. nam ducem fortem *et* prudentem regiis

opibus praefuturum ac secum dimicaturum videbant,
quem neque consilio neque copiis superare possent.
4 hac mente magnam contrahunt classem: proficiscun-
tur Pisandro duce. hos Conon apud Cnidum adortus
magno proelio fugat, multas naves capit, complures
deprimit. qua victoria non solum Athenae, sed [etiam]
cuncta Graecia, quae sub Lacedaemoniorum fuerat im-
5 perio, liberata est. Conon cum parte navium in patriam
venit, muros dirutos a Lysandro utrosque, et Piraei
et Athenarum, reficiendos curat pecuniaeque quinqua-
ginta talenta, quae a Pharnabazo acceperat, civibus
suis donat.

5 Accidit huic, quod ceteris mortalibus, ut incon-
sideratior in secunda quam in adversa esset fortuna.
nam classe Peloponnesiorum devicta, cum ultum se
iniurias patriae putaret, plura concupivit quam effi-
2 cere potuit. neque tamen ea non pia et probanda
fuerunt, quod potius patriae opes augeri quam regis
maluit. nam cum magnam auctoritatem sibi pugna
illa navali, quam apud Cnidum fecerat, constituisset
non solum inter barbaros, sed etiam omnes Graeciae
civitates, clam dare operam coepit, ut Ioniam et
3 Aeoliam restitueret Atheniensibus. id cum minus dili-
genter esset celatum, Tiribazus, qui Sardibus praeerat,
Cononem evocavit, simulans ad regem eum se mittere
velle magna de re. huius nuntio parens cum venisset,
in vincla coniectus est, in quibus aliquamdiu fuit.
4 inde nonnulli eum ad regem abductum ibique eum
perisse scriptum reliquerunt. contra ea Dinon histo-
ricus, cui nos plurimum de Persicis rebus credimus,
effugisse scripsit: illud addubitat, utrum Tiribazo
sciente an imprudente sit factum.

X. DION.

Dion, Hipparini filius, Syracusanus, nobili genere 1
natus, utraque implicatus tyrannide Dionysiorum.
namque ille superior Aristomachen, sororem Dionis,
habuit in matrimonio, ex qua duos filios, Hipparinum
et Nisaeum, procreavit totidemque filias, nomine So-
phrosynen et Areten, quarum priorem Dionysio filio,
eidem cui regnum reliquit, nuptum dedit, alteram,
Areten, Dioni. Dion autem praeter generosam pro- 2
pinquitatem nobilemque maiorum famam multa alia
ab natura habuit bona, in eis ingenium docile, come,
aptum ad artes optimas, magnam corporis dignitatem,
quae non minimum commendat, magnas praeterea
divitias a patre relictas, quas ipse tyranni muneribus
auxerat. erat intimus Dionysio priori, neque minus 3
propter mores quam affinitatem. namque etsi Dio-
nysii crudelitas ei displicebat, tamen salvum propter
necessitudinem, magis etiam suorum causa studebat.
aderat in magnis rebus, eiusque consilio multum mo-
vebatur tyrannus, nisi qua in re maior ipsius cupi-
ditas intercesserat. legationes vero omnes, quae essent 4
illustriores, per Dionem administrabantur: quas quidem
ille diligenter obeundo, fideliter administrando crude-
lissimum nomen tyranni sua humanitate leniebat. hunc 5
a Dionysio missum Karthaginienses *sic* suspexerunt,
ut neminem umquam Graeca lingua loquentem magis
sint admirati.

Neque vero haec Dionysium fugiebant: nam quanto 2
esset sibi ornamento, sentiebat. quo fiebat ut uni
huic maxime indulgeret neque eum secus diligeret ac
filium: qui quidem, cum Platonem Tarentum venisse 2
fama in Siciliam esset perlata, adulescenti negare non
potuerit, quin eum arcesseret, cum Dion eius audiendi
cupiditate flagraret. dedit ergo huic veniam magna-
que eum ambitione Syracusas perduxit. quem Dion 3
adeo admiratus est atque adamavit, ut se ei totum

traderet. neque vero minus ipse Plato delectatus est Dione. itaque cum a tyranno crudeliter violatus esset, quippe qui eum venumdari iussisset, tamen eodem
4 rediit eiusdem Dionis precibus adductus. interim in morbum incidit Dionysius. quo cum gravius conflictaretur, quaesivit a medicis Dion, quem ad modum se haberet, simulque ab iis petiit, si forte *in* maiore esset periculo, ut sibi faterentur: nam velle se cum eo colloqui de partiendo regno, quod sororis suae filios ex illo natos partem regni putabat debere habere.
5 id medici non tacuerunt et ad Dionysium filium sermonem rettulerunt. quo ille commotus, ne agendi esset Dioni potestas, patri soporem medicos dare coëgit. hoc aeger sumpto sopitus diem obiit supremum.

3 Tale initium fuit Dionis et Dionysii simultatis, eaque multis rebus aucta est. sed tamen primis temporibus aliquamdiu simulata inter eos amicitia mansit. *sicut*, cum Dion non desisteret obsecrare Dionysium, ut Platonem Athenis arcesseret et eius consiliis uteretur, ille, qui in aliqua re vellet patrem imitari,
2 morem ei gessit. eodemque tempore Philistum historicum Syracusas reduxit, hominem amicum non magis tyranno quam tyrannidi. sed de hoc in eo libro plura sunt exposita, qui de historicis Graecis con-
3 scriptus est. Plato autem tantum apud Dionysium auctoritate potuit valuitque eloquentia, ut ei persuaserit tyrannidis facere finem libertatemque reddere Syracusanis. a qua voluntate Philisti consilio deterritus aliquanto crudelior esse coepit.

4 Qui quidem cum a Dione se superari videret ingenio, auctoritate, amore populi, verens ne, si eum secum haberet, aliquam occasionem sui daret opprimendi, navem ei triremem dedit, qua Corinthum deveheretur, ostendens se id utriusque facere causa, ne, cum inter se timerent, alteruter alterum praeoccuparet.
2 id cum factum multi indignarentur magnaeque esset invidiae tyranno, Dionysius omnia, quae moveri po-

terant Dionis, in naves imposuit ad eumque misit. sic enim existimari volebat, id se non odio hominis, sed suae salutis fecisse causa. postea vero quam 3
audivit eum in Peloponneso manum comparare sibique bellum facere conari, Areten, Dionis uxorem, alii nuptum dedit filiumque eius sic educari iussit, ut indulgendo turpissimis imbueretur cupiditatibus. nam 4
puero prius quam pubes esset scorta adducebantur, vino epulisque obruebatur, neque ullum tempus sobrio relinquebatur. is usque eo vitae statum commutatum 5
ferre non potuit, postquam in patriam rediit pater (namque appositi erant custodes, qui eum a pristino victu deducerent), ut se de superiore parte aedium deiecerit atque ita interierit. sed illuc revertor.

Postquam Corinthum pervenit Dion et eodem 5
perfugit Heraclides ab eodem expulsus Dionysio, qui praefectus fuerat equitum, omni ratione bellum comparare coeperunt. sed non multum proficiebant, quod 2
multorum annorum tyrannis magnarum opum putabatur: quam ob causam pauci ad societatem periculi perducebantur. sed Dion, fretus non tam suis copiis 3
quam odio tyranni, maximo animo duabus onerariis navibus quinquaginta annorum imperium, munitum quingentis longis navibus, decem equitum centumque peditum milibus, profectus oppugnatum, quod omnibus gentibus admirabile est visum, adeo facile perculit, ut post diem tertium, quam Siciliam attigerat, Syracusas introierit. ex quo intellegi potest nullum esse imperium tutum nisi benivolentia munitum. eo 4
tempore aberat Dionysius et in Italia classem opperiebatur adversariorum, ratus neminem sine magnis copiis ad se venturum. quae res eum fefellit. nam 5
Dion iis ipsis, qui sub adversarii fuerant potestate, regios spiritus repressit totiusque eius partis Siciliae potitus est, quae sub Dionysii fuerat potestate, parique modo urbis Syracusarum praeter arcem et insulam adiunctam oppido, eoque rem perduxit, ut 6

talibus pactionibus pacem tyrannus facere vellet: Si-
ciliam Dion obtineret, Italiam Dionysius, Syracusas
Apollocrates, cui maximam fidem uni habebat. Dion***
6 Has tam prosperas tamque inopinatas res con-
secuta est subita commutatio, quod fortuna sua mo-
bilitate, quem paulo ante extulerat, demergere est
2 adorta. primum in filio, de quo commemoravi supra,
suam vim exercuit. nam cum uxorem reduxisset, quae
alii fuerat tradita, filiumque vellet revocare ad vir-
tutem a perdita luxuria, accepit gravissimum parens
3 vulnus morte filii. deinde orta dissensio est inter eum
et Heraclidem, qui, quod ei principatum non conce-
debat, factionem comparavit. neque is minus valebat
apud optimates, quorum consensu praeerat classi, cum
4 Dion exercitum pedestrem teneret. non tulit hoc
animo aequo Dion, et versum illum Homeri rettulit
ex secunda rhapsodia, in quo haec sententia est: non
posse bene geri rem publicam multorum imperiis.
quod dictum magna invidia consecuta est: namque
aperuisse videbatur omnia in sua potestate esse velle.
5 hanc ille non lenire obsequio, sed acerbitate oppri-
mere studuit, Heraclidemque, cum Syracusas venisset,
interficiundum curavit.

7 Quod factum omnibus maximum timorem iniecit:
nemo enim illo interfecto se tutum putabat. ille autem
adversario remoto licentius eorum bona, quos sciebat
2 adversus se sensisse, militibus dispertivit. quibus di-
visis cum cottidiani maximi fierent sumptus, celeriter
pecunia deesse coepit, neque, quo manus porrigeret,
suppetebat nisi in amicorum possessiones. id eius
modi erat, ut, cum milites reconciliasset, amitteret
3 optimates. quarum rerum cura angebatur et insuetus
male audiendi non animo aequo ferebat, de se ab iis
male existimari, quorum paulo ante in caelum fuerat
elatus laudibus. vulgus autem offensa in eum militum
voluntate liberius loquebatur et tyrannum non feren-
dum dictitabat.

Haec ille intuens cum quem ad modum sedaret 8
nesciret et quorsum evaderent timeret, Callicrates
quidam, civis Atheniensis, qui simul cum eo ex Pelo-
ponneso in Siciliam venerat, homo et callidus et ad
fraudem acutus, sine ulla religione ac fide, adiit ad
Dionem et ait: eum magno in periculo esse propter 2
offensionem populi et odium militum, quod nullo modo
evitare posset, nisi alicui suorum negotium daret, qui
se simularet illi inimicum. quem si invenisset idoneum,
facile omnium animos cogniturum adversariosque sub-
laturum, quod inimici eius dissidenti suos sensus aper-
turi forent. tali consilio probato excepit has partes 3
ipse Callicrates et se armat imprudentia Dionis. ad
eum interficiundum socios conquirit, adversarios eius
convenit, coniuratione confirmat. res, multis consciis 4
quae ageretur, elata defertur ad Aristomachen, sororem
Dionis, uxoremque Areten. illae timore perterritae
conveniunt, cuius de periculo timebant. at ille negat
a Callicrate fieri sibi insidias, sed illa, quae ageren-
tur, fieri praecepto suo. mulieres nihilo setius Calli- 5
cratem in aedem Proserpinae deducunt ac iurare cogunt,
nihil ab illo periculi fore Dioni. ille hac religione
non modo non est deterritus, sed ad maturandum con-
citatus est, verens ne prius consilium aperiretur suum,
quam cogitata perfecisset.

Hac mente proximo die festo, cum a conventu 9
se remotum Dion domi teneret atque in conclavi edito
recubuisset, consciis facinoris loca munitiora oppidi
tradit, domum custodiis saepit, a foribus qui non
discedant, certos praeficit, navem triremem armatis 2
ornat Philostratoque, fratri suo, tradit eamque in
portu agitare iubet, ut si exercere remiges vellet, co-
gitans, si forte consiliis obstitisset fortuna, ut haberet,
qua aufugeret ad salutem. suorum autem e numero 3
Zacynthios adulescentes quosdam eligit cum audacis-
simos tum viribus maximis, iisque dat negotium, ad
Dionem eant inermes, sic ut conveniendi eius gratia

viderentur venire. ii propter notitiam sunt intromissi.
4 at illius ut limen intrarant, foribus obseratis in lecto
cubantem invadunt, colligant: fit strepitus, adeo ut
5 exaudiri posset foris. hic, sicut ante saepe dictum
est, quam invisa sit singularis potentia et miseranda
vita, qui se metui quam amari malunt, cuivis facile
6 intellectu fuit. namque illi ipsi custodes, si prompta
fuissent voluntate, foribus effractis servare eum po-
tuissent, quoad illi inermes telum foris flagitantes
vivum tenebant. cui cum succurreret nemo, Lyco
quidam Syracusanus per fenestram gladium dedit, quo
Dion interfectus est.

10 Confecta caede, cum multitudo visendi gratia in-
troisset, nonnulli ab insciis pro noxiis conciduntur.
nam celeri rumore dilato, Dioni vim allatam, multi
concurrerant, quibus tale facinus displicebat. ii falsa
suspicione ducti immerentes ut sceleratos occidunt.
2 huius de morte ut palam factum est, mirabiliter vulgi
mutata est voluntas. nam qui vivum eum tyrannum
vocitarant, eidem liberatorem patriae tyrannique ex-
pulsorem praedicabant. sic subito misericordia odio
successerat, ut eum suo sanguine ab Acherunte, si
3 possent, cuperent redimere. itaque in urbe celeber-
rimo loco, elatus publice, sepulcri monumento donatus
est. diem obiit circiter annos quinquaginta natus,
quartum post annum, quam ex Peloponneso in Sici-
liam redierat.

XI. IPHICRATES.

1 Iphicrates Atheniensis non tam magnitudine re-
rum gestarum quam disciplina militari nobilitatus est.
fuit enim talis dux, ut non solum aetatis suae cum
primis compararetur, sed ne de maioribus natu quidem
2 quisquam anteponeretur. multum vero in bello est
versatus, saepe exercitibus praefuit, nusquam culpa

male rem gessit, semper consilio vicit tantumque eo valuit, ut multa in re militari partim nova attulerit, partim meliora fecerit. namque ille pedestria arma 3
mutavit. cum ante illum imperatorem maximis clipeis, brevibus hastis, minutis gladiis uterentur, ille e con- 4
trario peltam pro parma fecit (a quo postea peltastae pedites *appellati sunt, qui antea hoplitae* appellabantur), ut ad motus concursusque essent leviores, hastae modum duplicavit, gladios longiores fecit. idem genus loricarum *novum instituit* et pro sertis atque aëneis linteas dedit. quo facto expeditiores milites reddidit: nam pondere detracto, quod aeque corpus tegeret et leve esset, curavit.

Bellum cum Thraecibus gessit, Seuthem, socium 2
Atheniensium, in regnum restituit. apud Corinthum tanta severitate exercitui praefuit, ut nullae umquam in Graecia neque exercitatiores copiae neque magis dicto audientes fuerint duci, in eamque consuetudinem 2
adduxit, ut, cum proelii signum ab imperatore esset datum, sine ducis opera sic ordinatae consisterent, ut singuli a peritissimo imperatore dispositi viderentur. hoc exercitu moram Lacedaemoniorum interfecit, quod 3
maxime tota celebratum est Graecia. iterum eodem bello omnes copias eorum fugavit, quo facto magnam adeptus est gloriam. cum Artaxerxes Aegyptio regi 4
bellum inferre voluit, Iphicraten ab Atheniensibus ducem petivit, quem praeficeret exercitui conducticio, cuius numerus duodecim milium fuit. quem quidem sic omni disciplina militari erudivit, ut, quem ad modum quondam Fabiani milites Romae [appellati sunt], sic Iphicratenses apud Graecos in summa laude fuerint. idem subsidio Lacedaemoniis profectus Epaminondae 5
retardavit impetus. nam nisi eius adventus appropinquasset, non prius Thebani Sparta abscessissent, quam captam incendio delessent.

Fuit autem et animo magno et corpore impera- 3
toriaque forma, ut ipso aspectu cuivis iniceret admi-

2 rationem sui, sed in labore nimis remissus parumque patiens, ut Theopompus memoriae prodidit, bonus vero civis fideque magna. quod cum in aliis rebus declaravit, tum maxime in Amyntae Macedonis liberis tuendis. namque Eurydice, mater Perdiccae et Philippi, cum his duobus pueris Amynta mortuo ad Iphi-
3 craten confugit eiusque opibus defensa est. vixit ad senectutem placatis in se suorum civium animis. causam capitis semel dixit, bello sociali, simul cum Ti-
4 motheo, eoque iudicio est absolutus. Menesthea filium reliquit ex Thraessa natum, Coti regis filia. is cum interrogaretur, utrum pluris, patrem matremne, faceret, 'matrem' inquit. id cum omnibus mirum videretur, at ille 'merito' inquit 'facio: nam pater, quantum in se fuit, Thraecem me genuit, contra ea mater Atheniensem.'

XII. CHABRIAS.

1 Chabrias Atheniensis. hic quoque in summis habitus est ducibus resque multas memoria dignas gessit. sed ex iis elucet maxime inventum eius in proelio, quod apud Thebas fecit, cum Boeotis subsidio venisset.
2 namque in eo victoria fidentem summum ducem Agesilaum, fugatis iam ab eo conducticiis catervis, *eo frustratus est, quod* reliquam phalangem loco vetuit cedere obnixoque genu scuto, proiecta hasta impetum excipere hostium docuit. id novum Agesilaus contuens progredi non est ausus suosque iam incurrentes tuba
3 revocavit. hoc usque eo tota Graecia fama celebratum est, ut illo statu Chabrias sibi statuam fieri voluerit, quae publice ei ab Atheniensibus in foro constituta est. ex quo factum est ut postea athletae ceterique artifices iis statibus *in* statuis ponendis uterentur, quibus victoriam essent adepti.

2 Chabrias autem multa in Europa bella admini-

stravit, cum dux Atheniensium esset; in Aegypto sua
sponte gessit: nam Nectenebin adiutum profectus
regnum ei constituit. fecit idem Cypri, sed publice 2
ab Atheniensibus Euagorae adiutor datus, neque prius
inde discessit, quam totam insulam bello devinceret:
qua ex re Athenienses magnam gloriam sunt adepti.
interim bellum inter Aegyptios et Persas conflatum 3
est. Athenienses cum Artaxerxe societatem habebant,
Lacedaemonii cum Aegyptiis, a quibus magnas prae-
das Agesilaus, rex eorum, faciebat. id intuens Cha-
brias, cum in re nulla Agesilao cederet, sua sponte
eos adiutum profectus Aegyptiae classi praefuit, pe-
destribus copiis Agesilaus.

Tum praefecti regis Persae legatos miserunt Athe- 3
nas questum, quod Chabrias adversum regem bellum
gereret cum Aegyptiis. Athenienses diem certam Cha-
briae praestituerunt, quam ante domum nisi redisset,
capitis se illum damnaturos denuntiarunt. hoc ille
nuntio Athenas rediit, neque ibi diutius est moratus,
quam fuit necesse. non enim libenter erat ante ocu- 2
los suorum civium, quod et vivebat laute et indulge-
bat sibi liberalius, quam ut invidiam vulgi posset
effugere. est enim hoc commune vitium magnis liberis- 3
que civitatibus, ut invidia gloriae comes sit et libenter
de iis detrahant, quos eminere videant altius, neque
animo aequo pauperes alienam opulentiam intueantur.
itaque Chabrias, quoad ei licebat, plurimum aberat.
neque vero solus ille aberat Athenis libenter, sed 4
omnes fere principes fecerunt idem, quod tantum se
ab invidia putabant afuturos, quantum a conspectu
suorum recesserint. itaque Conon plurimum Cypri
vixit, Iphicrates in Thraecia, Timotheus Lesbi, Chares
Sigei, dissimilis quidem Chares horum et factis et
moribus, sed tamen Athenis et honoratus et potens.

Chabrias autem periit bello sociali tali modo. 4
oppugnabant Athenienses Chium. erat in classe Cha-
brias privatus, sed omnes, qui in magistratu erant,

auctoritate anteibat, eumque magis milites quam qui
2 praeerant suspiciebant. quae res ei maturavit mortem. nam dum primus studet portum intrare gubernatoremque iubet eo derigere navem, ipse sibi perniciei fuit: cum enim eo penetrasset, ceterae non sunt secutae. quo facto circumfusus hostium concursu cum fortissime pugnaret, navis rostro percussa coepit sidere.
3 hinc refugere cum posset, si se in mare deiecisset, quod suberat classis Atheniensium, quae exciperet natantes, perire maluit quam armis abiectis navem relinquere, in qua fuerat vectus. id ceteri facere noluerunt, qui nando in tutum pervenerunt. at ille, praestare honestam mortem existimans turpi vitae, comminus pugnans telis hostium interfectus est.

XIII. TIMOTHEUS.

1 Timotheus, Cononis filius, Atheniensis. hic a patre acceptam gloriam multis auxit virtutibus: fuit enim disertus, impiger, laboriosus, rei militaris peri-
2 tus neque minus civitatis regendae. multa huius sunt praeclare facta, sed haec maxime illustria. Olynthios et Byzantios bello subegit. Samum cepit: in quo *oppido* oppugnando superiore bello Athenienses mille et ducenta talenta consumpserant, id ille sine ulla publica impensa populo restituit. adversus Cotum bella gessit ab eoque [mille et] ducenta talenta praedae in publi-
3 cum rettulit. Cyzicum obsidione liberavit. Ariobarzani simul cum Agesilao auxilio profectus est, a quo cum Laco pecuniam numeratam accepisset, ille cives suos agro atque urbibus augeri maluit quam id sumere, cuius partem domum suam *quisque* ferre posset. itaque accepit Crithoten et Sestum.

2 Idem classi praefectus circumvehens Peloponnesum, Laconicen populatus, classem eorum fugavit, Corcyram sub imperium Atheniensium redegit socios-

que dein adiunxit Epirotas, Athamanas, Chaonas omnes-
que eas gentes, quae mare illud adiacent. quo facto 2
Lacedaemonii de diutina contentione destiterunt et
sua sponte Atheniensibus imperii maritimi principatum
concesserunt, pacemque iis legibus constituerunt, ut
Athenienses mari duces essent. quae victoria tantae
fuit Atticis laetitiae, ut tum primum arae Paci publice
sint factae eique deae pulvinar sit institutum. cuius 3
laudis ut memoria maneret, Timotheo publice statuam
in foro posuerunt. qui honos huic uni ante id tempus
contigit, ut, cum patri populus statuam posuisset,
filio quoque daret. sic iuxta posita recens filii vete-
rem patris renovavit memoriam.

Hic cum esset magno natu et magistratus gerere 3
desisset, bello Athenienses undique premi sunt coepti.
defecerat Samus, descierat Hellespontus, Philippus iam
tum valens multa moliebatur: cui oppositus Chares
cum esset, non satis in eo praesidii putabatur. fit 2
Menestheus praetor, filius Iphicratis, gener Timothei,
et ut ad bellum proficiscatur decernitur. huic in con-
silium dantur *viri* duo usu sapientiaque praestantes
[quorum consilio uteretur], pater et socer, quod in
his tanta erat auctoritas, ut magna spes esset per
eos amissa posse recuperari. ii cum Samum profecti 3
essent et eodem Chares illorum adventu cognito cum
suis copiis proficisceretur, ne quid absente se gestum
videretur, accidit, cum ad insulam appropinquarent,
ut magna tempestas oreretur: quam evitare duo ve-
teres imperatores utile arbitrati suam classem sup-
presserunt. at ille temeraria usus ratione non cessit 4
maiorum natu auctoritati, velut in sua manu esset
fortuna. quo contenderat, pervenit, eodemque ut se-
querentur, ad Timotheum et Iphicraten nuntium misit.
hinc male re gesta, compluribus amissis navibus eo,
unde erat profectus, se recepit litterasque Athenas
publice misit, sibi proclive fuisse Samum capere, nisi
a Timotheo et Iphicrate desertus esset. populus acer, 5

suspicax ob eamque rem mobilis, adversarius, invidus
(etenim potentia in crimen vocabatur) domum re-
vocat: accusantur proditionis. hoc iudicio damnatur
Timotheus lisque eius aestimatur centum talentis. ille
odio ingratae civitatis exactus Chalcidem se contulit.

4 Huius post mortem cum populum iudicii sui paeni-
teret, multae novem partes detraxit et decem talenta
Cononem, filium eius, ad muri quandam partem refi-
ciendam iussit dare. in quo fortunae varietas est ani-
madversa. nam quos avus [Conon] muros ex hostium
praeda patriae restituerat, eosdem nepos cum summa
ignominia familiae ex sua re familiari reficere coactus
2 est. Timothei autem moderatae sapientisque vitae
cum pleraque possimus proferre testimonia, uno eri-
mus contenti, quod ex eo facile conici poterit, quam
carus suis fuerit. cum Athenis adulescentulus causam
diceret, non solum amici privatique hospites ad eum
defendendum convenerunt, sed etiam in eis Iason,
tyrannus Thessaliae, qui illo tempore fuit omnium
3 potentissimus. hic cum in patria sine satellitibus se
tutum non arbitraretur, Athenas sine ullo praesidio
venit tantique hospitem fecit, ut mallet se capitis
periculum adire quam Timotheo de fama dimicanti
deesse. hunc adversus tamen Timotheus postea populi
iussu bellum gessit: patriae *enim* sanctiora iura quam
hospitii esse duxit.

4 Haec extrema fuit aetas imperatorum Athenien-
sium, Iphicratis, Chabriae, Timothei, neque post illorum
obitum quisquam dux in illa urbe fuit dignus memoria.

5 Venio nunc ad fortissimum virum maximique
consilii omnium barbarorum, exceptis duobus Kartha-
6 giniensibus, Hamilcare et Hannibale. de quo hoc plura
referemus, quod et obscuriora sunt eius gesta plera-
que et ea, quae prospere ei cesserunt, non magnitu-
dine copiarum, sed consilii, quo tum omnes superabat,
acciderunt: quorum nisi ratio explicata fuerit, res ap-
parere non poterunt.

———

XIV. DATAMES.

Datames, patre Camisare, natione Care, matre 1
Scythissa natus, primum militum *in* numero fuit apud
Artaxerxen eorum, qui regiam tuebantur. pater eius
Camisares, quod et manu fortis et bello strenuus et
regi multis locis fidelis erat repertus, habuit provin-
ciam partem Ciliciae iuxta Cappadociam, quam in-
colunt Leucosyri. Datames militare munus fungens 2
primum, qualis esset, aperuit in bello, quod rex ad-
versus Cadusios gessit. namque hic magni fuit eius
opera. quo factum est, cum in eo bello cecidisset
Camisares, *ut* paterna ei traderetur provincia.

Pari se virtute postea praebuit, cum Autophro- 2
dates iussu regis bello persequeretur eos qui defece-
rant. namque huius opera hostes, cum castra iam
intrassent, multis milibus regiorum interfectis pro-
fligati sunt exercitusque reliquus conservatus regis est:
qua ex re maioribus rebus praeesse coepit. erat eo 2
tempore Thuys dynastes Paphlagoniae, antiquo genere,
ortus a Pylaemene illo, quem Homerus Troico bello
a Patroclo interfectum ait. is regi dicto audiens non 3
erat. quam ob causam bello eum persequi constituit
eique rei praefecit Datamen, propinquum Paphlagonis:
namque ex fratre et sorore erant nati. quam ob cau-
sam Datames primum experiri voluit, ut sine armis
propinquum ad officium reduceret. ad quem cum ve-
nisset sine praesidio, quod ab amico nullas vereretur
insidias, paene interiit: nam Thuys eum clam inter-
ficere voluit. erat mater cum Datame, amita Paphla- 4
gonis. ea quid ageretur resciit filiumque monuit. ille 5
fuga periculum evitavit bellumque indixit Thuyni. in
quo cum ab Ariobarzane, praefecto Lydiae et Ioniae
totiusque Phrygiae, desertus esset, nihilo segnius per-
severavit vivumque Thuyn cepit cum uxore et liberis.

Cuius facti ne prius fama ad regem quam ipse 3
perveniret, dedit operam. itaque omnibus insciis eo,

ubi erat rex, venit posteroque die Thuyn, hominem
maximi corporis terribilique facie, quod et niger et
capillo longo barbaque erat promissa, optima veste
texit, quam satrapae regii gerere consuerant, ornavit
etiam torque atque armillis aureis ceteroque regio
2 cultu; ipse agresti duplici amiculo circumdatus hirta-
que tunica, gerens in capite galeam venatoriam, dextra
manu clavam, sinistra copulam, ita vinctum ante se
Thuynem agebat, ut si feram bestiam captam duceret.
3 quae cum omnes aspicerent propter novitatem ornatus
ignotamque formam ob eamque rem magnus esset
concursus, fuit nonnemo qui agnosceret Thuyn regi-
4 que nuntiaret. primo non accredidit itaque Pharna-
bazum misit exploratum. a quo ut rem gestam com-
perit, statim admitti iussit, magno opere delectatus
cum facto tum ornatu, inprimis quod nobilis rex in
5 potestatem inopinanti venerat. itaque magnifice Da-
tamen donatum ad exercitum misit, qui tum contra-
hebatur duce Pharnabazo et Tithrauste ad bellum
Aegyptium, parique eum atque illos imperio esse iussit.
postea vero quam Pharnabazum rex revocavit, illi
summa imperii tradita est.

4 Hic cum maximo studio compararet exercitum
Aegyptumque proficisci pararet, subito a rege litterae
sunt ei missae, ut Aspim aggrederetur, qui Catao-
niam tenebat: quae gens iacet supra Ciliciam, con-
2 finis Cappadociae. namque Aspis, saltuosam regionem
castellisque munitam incolens, non solum imperio
regis non parebat, sed etiam finitimas regiones vexa-
3 bat et quae regi portarentur abripiebat. Datames
etsi longe aberat ab iis regionibus et a maiore re
abstrahebatur, tamen regis voluntati morem gerendum
putavit. itaque cum paucis, sed viris fortibus navem
conscendit, existimans, quod accidit, facilius se im-
prudentem parva manu oppressurum quam paratum
4 quamvis magno exercitu. hac delatus in Ciliciam,
egressus inde, dies noctesque iter faciens Taurum

transiit eoque quo studuerat venit. quaerit quibus locis sit Aspis: cognoscit haud longe abesse profectumque tum venatum. quem dum speculatur, adventus eius causa cognoscitur. Pisidas cum iis, quos
secum habebat, ad resistendum Aspis comparat. id 5
Datames ubi audivit, arma sumit, suos sequi iubet; ipse equo concitato ad hostem vehitur. quem procul Aspis conspiciens ad se ferentem pertimescit atque a conatu resistendi deterritus sese dedidit. hunc Datames vinctum ad regem ducendum tradit Mithridati.

Haec dum geruntur, Artaxerxes reminiscens, a 5
quanto bello ad quam parvam rem principem ducum misisset, se ipse reprehendit et nuntium ad exercitum Acen misit, quod nondum Datamen profectum putabat, qui diceret, ne ab exercitu discederet. hic priusquam perveniret, quo erat profectus, in itinere con-
venit, qui Aspim ducebant. qua celeritate cum magnam 2
benivolentiam regis Datames consecutus esset, non minorem invidiam aulicorum excepit, quod illum unum pluris quam se omnes fieri videbant. quo facto cuncti
ad eum opprimendum consenserunt. haec Pandantes, 3
gazae custos regiae, amicus Datami, perscripta ei mittit, in quibus docet eum *in* magno fore periculo, si quid illo imperante adversi in Aegypto accidisset.
namque eam esse consuetudinem regiam, ut casus ad- 4
versos hominibus tribuant, secundos fortunae suae: quo fieri ut facile impellantur ad eorum perniciem, quorum ductu res male gestae nuntientur. illum hoc maiore fore in discrimine, quod, quibus rex maxime
oboediat, eos habeat inimicissimos. talibus ille litteris 5
cognitis, cum iam ad exercitum Acen venisset, quod non ignorabat ea vere scripta, desciscere a rege constituit. neque tamen quicquam fecit, quod fide sua
esset indignum. nam Mandroclem Magnetem exercitui 6
praefecit; ipse cum suis in Cappadociam discedit coniunctamque huic Paphlagoniam occupat, celans, qua voluntate esset in regem. clam cum Ariobarzane facit

amicitiam, manum comparat, urbes munitas suis tuendas tradit.

6 Sed haec propter hiemale tempus minus prospere
procedebant. audit Pisidas quosdam copias adversus
se parare. filium eo Arsidaeum cum exercitu mittit;
cadit in proelio adulescens. proficiscitur eo pater non
ita magna cum manu, celans, quantum vulnus acce-
pisset, quod prius ad hostem pervenire cupiebat, quam
de male re gesta fama ad suos perveniret, ne cognita
2 filii morte animi debilitarentur militum. quo conten-
derat, pervenit iisque locis castra ponit, ut neque
circumiri multitudine adversariorum posset neque im-
pediri, quominus ipse ad dimicandum manum haberet
3 expeditam. erat cum eo Mithrobarzanes, socer eius,
praefectus equitum. is desperatis generi rebus ad
hostes transfugit. id Datames ut audivit, sensit, si
in turbam exisset ab homine tam necessario se re-
lictum, futurum ut ceteri *idem* consilium sequerentur;
4 *itaque* in vulgus edit suo iussu Mithrobarzanem pro-
fectum pro perfuga, quo facilius receptus interficeret
hostes: quare relinqui eum par non esse et omnes
confestim sequi. quod si animo strenuo fecissent, fu-
turum ut adversarii non possent resistere, cum et
5 intra vallum et foris caederentur. hac re probata
exercitum educit, Mithrobarzanem persequitur, qui
tantum quod ad hostes pervenerat, *cum* Datames signa
6 inferri iubet. Pisidae nova re commoti in opinionem
adducuntur perfugas mala fide compositoque fecisse,
ut recepti maiori essent calamitati. primum eos ado-
riuntur. illi cum, quid ageretur aut quare fieret, igno-
rarent, coacti sunt cum iis pugnare, ad quos trans-
ierant, ab iisque stare, quos reliquerant: quibus cum
7 neutri parcerent, celeriter sunt concisi. reliquos Pisi-
das resistentes Datames invadit: primo impetu pellit,
fugientes persequitur, multos interficit, castra hostium
8 capit. tali consilio uno tempore et proditores per-
culit et hostes profligavit, et, quod ad perniciem suam

fuerat cogitatum, id ad salutem convertit. quo neque acutius ullius imperatoris cogitatum neque celerius factum usquam legimus.

Ab hoc tamen viro Sisinas, maximo natu filius, 7
desciit ad regemque transiit et de defectione patris detulit. quo nuntio Artaxerxes commotus, quod intellegebat sibi cum viro forti ac strenuo negotium esse, qui et prius cogitare quam conari consuesset *et*, cum cogitasset, facere auderet, Autophrodatem in Cappadociam mittit. hic ne intrare posset, saltum, in 2
quo Ciliciae portae sunt sitae, Datames praeoccupare studuit. sed tam subito copias contrahere non po- 3
tuit. a qua re depulsus cum ea manu, quam contraxerat, locum delegit talem, ut neque circumiretur ab hostibus neque praeteriret adversarius, quin ancipitibus locis premeretur, et, si dimicare vellet, non multum obesse multitudo hostium suae paucitati posset.

Haec etsi Autophrodates videbat, tamen statim 8
maluit congredi quam cum tantis copiis refugere aut tam diu uno loco sedere. habebat barbarorum equi- 2
tum viginti, peditum centum milia, quos illi Cardacas appellant, eiusdemque generis tria milia funditorum, praeterea Cappadocum octo milia, Armeniorum decem milia, Paphlagonum quinque milia, Phrygum decem milia, Lydorum quinque milia, Aspendiorum et Pisidarum circiter tria milia, Cilicum duo milia, Captianorum totidem, ex Graecia conductorum tria milia, levis armaturae maximum numerum. has adversus 3
copias spes omnis consistebat Datami in se locique natura (namque huius partem non habebat vicesimam militum). quibus fretus conflixit adversariorumque multa milia concidit, cum de ipsius exercitu non amplius hominum mille cecidisset. quam ob causam postero die tropaeum posuit, quo loco pridie pugnatum erat. hinc cum castra movisset semperque in- 4
ferior copiis superior omnibus proeliis discederet, quod numquam manum consereret, nisi cum adversarios

locorum angustiis clausisset, quod perito regionum
5 callideque cogitanti saepe accidebat, Autophrodates,
cum bellum duci maiore regis calamitate quam ad-
versariorum videret, pacem amicitiamque *pristinam
memorans eum* hortatus est, ut cum rege in gratiam
6 rediret. quam ille etsi fidam non fore putabat, tamen
condicionem accepit seque ad Artaxerxem legatos mis-
surum dixit. sic bellum, quod rex adversus Datamen
susceperat, sedatum est. Autophrodates in Phrygiam
se recepit.

9 At rex, quod implacabile odium in Datamen susce-
perat, postquam bello eum opprimi non posse animad-
vertit, insidiis interficere studuit: quas ille plerasque
2 evitavit. sicut, cum ei nuntiatum esset quosdam sibi
insidiari, qui in amicorum erant numero (de quibus,
quod inimici detulerant, neque credendum neque
neglegendum putavit), experiri voluit, verum falsumne
3 sibi esset relatum. itaque eo profectus est, in quo
itinere futuras insidias dixerant. sed elegit corpore
ac statura simillimum sui eique vestitum suum dedit
atque eo loco ire, quo ipse consuerat, iussit; ipse
autem ornatu vestituque militari inter corporis custo-
4 des iter facere coepit. at insidiatores, postquam in
eum *quem insederant* locum agmen pervenit, decepti
ordine atque vestitu impetum in eum faciunt, qui sup-
positus erat. praedixerat autem iis Datames, cum
quibus iter faciebat, ut parati essent facere, quod
5 ipsum vidissent. ipse, ut concurrentes insidiatores ani-
mum advertit, tela in eos coniecit. hoc idem cum
universi fecissent, priusquam pervenirent ad eum quem
aggredi volebant, confixi conciderunt.

10 Hic tamen tam callidus vir extremo tempore
captus est Mithridatis, Ariobarzanis filii, dolo. nam-
que is pollicitus est regi se eum interfecturum, si
rex permitteret, ut quodcumque vellet liceret impune
facere, fidemque de ea re more Persarum dextra de-
2 disset. hanc ut accepit a rege missam, copias parat

et absens amicitiam cum Datame facit, regis provin-
cias vexat, castella expugnat, magnas praedas capit,
quarum partim suis dispertit, partim ad Datamen
mittit; pari modo complura castella ei tradit. haec 3
diu faciendo peruasit homini se infinitum adversus
regem suscepisse bellum, cum nihilo magis, ne quam
suspicionem illi praeberet insidiarum, neque collo-
quium eius petivit neque in conspectum venire studuit.
sic absens amicitiam gerebat, ut non beneficiis mutuis,
sed communi odio, quod erga regem susceperant, con-
tineri viderentur.

Id cum satis se confirmasse arbitratus esset, cer- 11
tiorem facit Datamen, tempus esse maiores *res* parari
et bellum cum ipso rege suscipi, deque ea re, si ei
videretur, quo loco vellet, in colloquium veniret. pro-
bata re colloquendi tempus sumitur locusque, quo
conveniretur. huc Mithridates cum uno, cui maxime 2
habebat fidem, ante aliquot dies venit compluribusque
locis separatim gladios obruit eaque loca diligenter
notat. ipso autem colloquii die utrique, locum qui
explorarent atque ipsos scrutarentur, mittunt; deinde
ipsi sunt congressi. hic cum aliquamdiu in colloquio 3
fuissent et diversi discessissent iamque procul Data-
mes abesset, Mithridates, priusquam ad suos perve-
niret, ne quam suspicionem pareret, in eundem locum
revertitur atque ibi, ubi telum erat infossum, resedit,
ut si lassitudine cuperet acquiescere, Datamenque re-
vocavit, simulans se quiddam in colloquio esse obli-
tum. interim telum, quod latebat, protulit nudatum- 4
que vagina veste texit ac Datami venienti ait, digre-
dientem se animadvertisse locum quendam, qui erat
in conspectu, ad castra ponenda esse idoneum. quem 5
cum digito demonstraret et ille respiceret, aversum
ferro transfixit priusque, quam quisquam posset suc-
currere, interfecit. ita ille vir, qui multos consilio,
neminem perfidia ceperat, simulata captus est amicitia.

XV. EPAMINONDAS.

1 Epaminondas, Polymnii filius, Thebanus. de hoc
priusquam scribimus, haec praecipienda videntur lecto-
ribus, ne alienos mores ad suos referant, neve ea, quae
ipsis leviora sunt, pari modo apud ceteros fuisse ar-
2 bitrentur. scimus enim musicen nostris moribus abesse
a principis persona, saltare vero etiam in vitiis poni:
quae omnia apud Graecos et grata et laude digna du-
3 cuntur. cum autem exprimere imaginem consuetudinis
atque vitae velimus Epaminondae, nihil videmur de-
bere praetermittere, quod pertineat ad eam declaran-
4 dam. quare dicemus primum de genere eius, deinde
quibus disciplinis et a quibus sit eruditus, tum de
moribus ingeniique facultatibus et si qua alia memo-
ria digna erunt, postremo de rebus gestis, quae a
plurimis animi anteponuntur virtutibus.

2 Natus igitur patre, quo diximus, genere honesto,
pauper iam a maioribus relictus *est*, eruditus autem
sic ut nemo Thebanus magis. nam et citharizare et
cantare ad chordarum sonum doctus est a Dionysio,
qui non minore fuit in musicis gloria quam Damon
aut Lamprus, quorum pervulgata sunt nomina, can-
2 tare tibiis ab Olympiodoro, saltare a Calliphrone. at
philosophiae praeceptorem habuit Lysim Tarentinum,
Pythagoreum: cui quidem sic fuit deditus, ut adu-
lescens tristem ac severum senem omnibus aequalibus
suis in familiaritate anteposuerit; neque prius eum
a se dimisit, quam in doctrinis tanto antecessit con-
discipulos, ut facile intellegi posset pari modo supera-
3 turum omnes in ceteris artibus. atque haec ad nostram
consuetudinem sunt levia et potius contemnenda; at
4 in Graecia, utique olim, magnae laudi erant. post-
quam ephebus est factus et palaestrae dare operam
coepit, non tam magnitudini virium servivit quam
velocitati: illam enim ad athletarum usum, hanc ad
5 belli existimabat [utilitatem] pertinere. itaque exer-

cebatur plurimum currendo et luctando ad eum finem,
quoad stans complecti posset atque contendere. in
armis vero plurimum studii consumebat.

Ad hanc corporis firmitatem plura etiam animi 3
bona accesserant. erat enim modestus, prudens, gravis,
temporibus sapienter utens, peritus belli, fortis manu,
animo maximo, adeo veritatis diligens, ut ne ioco
quidem mentiretur. idem continens, clemens patiens- 2
que admirandum in modum, non solum populi, sed
etiam amicorum ferens iniurias, in primis commissa
celans, quod*que* interdum non minus prodest quam
diserte dicere, studiosus audiendi: ex hoc enim facil-
lime disci arbitrabatur. itaque cum in circulum ve- 3
nisset, in quo aut de re publica disputaretur aut de
philosophia sermo haberetur, numquam inde prius
discessit, quam ad finem sermo esset adductus. pau- 4
pertatem adeo facile perpessus est, ut de re publica
nihil praeter gloriam ceperit. amicorum in se tuendo
caruit facultatibus, fide ad alios sublevandos saepe
sic usus est, ut iudicari possit omnia ei cum amicis
fuisse communia. nam cum aut civium suorum ali- 5
quis ab hostibus esset captus aut virgo nubilis propter
paupertatem collocari non posset, amicorum concilium
habebat et, quantum quisque daret, pro facultatibus
imperabat. eamque summam cum fecerat, potius quam 6
ipse acciperet pecuniam, adducebat eum, qui quaere-
bat, ad eos, qui conferebant, eique ut ipsi numerarent
faciebat, ut ille, ad quem ea [res] perveniebat, sciret
quantum cuique deberet.

Tentata autem eius est abstinentia a Diomedonte 4
Cyziceno: namque is rogatu Artaxerxis regis Epami-
nondam pecunia corrumpendum susceperat. hic magno
cum pondere auri Thebas venit et Micythum adu-
lescentulum, quem tum Epaminondas plurimum dili-
gebat, quinque talentis ad suam perduxit voluntatem.
Micythus Epaminondam convenit et causam adventus
Diomedontis ostendit. at ille Diomedonti coram 'nihil' 2

inquit 'opus pecunia est: nam si rex ea vult, quae
Thebanis sunt utilia, gratiis facere sum paratus, sin
autem contraria, non habet auri atque argenti satis.
namque orbis terrarum divitias accipere nolo pro pa-
3 triae caritate. tu quod me incognitum tentasti tui-
que similem existimasti, non miror tibique ignosco;
sed egredere propere, ne alios corrumpas, cum me
non potueris. et tu, Micythe, argentum huic redde,
aut, nisi id confestim facis, ego te tradam magistratui.'
4 hunc Diomedon cum rogaret, ut tuto exire suaque,
quae attulerat, liceret efferre, 'istud quidem' inquit
'faciam, neque tua causa, sed mea, ne, si tibi sit pe-
cunia adempta, aliquis dicat id ad me ereptum per-
5 venisse, quod delatum accipere noluissem.' a quo cum
quaesisset, quo se deduci vellet, et ille Athenas di-
xisset, praesidium dedit, ut tuto perveniret. neque
vero id satis habuit, sed etiam, ut inviolatus in navem
escenderet, per Chabriam Atheniensem, de quo supra
6 mentionem fecimus, effecit. abstinentiae erit hoc satis
testimonium. plurima quidem proferre possumus, sed
modus adhibendus est, quoniam uno hoc volumine
vitam excellentium virorum complurium concludere
constituimus, quorum *res* separatim multis milibus
versuum complures scriptores ante nos explicarunt.

5 Fuit etiam disertus, ut nemo ei Thebanus par
esset eloquentia, neque minus concinnus in brevitate
2 respondendi quam in perpetua oratione ornatus. habuit
obtrectatorem Meneclidem quendam, indidem Thebis,
et adversarium in administranda re publica, satis exer-
citatum in dicendo, ut Thebanum scilicet: namque
3 illi genti plus inest virium quam ingenii. is quod in
re militari florere Epaminondam videbat, hortari so-
lebat Thebanos, ut pacem bello anteferrent, ne illius
imperatoris opera desideraretur. huic ille 'fallis' in-
quit 'verbo cives tuos, quod eos a bello avocas: otii
4 enim nomine servitutem concilias. nam paritur pax
bello. itaque qui ea diutina volunt frui, bello exer-

citati esse debent. quare si principes Graeciae vultis
esse, castris est vobis utendum, non palaestra.' idem 5
ille Meneclides cum huic obiceret, quod liberos non
haberet neque uxorem duxisset, maximeque insolen-
tiam, quod sibi Agamemnonis belli gloriam videretur
consecutus: at ille 'desine,' inquit 'Meneclida, de uxore
mihi exprobrare: nam nullius in ista re minus uti
consilio volo.' (habebat enim Meneclides suspicionem
adulterii.) 'quod autem me Agamemnonem aemulari 6
putas, falleris. namque ille cum universa Graecia vix
decem annis unam cepit urbem, ego contra ea una
urbe nostra dieque uno totam Graeciam Lacedaemoniis
fugatis liberavi.'

Idem cum in conventum venisset Arcadum, pe- 6
tens ut societatem cum Thebanis et Argivis facerent,
contraque Callistratus, Atheniensium legatus, qui elo-
quentia omnes eo praestabat tempore, postularet ut
potius amicitiam sequerentur Atticorum, et in oratione
sua multa invectus esset in Thebanos et Argivos in
eisque hoc posuisset, animum advertere debere Ar- 2
cades, quales utraque civitas cives procreasset, ex qui-
bus de ceteris possent iudicare: Argivos enim fuisse
Orestem et Alcmeonem matricidas, Thebis Oedipum
natum, qui, cum patrem suum interfecisset, ex matre
liberos procreasset: huic in respondendo Epaminondas, 3
cum de ceteris perorasset, postquam ad illa duo op-
probria pervenit, admirari se dixit stultitiam rhetoris
Attici, qui non animadverterit, innocentes illos natos
domi, scelere admisso cum patria essent expulsi, re-
ceptos esse ab Atheniensibus. sed maxime eius elo- 4
quentia eluxit Spartae legati ante pugnam Leuctricam.
quo cum omnium sociorum convenissent legati, coram
frequentissimo [legationum] conventu sic Lacedaemo-
niorum tyrannidem coarguit, ut non minus illa ora-
tione opes eorum concusserit quam Leuctrica pugna.
tum enim perfecit, quod post apparuit, ut auxilio
[Lacedaemonii] sociorum privarentur.

7 Fuisse patientem suorumque iniurias ferentem
civium, quod se patriae irasci nefas esse duceret, haec
sunt testimonia. cum eum propter invidiam cives sui
praeficere exercitui noluissent duxque esset delectus
belli imperitus, cuius errore *res* eo esset deducta, ut
omnes de salute pertimescerent, quod locorum an-
gustiis clausi ab hostibus obsidebantur, desiderari
coepta est Epaminondae diligentia: erat enim ibi pri-
2 vatus numero militis. a quo cum peterent opem, nul-
lam adhibuit memoriam contumeliae et exercitum ob-
3 sidione liberatum domum reduxit incolumem. nec vero
hoc semel fecit, sed saepius. maxime autem fuit
illustre, cum in Peloponnesum exercitum duxisset ad-
versus Lacedaemonios haberetque collegas duos, quo-
rum alter erat Pelopidas, vir fortis ac strenuus. hi
cum criminibus adversariorum omnes in invidiam ve-
nissent ob eamque rem imperium iis esset abrogatum
atque in eorum locum alii praetores successissent,
4 Epaminondas populi scito non paruit idemque ut fa-
cerent persuasit collegis et bellum, quod susceperat,
gessit. namque animadvertebat, nisi id fecisset, totum
exercitum propter praetorum imprudentiam inscitiam-
5 que belli periturum. lex erat Thebis, quae morte
multabat, si quis imperium diutius retinuisset, quam
lege praefinitum foret. hanc Epaminondas cum rei
publicae conservandae causa latam videret, ad perni-
ciem civitatis conferri noluit et quattuor mensibus
diutius, quam populus iusserat, gessit imperium.

8 Postquam domum reditum est, collegae eius hoc
crimine accusabantur. quibus ille permisit, ut omnem
causam in se transferrent suaque opera factum con-
tenderent, ut legi non oboedirent. qua defensione illis
periculo liberatis nemo Epaminondam responsurum
2 putabat, quod quid diceret non haberet. at ille in
iudicium venit, nihil eorum negavit, quae adversarii
crimini dabant, omniaque, quae collegae dixerant, con-
fessus est neque recusavit quominus legis poenam

subiret, sed unum ab iis petivit, ut in sepulcro suo
inscriberent: 'Epaminondas a Thebanis morte mul- 3
tatus est, quod eos coëgit apud Leuctra superare
Lacedaemonios, quos ante se imperatorem nemo Boeo-
torum ausus sit aspicere in acie, quodque uno proelio 4
non solum Thebas ab interitu retraxit, sed etiam uni-
versam Graeciam in libertatem vindicavit eoque res
utrorumque perduxit, ut Thebani Spartam oppugna-
rent, Lacedaemonii satis haberent, si salvi esse pos-
sent, neque prius bellare destitit, quam Messene resti- 5
tuta urbem eorum obsidione clausit.' haec cum dixisset,
risus omnium cum hilaritate coortus est, neque quis-
quam iudex ausus est de eo ferre suffragium. sic a
iudicio capitis maxima discessit gloria.

Hic extremo tempore imperator apud Mantineam 9
cum acie instructa audacius instaret hostes, cognitus
a Lacedaemoniis, quod in unius pernicie eius patriae
sitam putabant salutem, universi in unum impetum
fecerunt neque prius abscesserunt, quam magna caede
edita multisque occisis fortissime ipsum Epaminondam
pugnantem, sparo eminus percussum, concidere vide-
runt. huius casu aliquantum retardati sunt Boeoti, 2
neque tamen prius pugna excesserunt, quam re-
pugnantes profligarunt. at Epaminondas, cum ani- 3
madverteret mortiferum se vulnus accepisse simulque,
si ferrum, quod ex hastili in corpore remanserat, ex-
traxisset, animam statim emissurum, usque eo retinuit,
quoad renuntiatum est vicisse Boeotos. id postquam 4
audivit, 'satis' inquit 'vixi: invictus enim morior.' tum
ferro extracto confestim exanimatus est.

Hic uxorem numquam duxit. in quo cum re- 10
prehenderetur a Pelopida, qui filium habebat infamem,
maleque eum in eo patriae consulere diceret, quod
liberos non relinqueret, 'vide' inquit 'ne tu peius con-
sulas, qui talem ex te natum relicturus sis. neque 2
vero stirps potest mihi deesse: namque ex me natam
relinquo pugnam Leuctricam, quae non modo mihi

3 superstes, sed etiam immortalis sit necesse est.' quo tempore duce Pelopida exules Thebas occuparunt et praesidium Lacedaemoniorum ex arce expulerunt, Epaminondas, quamdiu facta est caedes civium, domo se tenuit, quod neque defendere malos volebat neque impugnare, ne manus suorum sanguine cruentaret: namque omnem civilem victoriam funestam putabat. idem, postquam apud Cadmeam cum Lacedaemoniis pugnari coeptum est, in primis stetit.

4 Huius de virtutibus vitaque satis erit dictum, si hoc unum adiunxero, quod nemo ibit infitias, Thebas et ante Epaminondam natum et post eiusdem interitum perpetuo alieno paruisse imperio, contra ea, quamdiu ille praefuerit rei publicae, caput fuisse totius Graeciae. ex quo intellegi potest unum hominem pluris quam civitatem fuisse.

XVI. PELOPIDAS.

1 Pelopidas Thebanus, magis historicis quam vulgo notus. cuius de virtutibus dubito quem ad modum exponam, quod vereor, si res explicare incipiam, ne non vitam eius enarrare, sed historiam videar scribere, sin tantummodo summas attigero, ne rudibus Graecarum litterarum minus dilucide appareat, quantus fuerit ille vir. itaque utrique rei occurram, quantum potuero, et medebor cum satietati tum ignorantiae lectorum.

2 Phoebidas Lacedaemonius cum exercitum Olynthum duceret iterque per Thebas faceret, arcem oppidi, quae Cadmea nominatur, occupavit impulsu paucorum Thebanorum, qui adversariae factioni quo facilius resisterent, Laconum rebus studebant, idque
3 suo privato, non publico fecit consilio. quo facto eum Lacedaemonii ab exercitu removerunt pecuniaque multarunt, neque eo magis arcem Thebanis reddiderunt,

quod susceptis inimicitiis satius ducebant eos obsideri
quam liberari. nam post Peloponnesium bellum Athe-
nasque devictas cum Thebanis sibi rem esse existi-
mabant et eos esse solos, qui adversus se sistere
auderent. hac mente amicis suis summas potestates 4
dederant alteriusque factionis principes partim inter-
fecerant, alios in exilium eiecerant: in quibus Pelo-
pidas hic, de quo scribere exorsi sumus, pulsus patria
carebat.

Hi omnes fere Athenas se contulerant, non quo 2
sequerentur otium, sed ut, quem ex proximo locum
fors obtulisset, eo patriam recuperare niterentur. ita- 2
que cum tempus esset visum rei gerendae, communiter
cum iis, qui Thebis idem sentiebant, diem delegerunt
ad inimicos opprimendos civitatemque liberandam eum,
quo maximi magistratus simul consuerant epulari.
magnae saepe res non ita magnis copiis sunt gestae, 3
sed profecto numquam tam ab tenui initio tantae
opes sunt profligatae. nam duodecim adulescentuli
coierunt ex iis, qui exilio erant multati, cum omnino
non essent amplius centum, qui tanto se offerrent
periculo. qua paucitate perculsa est Lacedaemoniorum
potentia. ii enim non magis adversariorum factioni 4
quam Spartanis eo tempore bellum intulerunt, qui
principes erant totius Graeciae: quorum imperii ma-
iestas, neque ita multo post, Leuctrica pugna ab hoc
initio perculsa concidit. illi igitur duodecim, quorum 5
dux erat Pelopidas, [cum] Athenis interdiu [exissent],
ut vesperascente caelo Thebas possent pervenire, cum
canibus venaticis exierunt, retia ferentes, vestitu agresti,
quo minore suspicione facerent iter. qui cum tem-
pore ipso, quo studuerant, pervenissent, domum Cha-
ronis deverterunt, a quo et tempus et dies erat datus.

Hoc loco libet interponere, etsi seiunctum ab re 3
proposita est, nimia fiducia quantae calamitati soleat
esse. nam magistratuum Thebanorum statim ad aures
pervenit exules in urbem venisse. id illi vino epulis

que dediti usque eo despexerunt, ut ne quaerere quidem
2 de tanta re laborarint. accessit quod etiam magis
aperiret eorum dementiam. allata est enim epistula
Athenis ab Archia, uno ex iis *qui sacris praeerant*
Eleusiniis, Archiae, qui tum maximum magistratum
Thebis obtinebat, in qua omnia de profectione eorum
perscripta erant. quae cum iam accubanti in con-
vivio esset data, sicut erat signata, sub pulvinum subi-
3 ciens 'in crastinum' inquit 'differo res serias.' at illi
omnes, cum iam nox processisset, vinolenti ab exu-
libus duce Pelopida sunt interfecti. quibus rebus con-
fectis, vulgo ad arma libertatemque vocato, non solum
qui in urbe erant, sed etiam undique ex agris con-
currerunt, praesidium Lacedaemoniorum ex arce pe-
pulerunt, patriam obsidione liberarunt, auctores Cad-
meae occupandae partim occiderunt, partim in exilium
eiecerunt.

4 Hoc tam turbido tempore, sicut supra docuimus,
Epaminondas, quoad cum civibus dimicatum est, domi
quietus fuit. itaque haec liberatarum Thebarum pro-
pria laus est Pelopidae, ceterae fere communes cum
2 Epaminonda. namque *in* Leuctrica pugna imperatore
Epaminonda hic fuit dux delectae manus, quae prima
3 phalangem prostravit Laconum. omnibus praeterea
periculis *eius* affuit (sicut, Spartam cum oppugnavit,
alterum tenuit cornu), quoque Messena celerius resti-
tueretur, legatus in Persas est profectus. denique haec
fuit altera persona Thebis, sed tamen secunda ita, ut
proxima esset Epaminondae.

5 Conflictatus autem est etiam adversa fortuna. nam
et initio, sicut ostendimus, exul patria caruit et, cum
Thessaliam in potestatem Thebanorum cuperet re-
digere legationisque iure satis tectum se arbitraretur,
quod apud omnes gentes sanctum esse consuesset, a
tyranno Alexandro Pheraeo simul cum Ismenia com-
2 prehensus in vincla coniectus est. hunc Epaminondas
recuperavit, bello persequens Alexandrum. post id

factum numquam animo placari potuit in eum, a quo
erat violatus. itaque persuasit Thebanis ut subsidio
Thessaliae proficiscerentur tyrannosque eius expelle-
rent. cuius belli cum ei summa esset data eoque cum 3
exercitu profectus esset, non dubitavit, simulac con-
spexit hostem, confligere. in quo proelio Alexandrum 4
ut animadvertit, incensus ira equum in eum concitavit
proculque digressus a suis coniectu telorum confossus
concidit. atque hoc secunda victoria accidit: nam iam
inclinatae erant tyrannorum copiae. quo facto omnes 5
Thessaliae civitates interfectum Pelopidam coronis
aureis et statuis aëneis liberosque eius multo agro
donarunt.

XVII. AGESILAUS.

Agesilaus Lacedaemonius cum a ceteris scripto- 1
ribus tum eximie a Xenophonte Socratico collaudatus
est: eo enim usus est familiarissime. hic primum de 2
regno cum Leotychide, fratris filio, habuit conten-
tionem. mos erat enim Lacedaemoniis a maioribus
traditus, ut binos haberent semper reges, nomine magis
quam imperio, ex duabus familiis Procli et Eurysthenis,
qui principes ex progenie Herculis Spartae reges fue-
runt. horum ex altera in alterius familiae locum fieri 3
non licebat: ita suum utraque retinebat ordinem. pri-
mum ratio habebatur, qui maximus natu esset ex
liberis eius, qui regnans decessisset; sin is virile secus
non reliquisset, tum deligebatur, qui proximus esset
propinquitate. mortuus erat Agis rex, frater Agesilai: 4
filium reliquerat Leotychidem. quem ille natum non
agnorat, eundem moriens suum esse dixerat. is de
honore regni cum Agesilao, patruo suo, contendit ne-
que id quod petivit consecutus est. nam Lysandro 5
suffragante, homine, ut ostendimus supra, factioso et
iis temporibus potente, Agesilaus antelatus est.

2 Hic simulatque imperii potitus est, persuasit Lacedaemoniis ut *cum* exercitu se mitterent in Asiam bellumque regi facerent, docens satius esse in Asia quam in Europa dimicari. namque fama exierat Artaxerxen comparare classes pedestresque exercitus, quos
2 in Graeciam mitteret. data potestate tanta celeritate usus est, ut prius in Asiam cum copiis pervenerit, quam regii satrapae eum scirent profectum. quo factum
3 est ut omnes imparatos imprudentesque offenderet. id ut cognovit Tissaphernes, qui summum imperium tum inter praefectos habebat regios, indutias a Lacone petivit, simulans se dare operam, ut Lacedaemoniis cum rege conveniret, re autem vera ad copias comparandas,
4 easque impetravit trimenstres. iuravit autem uterque se sine dolo indutias conservaturum. in qua pactione summa fide mansit Agesilaus, contra ea Tissaphernes
5 nihil aliud quam bellum comparavit. id etsi sentiebat Laco, tamen iusiurandum servabat multumque in eo se consequi dicebat, quod Tissaphernes periurio suo et homines suis rebus abalienaret et deos sibi iratos redderet, se autem conservata religione confirmare exercitum, cum animadverteret deum numen facere secum, hominesque sibi conciliare amiciores, quod iis studere consuessent, quos conservare fidem viderent.

3 Postquam indutiarum praeteriit dies, barbarus non dubitans, quod ipsius erant plurima domicilia in Caria et ea regio iis temporibus multo putabatur locupletissima, eo potissimum hostes impetum facturos,
2 omnes suas copias eo contraxerat. at Agesilaus in Phrygiam se convertit eamque prius depopulatus est, quam Tissaphernes usquam se moveret. magna praeda militibus locupletatis Ephesum hiematum exercitum reduxit atque ibi officinis armorum institutis magna industria bellum apparavit. et quo studiosius armarentur insigniusque ornarentur, praemia proposuit, quibus donarentur, quorum egregia in ea re fuisset
3 industria. fecit idem in exercitationum generibus, ut,

qui ceteris praestitissent, eos magnis afficeret mune-
ribus. his igitur rebus effecit ut et ornatissimum et
exercitatissimum haberet exercitum. huic cum tem- 4
pus esset visum copias extrahere ex hibernaculis,
vidit, si, quo esset iter facturus, palam pronuntiasset,
hostes non credituros aliasque regiones praesidiis occu-
paturos neque dubitaturos aliud eum facturum ac pro-
nuntiasset. itaque cum ille Sardis iturum se dixisset, 5
Tissaphernes eandem Cariam defendendam putavit. in
quo cum eum opinio fefellisset victumque se vidisset
consilio, sero suis praesidio profectus est. nam cum
illo venisset, iam Agesilaus multis locis expugnatis
magna erat praeda potitus. Laco autem cum videret 6
hostes equitatu superare, numquam in campo sui fecit
potestatem et iis locis manum conseruit, quibus plus
pedestres copiae valerent. pepulit ergo, quotienscum-
que congressus est, multo maiores adversariorum co-
pias et sic in Asia versatus est, ut omnium opinione
victor duceretur.

Hic cum iam animo meditaretur proficisci in 4
Persas et ipsum regem adoriri, nuntius ei domo venit
ephororum missu, bellum Athenienses et Boeotos in-
dixisse Lacedaemoniis: quare venire ne dubitaret. in 2
hoc non minus eius pietas suspicienda est quam virtus
bellica: qui cum victori praeesset exercitui maximam-
que haberet fiduciam regni Persarum potiundi, tanta
modestia dicto audiens fuit iussis absentium magi-
stratuum, ut si privatus in comitio esset Spartae.
cuius exemplum utinam imperatores nostri sequi vo-
luissent! sed illuc redeamus. Agesilaus opulentissimo 3
regno praeposuit bonam existimationem multoque glo-
riosius duxit, si institutis patriae paruisset, quam si
bello superasset Asiam. hac igitur mente Hellespon- 4
tum copias traiecit tantaque usus est celeritate, ut,
quod iter Xerxes anno vertente confecerat, hic trans-
ierit triginta diebus. cum iam haud ita longe abesset 5
a Peloponneso, obsistere ei conati sunt Athenienses

et Boeoti ceterique eorum socii apud Coroneam: quos
6 omnes gravi proelio vicit. huius victoriae vel maxima
fuit laus, quod, cum plerique ex fuga se in templum
Minervae coniecissent quaereretur que ab eo, quid iis
vellet fieri, etsi aliquot vulnera acceperat eo proelio
et iratus videbatur omnibus, qui adversus arma tule-
rant, tamen antetulit irae religionem et eos vetuit
7 violari. neque vero hoc solum in Graecia fecit, ut
templa deorum sancta haberet, sed etiam apud bar-
baros summa religione omnia simulacra arasque con-
8 servavit. itaque praedicabat mirari se, non sacrilegorum
numero haberi, qui supplicibus deorum nocuissent, aut
non gravioribus poenis affici, qui religionem minue-
rent, quam qui fana spoliarent.

5 Post hoc proelium collatum omne bellum est circa
2 Corinthum ideoque Corinthium est appellatum. hic
cum una pugna decem milia hostium Agesilao duce
cecidissent eoque facto opes adversariorum debilitatae
viderentur, tantum afuit ab insolentia gloriae, ut com-
miseratus sit fortunam Graeciae, quod tam multi a
se victi vitio adversariorum concidissent: namque illa
multitudine, si sana mens esset, Graeciae supplicium
3 Persas dare potuisse. idem cum adversarios intra
moenia compulisset et ut Corinthum oppugnaret multi
hortarentur, negavit id suae virtuti convenire: se enim
eum esse [dixit], qui ad officium peccantes redire co-
geret, non qui urbes nobilissimas expugnaret Graeciae.
4 'nam si' inquit 'eos exstinguere voluerimus, qui no-
biscum adversus barbaros steterunt, nosmet ipsi nos
expugnaverimus illis quiescentibus. quo facto sine
negotio, cum voluerint, nos oppriment.'

6 Interim accidit illa calamitas apud Leuctra La-
cedaemoniis. quo ne proficisceretur, cum a plerisque
ad exeundum impelleretur, ut si de exitu divinaret,
excusavit senectutem. idem, cum Epaminondas Spar-
tam oppugnaret essetque sine muris oppidum, talem
se imperatorem praebuit, ut eo tempore omnibus

apparuerit, nisi ille fuisset, Spartam futuram non fuisse. in quo quidem discrimine celeritas eius con- 2
silii saluti fuit universis. nam cum quidam adulescentuli hostium adventu perterriti ad Thebanos transfugere vellent et locum extra urbem editum cepissent, Agesilaus, qui perniciosissimum fore videret, si animadversum esset quemquam ad hostes transfugere conari, cum suis eo venit atque, ut si bono animo fecissent, laudavit consilium eorum, quod eum locum occupassent: id se quoque fieri debere animadvertisse.
sic adulescentes simulata laudatione recuperavit et 3
adiunctis de suis comitibus locum tutum reliquit. namque illi adiecto numero eorum, qui expertes erant consilii, commovere se non sunt ausi eoque libentius, quod latere arbitrabantur quae cogitaverant.

Sine dubio post Leuctricam pugnam Lacedae- 7
monii se numquam refecerunt neque pristinum imperium recuperarunt, cum interim numquam Agesilaus destitit quibuscumque rebus posset patriam iuvare.
nam cum praecipue Lacedaemonii indigerent pecunia, 2
ille omnibus, qui a rege defecerant, praesidio fuit: a quibus magna donatus pecunia patriam sublevavit.
atque in hoc illud inprimis fuit admirabile, cum maxima 3
munera ei ab regibus ac dynastis civitatibusque conferrentur, quod nihil umquam domum suam contulit, nihil de victu, nihil de vestitu Laconum mutavit. domo 4
eadem fuit contentus, qua Eurysthenes, progenitor maiorum suorum, fuerat usus: quam qui intrarat, nullum signum libidinis, nullum luxuriae videre poterat, contra ea plurima patientiae atque abstinentiae. sic enim erat instructa, ut in nulla re differret *a* cuiusvis inopis atque privati.

Atque hic tantus vir ut naturam fautricem ha- 8
buerat in tribuendis animi virtutibus, sic maleficam nactus est in corpore fingendo: nam et statura fuit humili et corpore exiguo et claudus altero pede. quae res etiam nonnullam afferebat deformitatem, atque

ignoti, faciem eius cum intuerentur, contemnebant; qui autem virtutes noverant, non poterant admirari
2 satis. quod ei usu venit, cum annorum octoginta subsidio Tacho in Aegyptum *missus* esset et in acta cum suis accubuisset sine ullo tecto stratumque haberet tale, ut terra tecta esset stramentis neque huc amplius quam pellis esset iniecta, eodem quo comites omnes vestitu humili atque obsoleto, ut eorum ornatus non modo in eis regem neminem significaret, sed homines *esse* non beatissimos suspicionem praeberet.
3 huius de adventu fama cum ad regios esset perlata, celeriter munera eo cuiusque generis sunt allata. his quaerentibus Agesilaum vix fides facta est, unum esse
4 ex iis qui tum accubabant. qui cum regis verbis quae attulerant dedissent, ille praeter vitulinam et eius modi genera obsonii, quae praesens tempus desiderabat, nihil accepit: unguenta, coronas secundamque
5 mensam servis dispertiit, cetera referri iussit. quo facto eum barbari magis etiam contempserunt, quod eum ignorantia bonarum rerum vilia potissimum sumpsisse arbitrabantur.

6 Hic cum ex Aegypto reverteretur, donatus a rege Nectanabide ducentis viginti talentis, quae ille muneri populo suo daret, venissetque in portum, qui Menelai vocatur, iacens inter Cyrenas et Aegyptum, in mor-
7 bum implicitus decessit. ibi eum amici, quo Spartam facilius perferre possent, quod mel non habebant, cera circumfuderunt atque ita domum rettulerunt.

XVIII. EUMENES.

1 Eumenes Cardianus. huius si virtuti par data esset fortuna, non ille quidem maior *exstitisset*, quod magnos homines virtute metimur, non fortuna, sed
2 multo illustrior atque etiam honoratior. nam cum aetas eius incidisset in ea tempora, quibus Macedones

florerent, multum ei detraxit inter eos viventi, quod alienae erat civitatis, neque aliud huic defuit quam generosa stirps. etsi enim domestico summo genere 3
erat, tamen Macedones eum sibi aliquando anteponi indigne ferebant, neque tamen non patiebantur: vincebat enim omnes cura, vigilantia, patientia, calliditate et celeritate ingenii.

Hic peradulescentulus ad amicitiam accessit Phi- 4
lippi, Amyntae filii, brevique tempore in intimam pervenit familiaritatem: fulgebat enim iam in adulescentulo indoles virtutis. itaque eum habuit ad manum 5
scribae loco, quod multo apud Graios honorificentius est quam apud Romanos. namque apud nos, re vera sicut sunt, mercennarii scribae existimantur; at apud illos e contrario nemo ad id officium admittitur nisi honesto loco, et fide et industria cognita, quod necesse est omnium consiliorum eum esse participem. hunc locum tenuit amicitiae apud Philippum annos 6
septem. illo interfecto eodem gradu fuit apud Alexandrum annos tredecim. novissimo tempore praefuit etiam alterae equitum alae, quae Hetaerice appellabatur. utrique autem in consilio semper affuit et omnium rerum habitus est particeps.

Alexandro Babylone mortuo, cum regna singulis 2
familiaribus dispertirentur et summa tradita esset tuenda eidem, cui Alexander moriens anulum suum dederat, Perdiccae (ex quo omnes coniecerant eum 2
regnum ei commisisse, quoad liberi eius in suam tutelam pervenissent: aberat enim Crateros et Antipater, qui antecedere hunc videbantur; mortuus erat Hephaestio, quem unum Alexander, quod facile intellegi posset, plurimi fecerat), hoc tempore data est Eumeni Cappadocia sive potius dicta: nam tum in hostium erat potestate. hunc sibi Perdiccas adiunxerat magno 3
studio, quod in homine fidem et industriam magnam videbat, non dubitans, si eum pellexisset, magno usui fore sibi in eis rebus quas apparabat. cogitabat enim,

quod fere omnes in magnis imperiis concupiscunt,
4 omnium partes corripere atque complecti. neque vero
hoc ille solus fecit, sed ceteri quoque omnes, qui
Alexandri fuerant amici. primus Leonnatus Macedo-
niam praeoccupare destinavit. is multis magnisque
pollicitationibus persuadere Eumeni studuit, ut Per-
5 diccam desereret ac secum faceret societatem. cum
perducere eum non posset, interficere conatus est, et
fecisset, nisi ille clam noctu ex praesidiis eius effu-
gisset.

3 Interim conflata sunt illa bella, quae ad inter-
nicionem post Alexandri mortem gesta sunt, omnes-
que concurrerunt ad Perdiccam opprimendum. quem
etsi infirmum videbat, quod unus omnibus resistere
cogebatur, tamen amicum non deseruit neque salutis
2 quam fidei fuit cupidior. praefecerat hunc Perdiccas
ei parti Asiae, quae inter Taurum montem iacet atque
Hellespontum, et illum unum opposuerat Europaeis
adversariis; ipse Aegyptum oppugnatum adversus Pto-
3 lemaeum erat profectus. Eumenes cum neque magnas
copias neque firmas haberet, quod et inexercitatae et
non multo ante erant contractae, adventare autem di-
cerentur Hellespontumque transisse Antipater et Cra-
teros magno cum exercitu Macedonum, viri cum cla-
4 ritate tum usu belli praestantes (Macedones vero
milites ea tum erunt fama, qua nunc Romani ferun-
tur: etenim semper habiti sunt fortissimi, qui summi
imperii potirentur): Eumenes intellegebat, si copiae
suae cognossent, adversus quos ducerentur, non modo
5 non ituras, sed simul cum nuntio dilapsuras. itaque
hoc ei visum est prudentissimum, ut deviis itineribus
milites duceret, in quibus vera audire non possent,
et iis persuaderet se contra quosdam barbaros pro-
6 ficisci. atque tenuit hoc propositum et prius in aciem
exercitum eduxit proeliumque commisit, quam milites
sui scirent, cum quibus arma conferrent. effecit etiam
illud locorum praeoccupatione, ut equitatu potius di-

micaret, quo plus valebat, quam peditatu, quo erat
deterior.

Quorum acerrimo concursu cum magnam partem 4
diei esset pugnatum, cadit Crateros dux et Neopto-
lemus, qui secundum locum imperii tenebat. cum hoc
concurrit ipse Eumenes. qui cum inter se complexi 2
in terram ex equis decidissent, ut facile intellegi pos-
sent inimica mente contendisse animoque magis etiam
pugnasse quam corpore, non prius distracti sunt,
quam alterum anima relinqueret. ab hoc aliquot plagis
Eumenes vulneratur, neque eo magis ex proelio ex-
cessit, sed acrius hostes institit. hic equitibus pro- 3
fligatis, interfecto duce Cratero, multis praeterea et
maxime nobilibus captis pedester exercitus, quod in
ea loca erat deductus, ut invito Eumene elabi non
posset, pacem ab eo petiit. quam cum impetrasset,
in fide non mansit et se, simulac potuit, ad Antipa-
trum recepit. Eumenes Craterum ex acie semivivum 4
elatum recreare studuit; cum id non posset, pro ho-
minis dignitate proque pristina amicitia (namque illo
usus erat Alexandro vivo familiariter) amplo funere
extulit ossaque in Macedoniam uxori eius ac liberis
remisit.

Haec dum apud Hellespontum geruntur, Perdiccas 5
apud Nilum flumen interficitur a Seleuco et Antigene,
rerumque summa ad Antipatrum defertur. hic qui
non deseruerant, exercitu suffragium ferente capitis
absentes damnantur, in eis Eumenes. hac ille percul-
sus plaga non succubuit neque eo setius bellum ad-
ministravit. sed exiles res animi magnitudinem, etsi
non frangebant, tamen minuebant. hunc persequens 2
Antigonus, cum omni genere copiarum abundaret,
saepe in itineribus vexabatur, neque umquam ad ma-
num accedere licebat nisi iis locis, quibus pauci multis
possent resistere. sed extremo tempore, cum consilio 3
capi non posset, multitudine circumitus est. hinc tamen
multis suis amissis se expedivit et in castellum Phry-

4 giae, quod Nora appellatur, confugit. in quo cum
circumsederetur et vereretur, ne uno loco manens
equos militares perderet, quod spatium non esset agitandi, callidum fuit eius inventum, quem ad modum
stans iumentum concalfieri exercerique posset, quo
libentius et cibo uteretur et a corporis motu non re-
5 moveretur. substringebat caput loro altius, quam ut
prioribus pedibus plene terram posset attingere, deinde
post verberibus cogebat exsultare et calces remittere:
qui motus non minus sudorem excutiebat, quam si
6 in spatio decurreret. quo factum est, quod omnibus
mirabile est visum, ut aeque nitida iumenta ex castello
educeret, cum complures menses in obsidione fuisset,
7 ac si in campestribus ea locis habuisset. in hac conclusione, quotienscumque voluit, apparatum et munitiones Antigoni alias incendit, alias disiecit. tenuit
autem se uno loco, quamdiu hiems fuit, quod castra
sub divo habere non poterat. ver appropinquabat:
simulata deditione, dum de condicionibus tractat, praefectis Antigoni imposuit seque ac suos omnes extraxit
incolumes.

6 Ad hunc Olympias, mater quae fuerat Alexandri,
cum litteras et nuntios misisset in Asiam consultum,
utrum repetitum iret Macedoniam (nam tum in Epiro
2 habitabat) et suas res occuparet, huic ille primum
suasit, ne se moveret et exspectaret, quoad Alexandri
filius regnum adipisceretur; sin aliqua cupiditate raperetur in Macedoniam, oblivisceretur omnium iniuri-
3 arum et in neminem acerbiore uteretur imperio. horum illa nihil fecit: nam et in Macedoniam profecta
est et ibi crudelissime se gessit. petiit autem ab
Eumene absente, ne pateretur Philippi domus ac familiae inimicissimos stirpem quoque interimere, ferret-
4 que opem liberis Alexandri. quam veniam si daret,
quam primum exercitus pararet, quos sibi subsidio
adduceret. id quo facilius faceret, se omnibus praefectis, qui in officio manebant, misisse litteras, ut ei

parerent eiusque consiliis uterentur. his rebus Eu- 5
menes permotus satius duxit, si ita tulisset fortuna,
perire bene meritis referentem gratiam quam ingratum
vivere.

Itaque copias contraxit, bellum adversus Anti- 7
gonum comparavit. quod una erant Macedones com-
plures nobiles, in eis Peucestes, qui corporis custos
fuerat Alexandri, tum autem obtinebat Persidem, et
Antigenes, cuius sub imperio phalanx erat Macedonum,
invidiam verens (quam tamen effugere non potuit), si
potius ipse alienigena summi imperii potiretur quam
aliquis Macedonum, quorum ibi erat multitudo, in 2
principiis Alexandri nomine tabernaculum statuit in
eoque sellam auream cum sceptro ac diademate iussit
poni eoque omnes cottidie convenire, ut ibi de sum-
mis rebus consilia caperentur, credens minore se in-
vidia fore, si specie imperii nominisque simulatione
Alexandri bellum videretur administrare. quod effecit.
nam cum non ad Eumenis principia, sed ad regia con- 3
veniretur atque ibi de rebus deliberaretur, quodam
modo latebat, cum tamen per eum unum gererentur
omnia.

Hic in Paraetacis cum Antigono conflixit, non 8
acie instructa, sed in itinere, eumque male acceptum
in Mediam hiematum coëgit redire. ipse in finitima
regione Persidis hiematum copias divisit, non ut vo-
luit, sed ut militum cogebat voluntas. namque illa 2
phalanx Alexandri Magni, quae Asiam peragrarat de-
viceratque Persas, inveterata cum gloria tum etiam
licentia, non parere se ducibus, sed imperare postu-
labat, ut nunc veterani faciunt nostri. itaque peri-
culum est ne faciant quod illi fecerunt, sua intem-
perantia nimiaque licentia ut omnia perdant neque
minus eos, cum quibus fecerint, quam adversus quos
steterint. quodsi quis illorum veteranorum legat facta, 3
paria horum cognoscat neque rem ullam nisi tempus
interesse iudicet. sed ad illos revertar. hiberna sum-

pserant non ad usum belli, sed ad ipsorum luxuriam,
4 longeque inter se discesserant. hoc Antigonus cum
comperisset intellegeretque se parem non esse paratis
adversariis, statuit aliquid sibi consilii novi esse ca-
piendum. duae erant viae, qua ex Medis, ubi ille hie-
mabat, ad adversariorum hibernacula posset perveniri.
5 quarum brevior per loca deserta, quae nemo incolebat
propter aquae inopiam, ceterum dierum erat fere decem;
illa autem, qua omnes commeabant, altero tanto lon-
giorem habebat anfractum, sed erat copiosa omnium-
6 que rerum abundans. hac si proficisceretur, intelle-
gebat prius adversarios rescituros de suo adventu,
quam ipse tertiam partem confecisset itineris; sin per
loca sola contenderet, sperabat se imprudentem hostem
7 oppressurum. ad hanc rem conficiendam imperavit
quam plurimos utres atque etiam culleos comparari,
post haec pabulum, praeterea cibaria cocta dierum
decem, ut quam minime fieret ignis in castris. iter
quo habeat, omnes celat. sic paratus, qua constituerat,
proficiscitur.

9 Dimidium fere spatium confecerat, cum ex fumo
castrorum eius suspicio allata est ad Eumenem hostem
appropinquare. conveniunt duces: quaeritur, quid opus
sit facto. intellegebant omnes tam celeriter copias
ipsorum contrahi non posse, quam Antigonus affuturus
2 videbatur. hic omnibus titubantibus et de rebus sum-
mis desperantibus Eumenes ait, si celeritatem velint
adhibere et imperata facere, quod ante non fecerint,
se rem expediturum. nam quod *iter* diebus quinque
hostis transisse posset, se effecturum ut non minus
totidem dierum spatio retardaretur: quare circumirent,
3 suas quisque contraheret copias. ad Antigoni autem
refrenandum impetum tale capit consilium. certos
mittit homines ad infimos montes, qui obvii erant
itineri adversariorum, iisque praecipit ut prima nocte,
quam latissime possint, ignes faciant quam maximos
atque hos secunda vigilia minuant, tertia perexiguos

reddant, ut assimulata castrorum consuetudine suspi- 4
cionem iniciant hostibus, iis locis esse castra ac de
eorum adventu esse praenuntiatum; idemque postera
nocte faciant. quibus imperatum erat, diligenter prae- 5
ceptum curant. Antigonus tenebris obortis ignes con-
spicatur: credit de suo adventu esse auditum et ad-
versarios illuc suas contraxisse copias. mutat consilium 6
et, quoniam imprudentes adoriri non posset, flectit
iter suum et illum anfractum longiorem copiosae viae
capit ibique diem unum opperitur ad lassitudinem se-
dandam militum ac reficienda iumenta, quo integriore
exercitu decerneret.

Sic Eumenes callidum imperatorem vicit consilio 10
celeritatemque impedivit eius, neque tamen multum
profecit. nam invidia ducum, cum quibus erat, per- 2
fidiaque Macedonum veteranorum, cum superior proe-
lio discessisset, Antigono est deditus, cum exercitus
ei ter ante separatis temporibus iurasset se eum de-
fensurum neque umquam deserturum. sed tanta fuit
nonnullorum virtutis obtrectatio, ut fidem amittere
mallent quam eum non perdere. atque hunc Anti- 3
gonus, cum ei fuisset infestissimus, conservasset, si
per suos esset licitum, quod ab nullo se plus adiuvari
posse intellegebat in eis rebus, quas impendere iam
apparebat omnibus. imminebant enim Seleucus, Lysi-
machus, Ptolemaeus, opibus iam valentes, cum quibus
ei de summis rebus erat dimicandum. sed non passi 4
sunt ii qui circa erant, quod videbant Eumene recepto
omnes prae illo parvi futuros. ipse autem Antigonus
adeo erat incensus, ut nisi magna spe maximarum
rerum leniri non posset.

Itaque cum eum in custodiam dedisset et prae- 11
fectus custodum quaesisset, quem ad modum servari
vellet, 'ut acerrimum' inquit 'leonem aut ferocissimum
elephantum': nondum enim statuerat, conservaret eum
necne. veniebat autem ad Eumenem utrumque genus 2
hominum, et qui propter odium fructum oculis ex eius

casu capere vellent, et qui propter veterem amicitiam
colloqui consolarique cuperent, multi etiam, qui eius
formam cognoscere studebant, qualis esset, quem tam
diu tamque valde timuissent, cuius in pernicie po-
3 sitam spem habuissent victoriae. at Eumenes, cum
diutius in vinclis esset, ait Onomarcho, penes quem
summa imperii erat custodiae, se mirari, quare iam
tertium diem sic teneretur: non enim hoc convenire
Antigoni prudentiae, ut sic uteretur devicto: quin aut
4 interfici aut missum fieri iuberet. hic cum ferocius
Onomarcho loqui videretur, 'quid? tu' inquit 'animo
si isto eras, cur non in proelio cecidisti potius quam
5 in potestatem inimici venires?' huic Eumenes 'utinam
quidem istud evenisset! sed eo non accidit, quod num-
quam cum fortiore sum congressus: non enim cum
quoquam arma contuli, quin is mihi succubuerit.' ne-
que id erat falsum: non enim virtute hostium, sed
amicorum perfidia decidit. * * * nam et dignitate fuit
honesta et viribus ad laborem ferendum firmis neque
tam magno corpore quam figura venusta.

12 De hoc Antigonus cum solus constituere non
auderet, ad consilium rettulit. hic cum omnes primo
perturbati admirarentur non iam de eo sumptum esse
supplicium, a quo tot annos adeo essent male habiti,
ut saepe ad desperationem forent adducti, quique maxi-
2 mos duces interfecisset, denique in quo uno tantum
esset, ut, quoad ille viveret, ipsi securi esse non pos-
sent, interfecto nihil habituri negotii essent: postremo,
si illi redderet salutem, quaerebant, quibus amicis
esset usurus: sese enim cum Eumene apud eum non
3 futuros. hic cognita consilii voluntate tamen usque
ad septimum diem deliberandi sibi spatium reliquit.
tum autem, cum iam vereretur ne qua seditio exer-
citus oreretur, vetuit quemquam ad eum admitti et
cottidianum victum removeri iussit: nam negabat se
4 ei vim allaturum, cui aliquando fuisset amicus. hic
tamen non amplius quam triduum fame fatigatus, cum

castra moverentur, insciente Antigono iugulatus est a custodibus.

Sic Eumenes annorum quinque et quadraginta, 13
cum ab anno vicesimo, uti supra ostendimus, septem
annos Philippo apparuisset, tredecim apud Alexandrum
eundem locum obtinuisset, in eis unum equitum alae
praefuisset, post autem Alexandri Magni mortem im-
perator exercitus duxisset summosque duces partim
reppulisset, partim interfecisset, captus non Antigoni
virtute, sed Macedonum periurio talem habuit exitum
vitae. in quo quanta omnium fuerit opinio eorum, 2
qui post Alexandrum Magnum reges sunt appellati,
ex hoc facillime potest iudicari, quod, *quorum* nemo
Eumene vivo rex appellatus est, sed praefectus, eidem 3
post huius occasum statim regium ornatum nomen-
que sumpserunt neque, quod initio praedicarant, se
Alexandri liberis regnum servare, praestare voluerunt
et *hoc* uno propugnatore sublato quid sentirent ape-
ruerunt. huius sceleris principes fuerunt Antigonus,
Ptolemaeus, Seleucus, Lysimachus, Cassandrus. Anti- 4
gonus autem Eumenem mortuum propinquis eius se-
peliendum tradidit. ii militari honestoque funere, co-
mitante toto exercitu, humaverunt ossaque eius in
Cappadociam ad matrem atque uxorem liberosque eius
deportanda curarunt.

XIX. PHOCION.

Phocion Atheniensis etsi saepe exercitibus prae- 1
fuit summosque magistratus cepit, tamen multo eius
notior est integritas vitae quam rei militaris labor.
itaque huius memoria est nulla, illius autem magna
fama, ex quo cognomine Bonus est appellatus. fuit 2
enim perpetuo pauper, cum divitissimus esse posset
propter frequentes delatos honores potestatesque sum-
mas, quae ei a populo dabantur. hic cum a rege 3

Philippo munera magnae pecuniae repudiaret legati-
que hortarentur accipere simulque admonerent, si ipse
iis facile careret, liberis tamen suis prospiceret, qui-
bus difficile esset in summa paupertate tantam pater-
4 nam tueri gloriam, iis ille 'si mei similes erunt, idem
hic' inquit 'agellus illos alet, qui me ad hanc digni-
tatem perduxit; sin dissimiles sunt futuri, nolo meis
impensis illorum ali augerique luxuriam.'

2 Idem cum prope ad annum octogesimum prospera
pervenisset fortuna, extremis temporibus magnum in
2 odium pervenit suorum civium, primo quod cum De-
made de urbe tradenda Antipatro consenserat eiusque
consilio Demosthenes cum ceteris, qui bene de re pu-
blica meriti existimabantur, populi scito in exilium
erant expulsi. neque in eo solum offenderat, quod
patriae male consuluerat, sed etiam quod amicitiae
3 fidem non praestiterat. namque auctus adiutusque a
Demosthene eum, quem tenebat, ascenderat gradum,
cum adversus Charetem eum subornaret: ab eodem
in iudiciis, cum capitis causam diceret, defensus ali-
quotiens, liberatus discesserat. hunc non solum in
4 periculis non defendit, sed etiam prodidit. concidit
autem maxime uno crimine, quod, cum apud eum
summum esset imperium populi *iussu* et Nicanorem,
Cassandri praefectum, insidiari Piraeo [Atheniensium]
a Dercylo moneretur idemque postularet ut provideret,
ne commeatibus civitas privaretur, huic audiente po-
pulo Phocion negavit esse periculum seque eius rei
5 obsidem fore pollicitus est. neque ita multo post
Nicanor Piraeo est potitus. ad quem recuperandum
cum populus armatus concurrisset, ille non modo ne-
minem ad arma vocavit, sed ne armatis quidem prae-
esse voluit. [sine quo Athenae omnino esse non
possunt.]

3 Erant eo tempore Athenis duae factiones, qua-
rum una populi causam agebat, altera optimatium.
in hac erat Phocion et Demetrius Phalereus. harum

utraque Macedonum patrociniis utebatur: nam po-
pulares Polyperchonti favebant, optimates cum Cas-
sandro sentiebant. interim a Polyperchonte Cassan- 2
drus Macedonia pulsus est. quo facto populus superior
factus statim duces adversariae factionis capitis dam-
natos patria propulit, in eis Phocionem et Demetrium
Phalereum, deque ea re legatos ad Polyperchontem
misit, qui ab eo peterent ut sua decreta confirmaret.
huc eodem profectus est Phocion. quo ut venit, cau- 3
sam apud Philippum regem verbo, re ipsa quidem
apud Polyperchontem iussus est dicere: namque is
tum regis rebus praeerat. hic ab Agnone accusatus, 4
quod Piraeum Nicanori prodidisset, ex consilii sen-
tentia in custodiam coniectus Athenas deductus est,
ut ibi de eo legibus fieret iudicium.

Huc ut perventum est, cum propter aetatem pe- 4
dibus iam non valeret vehiculoque portaretur, magni
concursus sunt facti, cum alii, reminiscentes veteris
famae, aetatis misererentur, plurimi vero ira exacue-
rentur propter proditionis suspicionem [Piraei] maxi-
meque quod adversus populi commoda in senectute
steterat. quare ne perorandi quidem ei data est fa- 2
cultas dicenti causam in iudicio: legitimis quibusdam
confectis damnatus traditus est undecimviris, quibus
ad supplicium more Atheniensium publice damnati
tradi solent. hic cum ad mortem duceretur, obvius 3
ei fuit Euphiletus, quo familiariter fuerat usus. is
cum lacrimans dixisset 'o quam indigna perpeteris,
Phocion!' huic ille 'at non inopinata' inquit: 'hunc
enim exitum plerique clari viri habuerunt Athenienses.'
in hoc tantum fuit odium multitudinis, ut nemo ausus 4
sit eum liber sepelire. itaque a servis sepultus est.

XX. TIMOLEON.

1 Timoleon Corinthius. sine dubio magnus omnium
iudicio hic vir exstitit. namque huic uni contigit,
quod nescio an nulli, ut et patriam, in qua erat natus,
oppressam a tyranno liberaret, et a Syracusanis, qui-
bus auxilio erat missus, iam inveteratam servitutem
depelleret totamque Siciliam, multos annos bello vexa-
tam a barbarisque oppressam, suo adventu in pristi-
2 num restitueret. sed in his rebus non simplici fortuna
conflictatus est et, id quod difficilius putatur, multo
sapientius tulit secundam quam adversam fortunam.
3 nam cum frater eius Timophanes, dux a Corinthiis
delectus, tyrannidem per milites mercennarios occu-
passet particepsque regni *ipse* posset esse, tantum
afuit a societate sceleris, ut antetulerit civium suorum
libertatem fratris saluti et parere legibus quam im-
4 perare patriae satius duxerit. hac mente per haru-
spicem communemque affinem, cui soror ex eisdem
parentibus nata nupta erat, fratrem tyrannum inter-
ficiundum curavit. ipse non modo manus non attulit,
sed ne aspicere quidem fraternum sanguinem voluit.
nam dum res conficeretur, procul in praesidio fuit,
5 ne quis satelles posset succurrere. hoc praeclarissi-
mum eius factum non pari modo probatum est ab
omnibus: nonnulli enim laesam ab eo pietatem puta-
bant et invidia laudem virtutis obterebant. mater
vero post id factum neque domum ad se filium ad-
misit neque aspexit, quin eum fratricidam impiumque
6 detestans compellaret. quibus rebus ille adeo est
commotus, ut nonnumquam vitae finem facere volue-
rit atque ex ingratorum hominum conspectu morte
decedere.

2 Interim Dione Syracusis interfecto Dionysius rur-
sus Syracusarum potitus est. cuius adversarii opem
a Corinthiis petierunt ducemque, quo in bello uteren-
tur, postularunt. huc Timoleon missus incredibili fe-

licitate Dionysium tota Sicilia depulit. cum interfi- 2
cere posset, noluit, tutoque ut Corinthum perveniret
effecit, quod utrorumque Dionysiorum opibus Co-
rinthii saepe adiuti fuerant, cuius benignitatis memo-
riam volebat exstare, eamque praeclaram victoriam
ducebat, in qua plus esset clementiae quam crudeli-
tatis, postremo ut non solum auribus acciperetur, sed
etiam oculis cerneretur, quem ex quanto regno ad
quam fortunam detulisset. post Dionysii decessum 3
cum Hiceta bellavit, qui adversatus erat Dionysio:
quem non odio tyrannidis dissensisse, sed cupiditate
indicio fuit, quod ipse expulso Dionysio imperium di-
mittere noluit. hoc superato Timoleon maximas copias 4
Karthaginiensium apud Crinissum flumen fugavit ac
satis habere coëgit, si liceret Africam obtinere, qui
iam complures annos possessionem Siciliae tenebant.
cepit etiam Mamercum, Italicum ducem, hominem
bellicosum et potentem, qui tyrannos adiutum in Si-
ciliam venerat.

Quibus rebus confectis cum propter diuturnitatem 3
belli non solum regiones, sed etiam urbes desertas
videret, conquisivit quos potuit, primum Siculos, dein
Corintho arcessivit colonos, quod ab iis initio Syra-
cusae erant conditae. civibus veteribus sua restituit, 2
novis bello vacuefactas possessiones divisit, urbium
moenia disiecta fanaque detecta refecit, civitatibus
leges libertatemque reddidit: ex maximo bello tantum
otium totae insulae conciliavit, ut hic conditor ur-
bium earum, non illi qui initio deduxerant, videretur.
arcem Syracusis, quam munierat Dionysius ad urbem 3
obsidendam, a fundamentis disiecit, cetera tyrannidis
propugnacula demolitus est deditque operam, ut quam
minime multa vestigia servitutis manerent. cum tantis 4
esset opibus, ut etiam invitis imperare posset, tantum
autem amorem haberet omnium Siculorum, ut nullo
recusante regnum obtinere *liceret*, maluit se diligi quam
metui. itaque, cum primum potuit, imperium depo-

suit ac privatus Syracusis, quod reliquum vitae fuit,
5 vixit. neque vero id imperite fecit: nam quod ceteri
reges imperio potuerunt, hic benivolentia tenuit. nullus
honos huic defuit, neque postea res ulla Syracusis
gesta est publice, de qua prius sit decretum quam
6 Timoleontis sententia cognita. nullius umquam con-
silium non modo antelatum, sed ne comparatum quidem
est. neque id magis *eius* benivolentia factum est quam
prudentia.

4 Hic cum aetate iam provectus esset, sine ullo
morbo lumina oculorum amisit. quam calamitatem
ita moderate tulit, ut neque eum querentem quisquam
audierit neque eo minus privatis publicisque rebus
2 interfuerit. veniebat autem in theatrum, cum ibi con-
cilium populi haberetur, propter valetudinem vectus
iumentis iunctis, atque ita de vehiculo quae videban-
tur dicebat. neque hoc illi quisquam tribuebat super-
biae: nihil enim umquam neque insolens neque glo-
3 riosum ex ore eius exiit. qui quidem, cum suas laudes
audiret praedicari, numquam aliud dixit quam se in
ea re maxime dis agere gratias atque habere, quod,
cum Siciliam recreare constituissent, tum se potissi-
4 mum ducem esse voluissent. nihil enim rerum huma-
narum sine deorum numine geri putabat; itaque suae
domi sacellum Automatias constituerat idque sanctis-
sime colebat.

5 Ad hanc hominis excellentem bonitatem mirabiles
accesserant casus. nam proelia maxima natali suo die
fecit omnia, quo factum est ut eius diem natalem
2 festum haberet universa Sicilia. huic quidam Laphy-
stius, homo petulans et ingratus, vadimonium cum
vellet imponere, quod cum illo se lege agere diceret,
et complures concurrissent, qui procacitatem hominis
manibus coërcere conarentur, Timoleon oravit homines,
ne id facerent. namque id ut Laphystio et cuivis
liceret, se maximos labores summaque adiisse peri-
cula. hanc enim speciem libertatis esse, si omnibus,

quod quisque vellet, legibus experiri liceret. idem, 3
cum quidam Laphystii similis, nomine Demaenetus,
in contione populi de rebus gestis eius detrahere coepisset ac nonnulla inveheretur in Timoleonta, dixit
nunc demum se voti esse damnatum: namque hoc a
dis immortalibus semper precatum, ut talem libertatem restitueret Syracusanis, in qua cuivis liceret de
quo vellet *quod vellet* impune dicere.

Hic cum diem supremum obisset, publice a Syra- 4
cusanis in gymnasio, quod Timoleonteum appellatur,
tota celebrante Sicilia sepultus est.

XXI. DE REGIBUS.

Hi fere fuerunt Graecae gentis duces, qui memoria 1
digni videantur, praeter reges: namque eos attingere
noluimus, quod omnium res gestae separatim sunt relatae. neque tamen ii admodum sunt multi. Lacedae- 2
monius autem Agesilaus nomine, non potestate fuit
rex, sicut ceteri Spartani. ex iis vero, qui dominatum
imperio tenuerunt, excellentissimi fuerunt, ut nos iudicamus, Persarum Cyrus et Darius, Hystaspi filius, quorum uterque privatus virtute regnum est adeptus. prior
horum apud Massagetas in proelio cecidit, Darius senectute diem obiit supremum. tres sunt praeterea 3
eiusdem gentis: Xerxes et duo Artaxerxae, Macrochir
cognomine et Mnemon. Xerxi maxime est illustre, quod
maximis post hominum memoriam exercitibus terra marique bellum intulit Graeciae. at Macrochir praecipuam 4
habet laudem amplissimae pulcherrimaeque corporis formae, quam incredibili ornavit virtute belli: namque illo
Perses nemo manu fuit fortior. Mnemon autem iustitiae
fama floruit. nam cum matris suae scelere amisisset uxorem, tantum indulsit dolori, ut eum pietas vinceret. ex 5
his duo eodem nomine morbo naturae debitum reddiderunt, tertius ab Artabano praefecto ferro interemptus est.

2 Ex Macedonum autem gente duo multo cete-
ros antecesserunt rerum gestarum gloria: Philippus,
Amyntae filius, et Alexander Magnus. horum alter
Babylone morbo consumptus est, Philippus Aegiis a
Pausania, cum spectatum ludos iret, iuxta theatrum
2 occisus est. unus Epirotes, Pyrrhus, qui cum populo
Romano bellavit. is cum Argos oppidum oppugnaret
in Peloponneso, lapide ictus interiit. unus item Si-
culus, Dionysius prior. nam et manu fortis et belli
peritus fuit et, id quod in tyranno non facile reperi-
tur, minime libidinosus, non luxuriosus, non avarus,
nullius denique rei cupidus nisi singularis perpetui-
que imperii ob eamque rem crudelis: nam dum id
studuit munire, nullius pepercit vitae, quem eius in-
3 sidiatorem putaret. hic cum virtute tyrannidem sibi
peperisset, magna retinuit felicitate: maior enim annos
sexaginta natus decessit florente regno. neque in tam
multis annis cuiusquam ex sua stirpe funus vidit, cum
ex tribus uxoribus liberos procreasset multique ei nati
essent nepotes.

3 Fuerunt praeterea magni reges ex amicis Ale-
xandri Magni, qui post obitum eius imperia ceperunt,
in eis Antigonus et huius filius Demetrius, Lysimachus,
2 Seleucus, Ptolemaeus. ex his Antigonus in proelio,
cum adversus Seleucum et Lysimachum dimicaret, oc-
cisus est. pari leto affectus est Lysimachus ab Seleuco:
namque societate dissoluta bellum inter se gesserunt.
3 at Demetrius, cum filiam suam Seleuco in matri-
monium dedisset neque eo magis fida inter eos ami-
citia manere potuisset, captus bello in custodia socer
4 generi periit a morbo. neque ita multo post Se-
leucus a Ptolemaeo Cerauno dolo interfectus est, quem
ille a patre expulsum Alexandrea alienarum opum
indigentem receperat. ipse autem Ptolemaeus, cum
vivus filio regnum tradidisset, ab illo eodem vita pri-
vatus dicitur.

5 De quibus quoniam satis dictum putamus, non

incommodum videtur non praeterire Hamilcarem et Hannibalem, quos et animi magnitudine et calliditate omnes in Africa natos praestitisse constat.

XXII. HAMILCAR.

Hamilcar, Hannibalis filius, cognomine Barca, Kar- 1
thaginiensis, primo Poenico bello, sed temporibus extremis, admodum adulescentulus in Sicilia praeesse
coepit exercitui. cum ante eius adventum et mari et 2
terra male res gererentur Karthaginiensium, ipse ubi affuit, numquam hosti cessit neque locum nocendi dedit, saepeque e contrario occasione data lacessivit semperque superior discessit. quo facto, cum paene omnia in Sicilia Poeni amisissent, ille Erycem sic defendit, ut bellum eo loco gestum non videretur.
interim Karthaginienses classe apud insulas Aegates 3
a C. Lutatio, consule Romanorum, superati statuerunt belli facere finem eamque rem arbitrio permiserunt Hamilcaris. ille etsi flagrabat bellandi cupiditate, tamen paci serviundum putavit, quod patriam exhaustam sumptibus diutius calamitates belli ferre non
posse intellegebat, sed ita ut statim mente agitaret, 4
si paulum modo res essent refectae, bellum renovare Romanosque armis persequi, donicum aut virtute vi-
cissent aut victi manus dedissent. hoc consilio pacem 5
conciliavit, in quo tanta fuit ferocia, cum Catulus negaret bellum compositurum, nisi ille cum suis, qui Erycem tenerent, armis relictis Sicilia decederent, ut succumbente patria ipse periturum se potius dixerit, quam cum tanto flagitio domum rediret: non enim suae esse virtutis arma a patria accepta adversus hostes adversariis tradere. huius pertinaciae cessit Catulus.

At ille ut Karthaginem venit, multo aliter ac 2
sperarat rem publicam se habentem cognovit. nam-

que diuturnitate externi mali tantum exarsit intesti-
num bellum, ut numquam *in* pari periculo fuerit Kar-
2 thago nisi cum deleta est. primo mercennarii milites,
quibus adversus Romanos usi erant, desciverunt, quo-
rum numerus erat viginti milium. ii totam abaliena-
3 runt Africam, ipsam Karthaginem oppugnarunt. quibus
malis adeo sunt Poeni perterriti, ut etiam auxilia ab
Romanis petierint; eaque impetrarunt. sed extremo,
cum prope iam ad desperationem pervenissent, Hamil-
4 carem imperatorem fecerunt. is non solum hostes a
muris Karthaginis removit, cum amplius centum milia
facta essent armatorum, sed etiam eo compulit, ut
locorum angustiis clausi plures fame quam ferro in-
terirent. omnia oppida abalienata, in eis Uticam atque
Hipponem, valentissima totius Africae, restituit pa-
5 triae. neque eo fuit contentus, sed etiam fines imperii
propagavit, tota Africa tantum otium reddidit, ut
nullum in ea bellum videretur multis annis fuisse.

3 Rebus his ex sententia peractis fidenti animo
atque infesto Romanis, quo facilius causam bellandi
reperiret, effecit ut imperator cum exercitu in Hispa-
niam mitteretur, eoque secum duxit filium Hannibalem
2 annorum novem. erat praeterea cum eo adulescens
illustris, formosus, Hasdrubal, quem nonnulli diligi
turpius, quam par erat, ab Hamilcare loquebantur
(non enim maledici tanto viro deesse poterant). quo
factum est ut a praefecto morum Hasdrubal cum eo
vetaretur esse. huic ille filiam suam in matrimonium
dedit, quod moribus eorum non poterat interdici so-
3 cero genero. de hoc ideo mentionem fecimus, quod
Hamilcare occiso ille exercitui praefuit resque magnas
gessit et princeps largitione vetustos pervertit mores
Karthaginiensium eiusdemque post mortem Hannibal
ab exercitu accepit imperium.

4 At Hamilcar, posteaquam mare transiit in Hi-
spaniamque venit, magnas res secunda gessit fortuna:
maximas bellicosissimasque gentes subegit, equis, armis,

viris, pecunia totam locupletavit Africam. hic cum in 2
Italiam bellum inferre meditaretur, nono anno postquam in Hispaniam venerat, in proelio pugnans adversus Vettones occisus est. huius perpetuum odium 3
erga Romanos maxime concitasse videtur secundum bellum Poenicum. namque Hannibal, filius eius, assiduis patris obtestationibus eo est perductus, ut interire quam Romanos non experiri mallet.

XXIII. HANNIBAL.

Hannibal, Hamilcaris filius, Karthaginiensis. si 1
verum est, quod nemo dubitat, ut populus Romanus omnes gentes virtute superarit, non est infitiandum Hannibalem tanto praestitisse ceteros imperatores prudentia, quanto populus Romanus antecedat fortitudine cunctas nationes. nam quotienscumque cum eo con- 2
gressus est in Italia, semper discessit superior. quod nisi domi civium suorum invidia debilitatus esset, Romanos videtur superare potuisse. sed multorum obtrectatio devicit unius virtutem.

Hic autem velut hereditate relictum odium pater- 3
num erga Romanos sic conservavit, ut prius animam quam id deposuerit, qui quidem, cum patria pulsus esset et alienarum opum indigeret, numquam destiterit animo bellare cum Romanis. nam ut omittam 2
Philippum, quem absens hostem reddidit Romanis, omnium iis temporibus potentissimus rex Antiochus fuit. hunc tanta cupiditate incendit bellandi, ut usque a rubro mari arma conatus sit inferre Italiae. ad 2
quem cum legati venissent Romani, qui de eius voluntate explorarent darentque operam consiliis clandestinis ut Hannibalem in suspicionem regi adducerent, tamquam ab ipsis corruptus alia atque antea sentiret, neque id frustra fecissent idque Hannibal comperisset seque ab interioribus consiliis segregari vidisset, tem- 3

pore dato adiit ad regem, eique cum multa de fide
sua et odio in Romanos commemorasset, hoc adiunxit:
'pater meus' inquit 'Hamilcar puerulo me, utpote
non amplius novem annos nato, in Hispaniam im-
perator proficiscens Karthagine Iovi optimo maximo
4 hostias immolavit. quae divina res dum conficiebatur,
quaesivit a me vellemne secum in castra proficisci.
id cum libenter accepissem atque ab eo petere coe-
pissem ne dubitaret ducere, tum ille, faciam, inquit,
si mihi fidem quam postulo dederis. simul me ad
aram adduxit, apud quam sacrificare instituerat, eam-
que ceteris remotis tenentem iurare iussit numquam
5 me in amicitia cum Romanis fore. id ego iusiurandum
patri datum usque ad hanc aetatem ita conservavi,
ut nemini dubium esse debeat, quin reliquo tempore
6 eadem mente sim futurus. quare si quid amice de
Romanis cogitabis, non imprudenter feceris, si me
celaris; cum quidem bellum parabis, te ipsum frustra-
beris, si non me in eo principem posueris.'

3 Hac igitur qua diximus aetate cum patre in Hi-
spaniam profectus est, cuius post obitum, Hasdrubale
imperatore suffecto, equitatui omni praefuit. hoc quo-
que interfecto exercitus summam imperii ad eum de-
tulit. id Karthaginem delatum publice comprobatum
2 est. sic Hannibal minor quinque et viginti annis natus
imperator factus proximo triennio omnes gentes Hi-
spaniae bello subegit, Saguntum, foederatam civitatem,
3 vi expugnavit, tres exercitus maximos comparavit. ex
his unum in Africam misit, alterum cum Hasdrubale
fratre in Hispania reliquit, tertium in Italiam secum
duxit. *ut* saltum Pyrenaeum transiit, quacumque iter
fecit, cum omnibus incolis conflixit: neminem nisi
4 victum dimisit. ad Alpes posteaquam venit, qua Ita-
liam ab Gallia seiungunt, quas nemo umquam cum
exercitu ante eum praeter Herculem Graium trans-
ierat (quo facto is hodie saltus Graius appellatur),
Alpicos conantes prohibere transitu concidit, loca pate-

fecit, itinera muniit, effecit ut ea elephantus ornatus
ire posset, qua antea unus homo inermis vix poterat
repere. hac copias traduxit in Italiamque pervenit.

Conflixerat apud Rhodanum cum P. Cornelio Sci- 4
pione consule eumque pepulerat. cum hoc eodem
Clastidii apud Padum decernit sauciumque inde ac
fugatum dimittit. tertio idem Scipio cum collega Ti. 2
Longo apud Trebiam adversus eum venit. cum iis
manum conseruit, utrosque profligavit. inde per Li-
gures Appenninum transiit, petens Etruriam. hoc *in* 3
itinere adeo gravi morbo afficitur oculorum, ut postea
numquam dextro aeque bene usus sit. qua valetudine
cum etiamnum premeretur lecticaque ferretur, C. Fla-
minium consulem apud Trasumennum cum exercitu
insidiis circumventum occidit, neque multo post C. Cen-
tenium praetorem cum delecta manu saltus occupan-
tem. hinc in Apuliam pervenit. ibi obviam ei venerunt 4
duo consules, C. Terentius et L. Aemilius. utriusque
exercitus uno proelio fugavit, Paulum consulem occi-
dit et aliquot praeterea consulares, in eis Cn. Servi-
lium Geminum, qui superiore anno fuerat consul.

Hac pugna pugnata Romam profectus nullo re- 5
sistente in propinquis urbi montibus moratus est. cum
aliquot ibi dies castra habuisset et Capuam reverte-
retur, Q. Fabius Maximus, dictator Romanus, in agro
Falerno ei se obiecit. hic clausus locorum angustiis 2
noctu sine ullo detrimento exercitus se expedivit Fa-
bioque, callidissimo imperatori, dedit verba. namque
obducta nocte sarmenta in cornibus iuvencorum deli-
gata incendit eiusque generis multitudinem magnam
dispalatam immisit. quo repentino visu obiecto tan-
tum terrorem iniecit exercitui Romanorum, ut egredi
extra vallum nemo sit ausus. hanc post rem gestam 3
non ita multis diebus M. Minucium Rufum, magistrum
equitum pari ac dictatorem imperio, dolo productum
in proelium fugavit. Ti. Sempronium Gracchum, iterum
consulem, in Lucanis absens in insidias inductum

sustulit. M. Claudium Marcellum, quinquiens consulem,
4 apud Venusiam pari modo interfecit. longum est
omnia enumerare proelia. quare hoc unum satis erit
dictum, ex quo intellegi possit, quantus ille fuerit:
quamdiu in Italia fuit, nemo ei in acie restitit, nemo
adversus eum post Cannensem pugnam in campo
castra posuit.

6 Hinc invictus patriam defensum revocatus bellum
gessit adversus P. Scipionem, filium eius *Scipionis*,
quem ipse primo apud Rhodanum, iterum apud Padum,
2 tertio apud Trebiam fugarat. cum hoc exhaustis iam
patriae facultatibus cupivit impraesentiarum bellum
componere, quo valentior postea congrederetur. inde
3 colloquium convenit, condiciones non convenerunt. post
id factum paucis diebus apud Zamam cum eodem con-
flixit; pulsus (incredibile dictu) biduo et duabus nocti-
bus Hadrumetum pervenit, quod abest ab Zama cir-
4 citer milia passuum trecenta. in hac fuga Numidae,
qui simul cum eo ex acie excesserant, insidiati sunt
ei, quos non solum effugit, sed etiam ipsos oppressit.
Hadrumeti reliquos e fuga collegit, novis dilectibus
paucis diebus multos contraxit.

7 Cum in apparando acerrime esset occupatus, Kar-
thaginienses bellum cum Romanis composuerunt. ille
nihilo setius exercitui postea praefuit resque in Africa
gessit [itemque Mago frater eius] usque ad P. Sul-
2 picium C. Aurelium consules. his enim magistratibus
legati Karthaginienses Romam venerunt, qui senatui
populoque Romano gratias agerent, quod cum iis
pacem fecissent, ob eamque rem corona aurea eos
donarent simulque peterent, ut obsides eorum Fre-
3 gellis essent captivique redderentur. his ex senatus
consulto responsum est: munus eorum gratum ac-
ceptumque esse; obsides, quo loco rogarent, futuros;
captivos non remissuros, quod Hannibalem, cuius opera
susceptum bellum foret, inimicissimum nomini Romano,
etiamnum cum imperio apud exercitum haberent item-

que fratrem eius Magonem. hoc responso Karthagi- 4
nienses cognito Hannibalem domum et Magonem re-
vocarunt. huc ut rediit, rex factus est, postquam
imperator fuerat, anno secundo et vicesimo: ut enim
Romae consules, sic Karthagine quotannis annui bini
reges creabantur. in eo magistratu pari diligentia se 5
Hannibal praebuit, ac fuerat in bello. namque effecit
ex novis vectigalibus non solum ut esset pecunia, quae
Romanis ex foedere penderetur, sed etiam superesset,
quae in aerario reponeretur. deinde [anno post prae- 6
turam] M. Claudio L. Furio consulibus Roma legati
Karthaginem venerunt. hos Hannibal ratus sui ex-
poscendi gratia missos, priusquam iis senatus daretur,
navem ascendit clam atque in Syriam ad Antiochum
perfugit. hac re palam facta Poeni naves duas, quae 7
eum comprehenderent, si possent consequi, miserunt,
bona eius publicarunt, domum a fundamentis disie-
cerunt, ipsum exulem iudicarunt.

At Hannibal anno quarto, postquam domo pro- 8
fugerat, L. Cornelio Q. Minucio consulibus, cum quin-
que navibus Africam accessit in finibus Cyrenaeorum,
si forte Karthaginienses ad bellum inducere posset
Antiochi spe fiduciaque, cui iam persuaserat ut cum
exercitibus in Italiam proficisceretur. huc Magonem
fratrem excivit. id ubi Poeni resciverunt, Magonem 2
eadem, qua fratrem, absentem affecerunt poena. illi
desperatis rebus cum solvissent naves ac vela ventis
dedissent, Hannibal ad Antiochum pervenit. de Ma-
gonis interitu duplex memoria prodita est: namque
alii naufragio, alii a servulis ipsius interfectum eum
scriptum reliquerunt. Antiochus autem si tam in ge- 3
rendo bello consiliis eius parere voluisset, quam in
suscipiendo instituerat, propius Tiberi quam *in* Ther-
mopylis de summa imperii dimicasset. quem etsi
multa stulte conari videbat, tamen nulla deseruit in
re. praefuit paucis navibus, quas ex Syria iussus erat 4
in Asiam ducere, iisque adversus Rhodiorum classem

in Pamphylio mari conflixit. *in* quo cum multitudine adversariorum sui superarentur, ipse quo cornu rem gessit fuit superior.

9 Antiocho fugato verens ne dederetur, quod sine dubio accidisset, si sui fecisset potestatem, Cretam ad Gortynios venit, ut ibi, quo se conferret, conside-
2 raret. vidit autem vir omnium callidissimus *in* magno se fore periculo, nisi quid providisset, propter avaritiam Cretensium: magnam enim secum pecuniam
3 portabat, de qua sciebat exisse famam. itaque capit tale consilium. amphoras complures complet plumbo, summas operit auro et argento. has praesentibus principibus deponit in templo Dianae, simulans se suas fortunas illorum fidei credere. his in errorem inductis statuas aëneas, quas secum portabat, omni sua pecunia complet easque in propatulo domi abicit.
4 Gortynii templum magna cura custodiunt, non tam a ceteris quam ab Hannibale, ne ille inscientibus iis tolleret *sua* secumque duceret.

10 Sic conservatis suis rebus omnibus Poenus illusis Cretensibus ad Prusiam in Pontum pervenit. apud quem eodem animo fuit erga Italiam neque aliud quicquam egit quam regem armavit et exacuit adversus
2 Romanos. quem cum videret domesticis opibus minus esse robustum, conciliabat ceteros reges, adiungebat bellicosas nationes. dissidebat ab eo Pergamenus rex Eumenes, Romanis amicissimus, bellumque inter eos
3 gerebatur et mari et terra; sed utrobique Eumenes plus valebat propter Romanorum societatem. quo magis cupiebat eum Hannibal opprimi, quem si removisset, faciliora sibi cetera fore arbitrabatur. ad hunc
4 interficiundum talem iniit rationem. classe paucis diebus erant decreturi. superabatur navium multitudine: dolo erat pugnandum, cum par non esset armis. imperavit quam plurimas venenatas serpentes vivas
5 colligi easque in vasa fictilia conici. harum cum effecisset magnam multitudinem, die ipso, quo facturus

erat navale proelium, classiarios convocat iisque prae-
cipit, omnes ut in unam Eumenis regis concurrant
navem, a ceteris tantum satis habeant se defendere.
id illos facile serpentium multitudine consecuturos.
rex autem in qua nave veheretur, ut scirent, se factu- 6
rum: quem si aut cepissent aut interfecissent, magno
iis pollicetur praemio fore. tali cohortatione militum 11
facta classis ab utrisque in proelium deducitur. quarum
acie constituta, priusquam signum pugnae daretur,
Hannibal, ut palam faceret suis, quo loco Eumenes
esset, tabellarium in scapha cum caduceo mittit. qui 2
ubi ad naves adversariorum pervenit epistulamque
ostendens se regem professus est quaerere, statim ad
Eumenem deductus est, quod nemo dubitabat quin
aliquid de pace esset scriptum. tabellarius ducis nave
declarata suis eodem, unde erat egressus, se recepit.
at Eumenes soluta epistula nihil in ea repperit nisi 3
quae ad irridendum eum pertinerent. cuius *rei* etsi
causam mirabatur neque reperiebat, tamen proelium
statim committere non dubitavit. horum in concursu 4
Bithyni Hannibalis praecepto universi navem Eumenis
adoriuntur. quorum vim rex cum sustinere non posset,
fuga salutem petiit, quam consecutus non esset, nisi
intra sua praesidia se recepisset, quae in proximo
litore erant collocata. reliquae Pergamenae naves cum 5
adversarios premerent acrius, repente in eas vasa
fictilia, de quibus supra mentionem fecimus, conici
coepta sunt. quae iacta initio risum pugnantibus con-
citarunt, neque quare id fieret poterat intellegi. post- 6
quam autem naves suas oppletas conspexerunt serpen-
tibus, nova re perterriti, cum, quid potissimum vitarent,
non viderent, puppes verterunt seque ad sua castra
nautica rettulerunt. sic Hannibal consilio arma Per- 7
gamenorum superavit, neque tum solum, sed saepe
alias pedestribus copiis pari prudentia pepulit ad-
versarios.

Quae dum in Asia geruntur, accidit casu ut le- 12

gati Prusiae Romae apud T. Quintium Flamininum
consularem cenarent, atque ibi de Hannibale men-
tione facta ex iis unus diceret eum in Prusiae regno
2 esse. id postero die Flamininus senatui detulit. patres
conscripti, qui Hannibale vivo numquam se sine in-
sidiis futuros existimarent, legatos in Bithyniam mi-
serunt, in eis Flamininum, qui ab rege peterent, ne
inimicissimum suum secum haberet sibique dederet.
3 his Prusia negare ausus non est; illud recusavit, ne
id a se fieri postularent, quod adversus ius hospitii
esset: ipsi, si possent, comprehenderent: locum, ubi
esset, facile inventuros. Hannibal enim uno loco se
tenebat, in castello quod ei a rege datum erat muneri,
idque sic aedificarat, ut in omnibus partibus aedificii
exitus haberet, scilicet verens ne usu veniret, quod
4 accidit. huc cum legati Romanorum venissent ac
multitudine domum eius circumdedissent, puer ab
ianua prospiciens Hannibali dixit plures praeter con-
suetudinem armatos apparere. qui imperavit ei, ut
omnes fores aedificii circumiret ac propere sibi nun-
5 tiaret, num eodem modo undique obsideretur. puer
cum celeriter, quid vidisset, renuntiasset omnesque
exitus occupatos ostendisset, sensit id non fortuito
factum, sed se peti neque sibi diutius vitam esse re-
tinendam. quam ne alieno arbitrio dimitteret, memor
pristinarum virtutum venenum, quod semper secum
habere consuerat, sumpsit.

13 Sic vir fortissimus, multis variisque perfunctus
laboribus, anno acquievit septuagesimo. quibus con-
sulibus interierit, non convenit. namque Atticus
M. Claudio Marcello Q. Fabio Labeone consulibus
mortuum in annali suo scriptum reliquit, at Polybius
L. Aemilio Paulo Cn. Baebio Tamphilo, Sulpicius
autem Blitho P. Cornelio Cethego M. Baebio Tam-
2 philo. atque hic tantus vir tantisque bellis districtus
nonnihil temporis tribuit litteris. namque aliquot eius
libri sunt, Graeco sermone confecti, in eis ad Rhodios

de Cn. Manlii Volsonis in Asia rebus gestis. huius 3
belli gesta multi memoriae prodiderunt, sed ex eis duo, qui cum eo in castris fuerunt simulque vixerunt, quamdiu fortuna passa est, Silenus et Sosylus Lacedaemonius. atque hoc Sosylo Hannibal litterarum Graecarum usus est doctore.

Sed nos tempus est huius libri facere finem et 4
Romanorum explicare imperatores, quo facilius collatis utrorumque factis, qui viri praeferendi sint, possit iudicari.

EX LIBRO

CORNELII NEPOTIS

DE LATINIS HISTORICIS.

XXIV. CATO.

1 M. Cato, ortus municipio Tusculo, adulescentulus,
priusquam honoribus operam daret, versatus est in
Sabinis, quod ibi heredium a patre relictum habebat.
inde hortatu L. Valerii Flacci, quem in consulatu
censuraque habuit collegam, ut M. Perpenna censo-
rius narrare solitus est, Romam demigravit in foro-
2 que esse coepit. primum stipendium meruit annorum
decem septemque. Q. Fabio M. Claudio consulibus
tribunus militum in Sicilia fuit. inde ut rediit, castra
secutus est C. Claudii Neronis, magnique opera eius
existimata est in proelio apud Senam, quo cecidit
3 Hasdrubal, frater Hannibalis. quaestor obtigit P. Afri-
cano consuli, cum quo non pro sortis necessitudine
vixit: namque ab eo perpetua dissensit vita. aedilis
4 plebei factus est cum C. Helvio. praetor provinciam
obtinuit Sardiniam, ex qua quaestor superiore tem-
pore ex Africa decedens Q. Ennium poëtam deduxerat,
quod non minoris aestimamus quam quemlibet am-
plissimum Sardiniensem triumphum.

2 Consulatum gessit cum L. Valerio Flacco. sorte
provinciam nactus Hispaniam citeriorem ex ea trium-
2 phum deportavit. ibi cum diutius moraretur, P. Scipio

Africanus consul iterum, cuius in priore consulatu
quaestor fuerat, voluit eum de provincia depellere et
ipse ei succedere, neque hoc per senatum efficere
potuit, cum quidem Scipio principatum in civitate
obtineret, quod tum non potentia, sed iure res pu-
blica administrabatur. qua ex re iratus senatui *con-*
sulatu peracto privatus in urbe mansit. at Cato, censor 3
cum eodem Flacco factus, severe praefuit ei potestati.
nam et in complures nobiles animadvertit et multas
res novas in edictum addidit, qua re luxuria repri-
meretur, quae iam tum incipiebat pullulare. circiter 4
annos octoginta, usque ad extremam aetatem ab adu-
lescentia, rei publicae causa suscipere inimicitias non
destitit. a multis tentatus non modo nullum detrimen-
tum existimationis fecit, sed, quoad vixit, virtutum
laude crevit.

In omnibus rebus singulari fuit industria: nam 3
et agricola sollers et peritus iuris consultus et magnus
imperator et probabilis orator et cupidissimus litte-
rarum fuit. quarum studium etsi senior arripuerat, 2
tamen tantum progressum fecit, ut non facile repe-
riri possit neque de Graecis neque de Italicis rebus,
quod ei fuerit incognitum. ab adulescentia confecit
orationes. senex historias scribere instituit. earum 3
sunt libri septem. primus continet res gestas regum
populi Romani, secundus et tertius unde quaeque
civitas orta sit Italica, ob quam rem omnes Origi-
nes videtur appellasse. in quarto autem bellum
Poenicum est primum, in quinto secundum. atque 4
haec omnia capitulatim sunt dicta. reliqua quoque
bella pari modo persecutus est usque ad praeturam
Ser. Galbae, qui diripuit Lusitanos: atque horum
bellorum duces non nominavit, sed sine nominibus
res notavit. in eisdem exposuit, quae in Italia Hi-
spaniisque [aut fierent aut] viderentur admiranda: in
quibus multa industria et diligentia comparet, nulla
doctrina.

5 Huius de vita et moribus plura in eo libro persecuti sumus, quem separatim de eo fecimus rogatu T. Pomponii Attici. quare studiosos Catonis ad illud volumen delegamus.

XXV. ATTICUS.

1 T. Pomponius Atticus, ab origine ultima stirpis
Romanae generatus, perpetuo a maioribus acceptam
2 equestrem obtinuit dignitatem. patre usus est dili-
gente et, ut tum erant tempora, diti inprimisque
studioso litterarum. hic, prout ipse amabat litteras,
omnibus doctrinis, quibus puerilis aetas impertiri
3 debet, filium erudivit. erat autem in puero praeter
docilitatem ingenii summa suavitas oris atque vocis,
ut non solum celeriter acciperet quae tradebantur, sed
etiam excellenter pronuntiaret. qua ex re in pueritia
nobilis inter aequales ferebatur clariusque exsplen-
descebat, quam generosi condiscipuli animo aequo
4 ferre possent. itaque incitabat omnes studio suo, quo
in numero fuerunt L. Torquatus, C. Marius filius,
M. Cicero: quos consuetudine sua sic devinxit, ut
nemo iis perpetua *vita* fuerit carior.

2 Pater mature decessit. ipse adulescentulus prop-
ter affinitatem P. Sulpicii, qui tribunus plebei inter-
fectus est, non expers fuit illius periculi: namque
Anicia, Pomponii consobrina, nupserat Servio, fratri
2 Sulpicii. itaque interfecto Sulpicio posteaquam vidit
Cinnano tumultu civitatem esse perturbatam neque
sibi dari facultatem pro dignitate vivendi, quin alteru-
tram partem offenderet, dissociatis animis civium, cum
alii Sullanis, alii Cinnanis faverent partibus, idoneum
tempus ratus studiis obsequendi suis Athenas se con-
tulit. neque eo setius adulescentem Marium hostem
iudicatum iuvit opibus suis, cuius fugam pecunia sub-
3 levavit. ac ne illa peregrinatio detrimentum aliquod

afferret rei familiari, eodem magnam partem fortu-
narum traiecit suarum. hic ita vixit, ut universis
Atheniensibus merito esset carissimus. nam praeter 4
gratiam, quae iam in adulescentulo magna erat, saepe
suis opibus inopiam eorum publicam levavit. cum
enim versuram facere publice necesse esset neque eius
condicionem aequam haberent, semper se interposuit,
atque ita ut neque usuram umquam ab iis acceperit
neque longius, quam dictum esset, debere passus sit.
quod utrumque erat iis salutare: nam neque indul- 5
gendo inveterascere eorum aes alienum patiebatur ne-
que multiplicandis usuris crescere. auxit hoc officium 6
alia quoque liberalitate: nam universos frumento do-
navit, ita ut singulis seni modii tritici darentur, qui
modus mensurae medimnus Athenis appellatur.

Hic autem sic se gerebat, ut communis infimis, 3
par principibus videretur. quo factum est ut huic
omnes honores, quos possent, publice haberent civem-
que facere studerent: quo beneficio ille uti noluit
[quod nonnulli ita interpretantur, amitti civitatem
Romanam alia ascita]. quamdiu affuit, ne qua sibi 2
statua poneretur, restitit, absens prohibere non po-
tuit. itaque aliquot ipsi et Phidiae locis sanctissimis
posuerunt: hunc enim in omni procuratione rei pu-
blicae actorem auctoremque habebant potissimum.
igitur primum illud munus fortunae, quod in ea urbe 3
natus est, in qua domicilium orbis terrarum esset
imperii, ut eandem et patriam haberet et domum;
hoc specimen prudentiae, quod, cum in eam se civi-
tatem contulisset, quae antiquitate, humanitate doctri-
naque praestaret omnes, unus ei fuit carissimus.

Huc ex Asia Sulla decedens cum venisset, quam- 4
diu ibi fuit, secum habuit Pomponium, captus adu-
lescentis et humanitate et doctrina. sic enim Graece
loquebatur, ut Athenis natus videretur; tanta autem
suavitas erat sermonis Latini, ut appareret in eo na-
tivum quendam leporem esse, non ascitum. idem poë-

mata pronuntiabat et Graece et Latine sic, ut supra
2 nihil posset addi. quibus rebus factum est ut Sulla
nusquam *eum* ab se dimitteret cuperetque secum de-
ducere. cui cum persuadere tentaret, 'noli, oro te,'
inquit Pomponius 'adversum eos me velle ducere, cum
quibus ne contra te arma ferrem, Italiam reliqui.' at
Sulla adulescentis officio collaudato omnia munera ei,
quae Athenis acceperat, proficiscens iussit deferri.
3 Hic complures annos moratus, cum et rei fami-
liari tantum operae daret, quantum non indiligens
deberet pater familias, et omnia reliqua tempora aut
litteris aut Atheniensium rei publicae tribueret, nihilo
4 minus amicis urbana officia praestitit. nam et ad
comitia eorum ventitavit et, si qua res maior acta
est, non defuit. sicut Ciceroni in omnibus eius peri-
culis singularem fidem praebuit: cui ex patria fugienti
sestertium ducenta et quinquaginta milia donavit.
5 tranquillatis autem rebus Romanis remigravit Romam,
ut opinor L. Cotta L. Torquato consulibus: quem
discedentem sic universa civitas Atheniensium prose-
cuta est, ut lacrimis desiderii futuri dolorem indicaret.
5 Habebat avunculum Q. Caecilium, equitem Ro-
manum, familiarem L. Luculli, divitem, difficillima
natura: cuius sic asperitatem veritus est, ut, quem
nemo ferre posset, huius sine offensione ad summam
senectutem retinuerit benivolentiam. quo facto tulit
2 pietatis fructum. Caecilius enim moriens testamento
adoptavit eum heredemque fecit ex dodrante: ex qua
3 hereditate accepit circiter centiens sestertium. erat
nupta soror Attici Q. Tullio Ciceroni, easque nuptias
M. Cicero conciliarat, cum quo a condiscipulatu vi-
vebat coniunctissime, multo etiam familiarius quam
cum Quinto, ut iudicari possit plus in amicitia valere
4 similitudinem morum quam affinitatem. utebatur autem
intime Q. Hortensio, qui iis temporibus principatum
eloquentiae tenebat, ut intellegi non posset, uter eum
plus diligeret, Cicero an Hortensius: et, id quod erat

difficillimum, efficiebat ut, inter quos tantae laudis
esset aemulatio, nulla intercederet obtrectatio esset-
que talium virorum copula.

In re publica ita est versatus, ut semper opti- 6
marum partium et esset et existimaretur, neque tamen
se civilibus fluctibus committeret, quod non magis
eos in sua potestate existimabat esse, qui se his de-
dissent, quam qui maritimis iactarentur. honores non 2
petiit, cum ei paterent propter vel gratiam vel digni-
tatem: quod neque peti more maiorum neque capi
possent conservatis legibus in tam effusis ambitus
largitionibus neque *geri* e re publica sine periculo
corruptis civitatis moribus. ad hastam publicam num- 3
quam accessit. nullius rei neque praes neque man-
ceps factus est. neminem neque suo nomine neque
subscribens accusavit, in ius de sua re numquam iit,
iudicium nullum habuit. multorum consulum prae- 4
torumque praefecturas delatas sic accepit, ut neminem
in provinciam sit secutus, honore fuerit contentus,
rei familiaris despexerit fructum: qui ne cum Quinto
quidem Cicerone voluerit ire in Asiam, cum apud
eum legati locum obtinere posset. non enim decere
se arbitrabatur, cum praeturam gerere noluisset, asse-
clam esse praetoris. qua in re non solum dignitati 5
serviebat, sed etiam tranquillitati, cum suspiciones
quoque vitaret criminum. quo fiebat ut eius obser-
vantia omnibus esset carior, cum eam officio, non
timori neque spei tribui viderent.

Incidit Caesarianum civile bellum. cum haberet 7
annos circiter sexaginta, usus est aetatis vacatione
neque se quoquam movit ex urbe. quae amicis suis
opus fuerant ad Pompeium proficiscentibus, omnia ex
sua re familiari dedit, ipsum Pompeium coniunctum
non offendit. nullum ab eo habebat ornamentum, ut 2
ceteri, qui per eum aut honores aut divitias ceperant:
quorum partim invitissimi castra sunt secuti, partim
summa cum eius offensione domi remanserunt. Caesari 3

autem Attici quies tanto opere fuit grata, ut victor,
cum privatis pecunias per epistulas imperaret, huic
non solum molestus non fuerit, sed etiam sororis
filium et Q. Ciceronem ex Pompei castris concesserit.
sic vetere instituto vitae effugit nova pericula.
8 Secutum est illud. occiso Caesare cum res pu-
blica penes Brutos videretur esse et Cassium ac tota
2 civitas se ad eos convertisset, sic M. Bruto usus est,
ut nullo ille adulescens aequali familiarius quam hoc
sene, neque solum eum principem consilii haberet,
3 sed etiam in convictu. excogitatum est a quibusdam,
ut privatum aerarium Caesaris interfectoribus ab equi-
tibus Romanis constitueretur. id facile effici posse
arbitrati sunt, si principes eius ordinis pecunias con-
tulissent. itaque appellatus est a C. Flavio, Bruti
4 familiari, Atticus, ut eius rei princeps esse vellet. at
ille, qui officia amicis praestanda sine factione existi-
maret semperque a talibus se consiliis removisset,
respondit: si quid Brutus de suis facultatibus uti vo-
luisset, usurum, quantum eae paterentur, se neque
cum quoquam de ea re collocuturum neque coiturum.
sic ille consensionis globus huius unius dissensione
5 disiectus est. neque multo post superior esse coepit
Antonius, ita ut Brutus et Cassius *omissa cura* pro-
vinciarum, quae iis dicis causa datae erant a consule,
6 desperatis rebus in exilium proficiscerentur. Atticus,
qui pecuniam simul cum ceteris conferre noluerat
florenti illi parti, abiecto Bruto Italiaque cedenti se-
stertium centum milia muneri misit. eidem in Epiro
absens trecenta iussit dari, neque eo magis potenti
adulatus est Antonio neque desperatos reliquit.
9 Secutum est bellum gestum apud Mutinam. in
quo si tantum eum prudentem dicam, minus quam
debeam praedicem, cum ille potius divinus fuerit, si
divinatio appellanda est perpetua naturalis bonitas,
2 quae nullis casibus agitatur neque minuitur. hostis
Antonius iudicatus Italia cesserat: spes restituendi

nulla erat. non solum inimici, qui tum erant poten-
tissimi et plurimi, sed etiam qui adversariis eius se
venditabant et in eo laedendo aliquam consecuturos
sperabant commoditatem, Antonii familiares inseque-
bantur, uxorem Fulviam omnibus rebus spoliare cu-
piebant, liberos etiam exstinguere parabant. Atticus, 3
cum Ciceronis intima familiaritate uteretur, amicissi-
mus esset Bruto, non modo nihil iis indulsit ad An-
tonium violandum, sed e contrario familiares eius ex
urbe profugientes, quantum potuit, texit, quibus rebus
indiguerunt, adiuvit. Publio vero Volumnio ea tribuit, 4
ut plura a parente proficisci non potuerint. ipsi autem
Fulviae, cum litibus distineretur magnisque terrori-
bus vexaretur, tanta diligentia officium suum prae-
stitit, ut nullum illa stiterit vadimonium sine Attico,
Atticus sponsor omnium rerum fuerit. quin etiam, 5
cum illa fundum secunda fortuna emisset in diem
neque post calamitatem versuram facere potuisset, ille
se interposuit pecuniamque sine faenore sineque ulla
stipulatione credidit, maximum existimans quaestum,
memorem gratumque cognosci, simulque aperiens se
non fortunae, sed hominibus solere esse amicum. quae 6
cum faciebat, nemo eum temporis causa facere po-
terat existimare: nemini enim in opinionem veniebat
Antonium rerum potiturum. sed sensus eius a non- 7
nullis optimatibus reprehendebatur, quod parum odisse
malos cives videretur. ille autem, sui iudicii, potius
quid se facere par esset intuebatur quam quid alii
laudaturi forent.

Conversa subito fortuna est. ut Antonius rediit 10
in Italiam, nemo non magno in periculo Atticum
putarat propter intimam familiaritatem Ciceronis et
Bruti. itaque ad adventum imperatorum de foro 2
decesserat, timens proscriptionem, latebatque apud
P. Volumnium, cui, ut ostendimus, paulo ante opem
tulerat (tanta varietas iis temporibus fuit fortunae,
ut modo hi, modo illi in summo essent aut fastigio

aut periculo), habebatque secum Q. Gellium Canum,
3 aequalem simillimumque sui. hoc quoque Attici bo-
nitatis exemplum, quod cum eo, quem puerum in ludo
cognorat, adeo coniuncte vixit, ut ad extremam aeta-
4 tem amicitia eorum creverit. Antonius autem, etsi
tanto odio ferebatur in Ciceronem, ut non solum ei,
sed etiam omnibus eius amicis esset inimicus eosque
vellet proscribere multis hortantibus, tamen Attici
memor fuit officii et ei, cum requisisset, ubinam esset,
sua manu scripsit, ne timeret statimque ad se veniret:
se eum et eius causa Canum de proscriptorum numero
exemisse. ac ne quod periculum incideret, quod noctu
5 fiebat, praesidium ei misit. sic Atticus in summo
timore non solum sibi, sed etiam ei, quem carissi-
mum habebat, praesidio fuit [neque enim suae solum
a quoquam auxilium petiit salutis, sed coniuncti],
ut appareret nullam seiunctam sibi ab eo velle for-
6 tunam. quodsi gubernator praecipua laude effertur,
qui navem ex hieme marique scopuloso servat, cur
non singularis eius existimetur prudentia, qui ex tot
tamque gravibus procellis civilibus ad incolumitatem
pervenit?

11 Quibus ex malis ut se emersit, nihil aliud egit
quam ut *quam* plurimis, quibus rebus posset, esset
auxilio. cum proscriptos praemiis imperatorum vul-
gus conquireret, nemo in Epirum venit, cui res ulla
defuerit: nemini non ibi perpetuo manendi potestas
2 facta est; quin etiam post proelium Philippense in-
teritumque C. Cassii et M. Bruti L. Iulium Mocillam
praetorium et filium eius Aulumque Torquatum cete-
rosque pari fortuna perculsos instituit tueri atque
ex Epiro iis omnia Samothraeciam supportari iussit.
3 difficile est omnia persequi et non necessarium. illud
unum intellegi volumus, illius liberalitatem neque
4 temporariam neque callidam fuisse. id ex ipsis rebus
ac temporibus iudicari potest, quod non florentibus
se venditavit, sed afflictis semper succurrit: qui quidem

Serviliam, Bruti matrem, non minus post mortem
eius quam florentem coluerit. sic liberalitate utens 5
nullas inimicitias gessit, quod neque laedebat quem-
quam neque, si quam iniuriam acceperat, non male-
bat oblivisci quam ulcisci. idem immortali memoria
percepta retinebat beneficia; quae autem ipse tribue-
rat, tam diu meminerat, quoad ille gratus erat, qui
acceperat. itaque hic fecit ut vere dictum videatur: 6

Sui cuíque mores fíngunt fortunam hóminibus.

neque tamen ille prius fortunam quam se ipse finxit,
qui cavit ne qua in re iure plecteretur.

His igitur rebus effecit ut M. Vipsanius Agrippa, 12
intima familiaritate coniunctus adulescenti Caesari,
cum propter suam gratiam et Caesaris potentiam
nullius condicionis non haberet potestatem, potissi-
mum eius deligeret affinitatem praeoptaretque equitis
Romani filiam generosarum nuptiis. atque harum 2
nuptiarum conciliator fuit (non est enim celandum)
M. Antonius, triumvirum rei publicae *constituendae*.
cuius gratia cum augere possessiones posset suas, tan-
tum afuit a cupiditate pecuniae, ut nulla in re usus
sit ea nisi in deprecandis amicorum aut periculis aut
incommodis. quod quidem sub ipsa proscriptione per- 3
illustre fuit. nam cum L. Saufei equitis Romani,
aequalis sui, qui complures annos studio ductus philo-
sophiae habitabat Athenis habebatque in Italia pre-
tiosas possessiones, tresviri bona vendidissent consue-
tudine ea, qua tum res gerebantur, Attici labore atque
industria factum est ut eodem nuntio Saufeius fieret
certior se patrimonium amisisse et recuperasse. idem 4
L. Iulium Calidum, quem post Lucretii Catullique
mortem multo elegantissimum poëtam nostram tulisse
aetatem vere videor posse contendere, neque minus
virum bonum optimisque artibus eruditum, post pro-
scriptionem equitum propter magnas eius Africanas
possessiones in proscriptorum numerum a P. Volumnio,

praefecto fabrum Antonii, absentem relatum expedivit.
5 quod in praesenti utrum ei laboriosius an gloriosius
fuerit, difficile est iudicare, quod in eorum periculis
non secus absentes quam praesentes amicos Attico
esse curae cognitum est.

13 Neque vero ille minus bonus pater familias ha-
bitus est quam civis. nam cum esset pecuniosus, nemo
illo minus fuit emax, minus aedificator. neque tamen
non inprimis bene habitavit omnibusque optimis rebus
2 usus est. nam domum habuit in colle Quirinali Tam-
philianam, ab avunculo hereditate relictam, cuius
amoenitas non aedificio, sed silva constabat: ipsum
enim tectum antiquitus constitutum plus salis quam
sumptus habebat: in quo nihil commutavit, nisi si
3 quid vetustate coactus est. usus est familia, si utili-
tate iudicandum est, optima, si forma, vix mediocri.
namque in ea erant pueri litteratissimi, anagnostae
optimi et plurimi librarii, ut ne pedisequus quidem
quisquam esset, qui non utrumque horum pulchre
facere posset, pari modo artifices ceteri, quos cultus
4 domesticus desiderat, apprime boni. neque tamen
horum quemquam nisi domi natum domique factum
habuit: quod est signum non solum continentiae,
sed etiam diligentiae. nam et non intemperanter concu-
piscere, quod a plurimis videas, continentis debet duci,
et potius industria quam pretio parare non mediocris
5 est diligentiae. elegans, non magnificus, splendidus,
non sumptuosus: omnisque diligentia munditiam, non
afluentiam affectabat. supellex modica, non multa, ut in
6 neutram partem conspici posset. nec praeteribo, quam-
quam nonnullis leve visum iri putem, cum inprimis lautus
esset eques Romanus et non parum liberaliter domum
suam omnium ordinum homines invitaret, non am-
plius quam terna milia peraeque in singulos menses ex
7 ephemeride eum expensum sumptui ferre solitum. atque
hoc non auditum, sed cognitum praedicamus: saepe enim
propter familiaritatem domesticis rebus interfuimus.

Nemo in convivio eius aliud acroama audivit quam 14
anagnosten, quod nos quidem iucundissimum arbitramur;
neque umquam sine aliqua lectione apud eum
cenatum est, ut non minus animo quam ventre convivae
delectarentur: namque eos vocabat, quorum 2
mores a suis non abhorrerent. cum tanta pecuniae
facta esset accessio, nihil de cottidiano cultu mutavit,
nihil de vitae consuetudine, tantaque usus est moderatione,
ut neque in sestertio viciens, quod a patre
acceperat, parum se splendide gesserit neque in sestertio
centiens afluentius vixerit, quam instituerat,
parique fastigio steterit in utraque fortuna. nullos 3
habuit hortos, nullam suburbanam aut maritimam
sumptuosam villam, neque in Italia, praeter Arretinum
et Nomentanum, rusticum praedium, omnisque
eius pecuniae reditus constabat in Epiroticis et urbanis
possessionibus. ex quo cognosci potest usum
eum pecuniae non magnitudine, sed ratione metiri
solitum.

Mendacium neque dicebat neque pati poterat. 15
itaque eius comitas non sine severitate erat neque
gravitas sine facilitate, ut difficile esset intellectu,
utrum eum amici magis vererentur an amarent. quidquid
rogabatur, religiose promittebat, quod non liberales,
sed leves arbitrabatur polliceri quod praestare
non possent. idem in tenendo, quod semel annuisset, 2
tanta erat cura, ut non mandatam, sed suam rem videretur
agere. numquam suscepti negotii eum pertaesum
est: suam enim existimationem in ea re agi
putabat, qua nihil habebat carius. quo fiebat ut om- 3
nia Ciceronum, M. Catonis, Q. Hortensii, A. Torquati,
multorum praeterea equitum Romanorum negotia procuraret.
ex quo iudicari potest non inertia, sed iudicio
fugisse rei publicae procurationem.

Humanitatis vero nullum afferre maius testimo- 16
nium possum, quam quod adulescens idem seni Sullae
fuit iucundissimus, senex adulescenti M. Bruto, cum

aequalibus autem suis Q. Hortensio et M. Cicerone sic vixit, ut iudicare difficile sit, cui aetati fuerit
2 aptissimus. quamquam eum praecipue dilexit Cicero, ut ne frater quidem ei Quintus carior fuerit aut fa-
3 miliarior. ei rei sunt indicio praeter eos libros, in quibus de eo facit mentionem, qui in vulgus sunt editi, sedecim volumina epistularum, ab consulatu eius usque ad extremum tempus ad Atticum missarum: quae qui legat, non multum desideret historiam con-
4 textam eorum temporum. sic enim omnia de studiis principum, vitiis ducum, mutationibus rei publicae perscripta sunt, ut nihil in eis non appareat et facile existimari possit, prudentiam quodam modo esse divinationem. non enim Cicero ea solum, quae vivo se acciderunt, futura praedixit, sed etiam, quae nunc usu veniunt, cecinit ut vates.

17 De pietate autem Attici quid plura commemorem? cum hoc ipsum vere gloriantem audierim in funere matris suae, quam extulit annorum nonaginta, cum *ipse esset* septem et sexaginta, se numquam cum matre in gratiam redisse, numquam cum sorore fuisse
2 in simultate, quam prope aequalem habebat. quod est signum aut nullam umquam inter eos querimoniam intercessisse, aut hunc ea fuisse in suos indulgentia, ut, quos amare deberet, irasci eis nefas
3 duceret. neque id fecit natura solum, quamquam omnes ei paremus, sed etiam doctrina: nam principum philosophorum ita percepta habuit praecepta, ut iis ad vitam agendam, non ad ostentationem uteretur.

18 Moris etiam maiorum summus imitator fuit antiquitatisque amator, quam adeo diligenter habuit cognitam, ut eam totam in eo volumine exposuerit,
2 quo magistratus ordinavit. nulla enim lex neque pax neque bellum neque res illustris est populi Romani, quae non in eo suo tempore sit notata, et, quod difficillimum fuit, sic familiarum originem subtexuit, ut ex eo clarorum virorum propagines possimus cogno-

scere. fecit hoc idem separatim in aliis libris, ut 3
M. Bruti rogatu Iuniam familiam a stirpe ad hanc aetatem ordine enumeraverit, notans, quis a quo ortus
quos honores quibusque temporibus cepisset: pari 4
modo Marcelli Claudii Marcellorum, Scipionis Cornelii et Fabii Maximi Fabiorum et Aemiliorum. quibus libris nihil potest esse dulcius iis, qui aliquam cupi-
ditatem habent notitiae clarorum virorum. attigit 5
poëticen quoque, credimus, ne eius expers esset suavitatis. namque versibus *de iis*, qui honore rerumque gestarum amplitudine ceteros populi Romani praesti-
terunt, exposuit ita, ut sub singulorum imaginibus 6
facta magistratusque eorum non amplius quaternis quinisve versibus descripserit: quod vix credendum sit tantas res tam breviter potuisse declarari. est etiam unus liber Graece confectus, de consulatu Ciceronis.

Haec hactenus Attico vivo edita a nobis sunt. 19
nunc, quoniam fortuna nos superstites ei esse voluit, reliqua persequemur et, quantum potuerimus, rerum exemplis lectores docebimus, sicut supra significavimus, suos cuique mores plerumque conciliare fortunam.
namque hic contentus ordine equestri, quo erat ortus, 2
in affinitatem pervenit imperatoris divi filii, cum iam ante familiaritatem eius esset consecutus nulla alia re quam elegantia vitae, qua ceteros ceperat prin-
cipes civitatis dignitate pari, fortuna humiliores. tanta 3
enim prosperitas Caesarem est consecuta, ut nihil ei non tribuerit fortuna, quod cuiquam ante detulerat, et conciliarit, quod nemo adhuc civis Romanus quivit
consequi. nata est autem Attico neptis ex Agrippa, 4
cui virginem filiam collocarat. hanc Caesar vix anniculam Ti. Claudio Neroni, Drusilla nato, privigno suo, despondit: quae coniunctio necessitudinem eorum
sanxit, familiaritatem reddidit frequentiorem. quam- 20
quam ante haec sponsalia non solum, cum ab urbe abesset, numquam ad suorum quemquam litteras misit,

quin Attico scriberet, quid ageret, inprimis quid le-
geret quibusque in locis et quamdiu esset moraturus,
2 sed etiam, cum esset in urbe et propter infinitas suas
occupationes minus saepe, quam vellet, Attico fruere-
tur, nullus dies temere intercessit, quo non ad eum
scriberet, cum modo aliquid de antiquitate ab eo re-
quireret, modo aliquam quaestionem poëticam ei pro-
poneret, interdum iocans eius verbosiores eliceret
3 epistulas. ex quo accidit, cum aedis Iovis Feretrii in
Capitolio, ab Romulo constituta, vetustate atque in-
curia detecta prolaberetur, ut Attici admonitu Caesar
4 eam reficiendam curaret. neque vero a M. Antonio
minus absens litteris colebatur, adeo ut accurate ille
ex ultimis terris, quid ageret, curae sibi haberet cer-
5 tiorem facere Atticum. hoc quale sit, facilius existi-
mabit is, qui iudicare poterit, quantae sit sapientiae
eorum retinere usum benivolentiamque, inter quos
maximarum rerum non solum aemulatio, sed ob-
trectatio tanta intercedebat, quantam fuit [incidere]
necesse inter Caesarem atque Antonium, cum se uter-
que principem non solum urbis Romae, sed orbis ter-
rarum esse cuperet.

21 Tali modo cum septem et septuaginta annos com-
plesset atque ad extremam senectutem non minus
dignitate quam gratia fortunaque crevisset (multas
enim hereditates nulla alia re quam bonitate conse-
cutus est) tantaque prosperitate usus esset valetudinis,
2 ut annis triginta medicina non indiguisset, nactus est
morbum, quem initio et ipse et medici contempserunt:
nam putarunt esse tenesmon, cui remedia celeria fa-
3 ciliaque proponebantur. in hoc cum tres menses sine
ullis doloribus, praeterquam quos ex curatione capie-
bat, consumpsisset, subito tanta vis morbi in imum
intestinum prorupit, ut extremo tempore per lumbos
4 fistulae puris eruperint. atque hoc priusquam ei acci-
deret, postquam in dies dolores accrescere febresque
accessisse sensit, Agrippam generum ad se arcessi

iussit et cum eo L. Cornelium Balbum Sextumque
Peducaeum. hos ut venisse vidit, in cubitum innixus 5
'quantam' inquit 'curam diligentiamque in valetudine
mea tuenda hoc tempore adhibuerim, cum vos testes
habeam, nihil necesse est pluribus verbis commemo-
rare. quibus quoniam, ut spero, satisfeci, me nihil
reliqui fecisse, quod ad sanandum me pertineret, reli-
quum est ut egomet mihi consulam. id vos ignorare
nolui: nam mihi stat alere morbum desinere. namque 6
his diebus quidquid cibi sumpsi, ita produxi vitam,
ut auxerim dolores sine spe salutis. quare a vobis
peto, primum ut consilium probetis meum, deinde ne
frustra dehortando impedire conemini.'

Hac oratione habita tanta constantia vocis atque 22
vultus, ut non ex vita, sed ex domo in domum vide-
retur migrare, cum quidem Agrippa eum flens atque 2
osculans oraret atque obsecraret, ne id quod natura
cogeret ipse quoque sibi acceleraret, et, quoniam tum
quoque posset temporibus superesse, se sibi suisque
reservaret, preces eius taciturna sua obstinatione de-
pressit. sic cum biduum cibo se abstinuisset, subito 3
febris decessit leviorque morbus esse coepit. tamen
propositum nihilo setius peregit itaque die quinto,
postquam id consilium inierat, pridie kal. Apriles
Cn. Domitio C. Sosio consulibus decessit. elatus est 4
in lecticula, ut ipse praescripserat, sine ulla pompa
funeris, comitantibus omnibus bonis, maxima vulgi
frequentia. sepultus est iuxta viam Appiam ad quin-
tum lapidem in monumento Q. Caecilii, avunculi sui.

INDEX GEOGRAPHICUS.

